Τακη Αργ. Σταματοπουλου

καλβος

ο π. π. γερμανος χωρις θρυλο

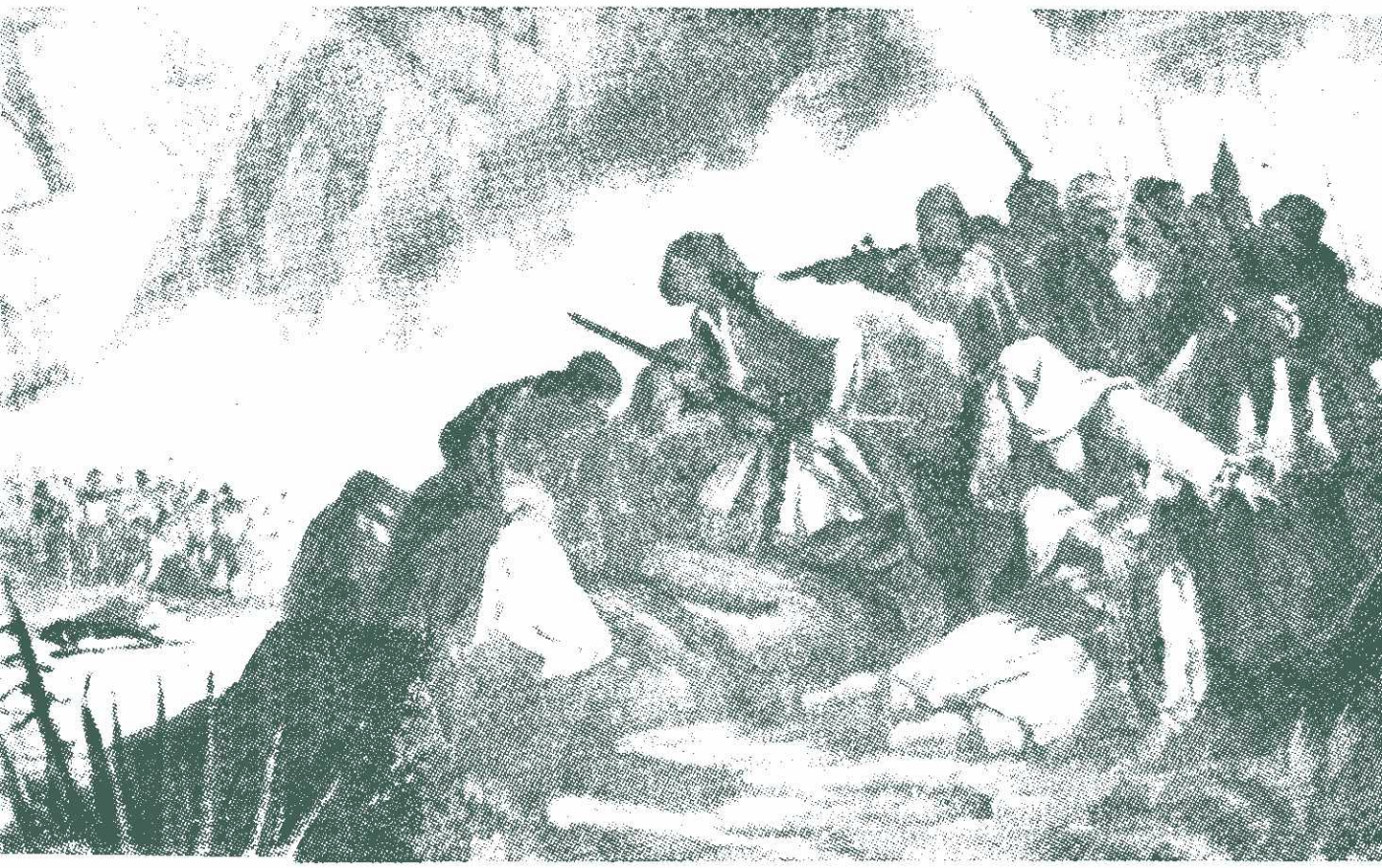

ΤΑΚΗ Α. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΑΤΡΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΧΩΡΙΣ ΘΡΥΛΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιο	Α'.	Τὰ πρῶτα χρόνια	Σελ. 3— 7
»	Β'.	Ἡ μυστικὴ συνέλευση Βοστίτσας . . .	» 8—16
»	Γ'.	Ἡ ἐξέγερση	» 17—20
»	Δ'.	Ἡ πρώτη πολιορκία τῆς Πάτρας . . .	» 21—28
»	Ε'.	Ὁ Π. Π. Γερμανὸς καὶ ὁ Δ. Ὑψηλάντης .	» 29—36
»	ΣΤ'.	Ὁ Κατήφορος	» 37—44
»	Ζ'.	Ὁ Π. Π. Γερμανὸς στὴν Ἰταλία	» 45—56
»	Η'.	Τελευταῖες περιπέτειες καὶ θάνατος . .	» 57—64
»	Θ'.	Ὁ πραγματικὸς Π. Π. Γερμανὸς . . .	» 65—78

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ

Ἡ ἄνοιξη τοῦ 1806, ἔφταν' ἀργὰ καὶ θλιμμένα. Τὰ περσότερα διάσελα τοῦ Μοριᾶ, μὲ τὰ πολλὰ χιόνια τῆς φοβερῆς ἐκείνης χρονιᾶς, ἦταν σπαρμένα μὲ τᾶ κόκκαλα τόσων ἀσύγκριτων παλληκαριῶν κι' ἀθώου κοσμάκη.

Κι' ὁ λαὸς τοῦ Μοριᾶ, ποὖ εἶχεν ἀναγκαστεῖ μὲ τὴ βία (ἀφορισμοὺς καὶ παλουκώματα), νὰ λάβει μέρος στὴν ἐξόντωση τῶν κλεφτῶν, βρίσκονταν σ' ἀναβρασμὸ καὶ δὲ συγκρατοῦσε τὴν κατακραυγὴ καὶ τὴν ὀργή του γιὰ τοὺς προύχοντες καὶ κληρικούς, ποὖ ἦταν συνεργοὶ στὸ φοβερὸ δρᾶμα [1].

Τὸ Πατριαρχεῖο, θέλοντας νὰ καθησυχάσει τὰ πνεύματα, τὴ λαϊκὴ βοή, κοινοποίησε «σφοδρὰν ἐγκύκλιον» σ' ὅλους τοὺς Μητροπολῖτες καὶ συνιστοῦσε πίστη καὶ ὑποταγὴ στοὺς Τούρκους [2]. Καὶ λίγο ἀργότερα, ὁ Γρηγόριος ὁ Ε΄, μόλις ξαναγύρισε ἀπὸ τὴν ἐξορία του στὸ Πατριαρχεῖο, ἔδωσ' ἐντολὴ στὸν ἐπίσκοπο Ἀντρούσας Ἰωσήφ, νὰ γυρίζει στὶς ἐπαρχίες τοῦ Μοριᾶ καὶ νὰ συσταίνει στὸ λαὸ τὴν «κοινὴν ἡσυχίαν». Ἐπίσης, ὅταν κηρύχτηκε ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος (Δεκέμβρης τοῦ 1806) ἔστειλε «πανταχοῦσαν» σ' ὅλους τοὺς ἱερωμένους, προύχοντες καὶ λαϊκούς, σὲ πολιτεῖες ἀκόμη καὶ χωριὰ καὶ συνιστοῦσε πίστη καὶ

---

1. Βλέπε ἀναλυτικὰ γιὰ τὴν ἐξόντωση τῶν κλεφτῶν: Τάκη Α. Σταματόπουλου, «Ὁ Ἐσωτερικὸς Ἀγώνας πρὶν καὶ κατὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821», 18—78.

2. Τὸ Φλεβάρη τοῦ 1806, προύχοντες καὶ δεσποτάδες εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὴν Τρίπολη καὶ στὴ σύσκεψή τους ἀποφασίστηκε νὰ διατρανωθεῖ ἡ πίστη τους στοὺς Τούρκους, ὅπως ἀναφέρει ὁ μητροπολίτης Μονεμβασίας Χρύσανθος Παγώνης σ' ἐγκύκλιό του στοὺς παπάδες καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς τῆς ἐπαρχίας του, ποὖ συνιστοῦσε ὑποταγή. Ἔγγρ. Ἱστ. Ἐθν. Ἑταιρ. 7231/19.2.1806.

τυφλὴν ὑποταγὴ στὸ Σουλτάνο. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ οἱ προύχοντες τοῦ Μοριᾶ [1].

Μέσα σ' αὐτὴ τὴ σοβαρὴν ἀναταραχὴ καὶ γιὰ τὸν ἴδιο σκοπό, σταλμένος ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο, ἔφτανε στὴν Πάτρα καὶ ὁ καινούργιος μητροπολίτης Γερμανὸς (τελειώνοντας ἡ ἄνοιξη τοῦ 1806) [2], τὸν καιρὸ δηλαδή, ποὺ λίγο πρίν, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐξοντωμένων ἀνταρτῶν Κολοκοτρώνης, ἔπειτ' ἀπὸ ἀφάνταστους κατατρεγμοὺς ἔφευγε γιὰ τὴ Ζάκυνθο. Κι' ὁ νεαρὸς μητροπολίτης (μόλις 35 χρόνων), ὁ γυιὸς τοῦ Δημητσανίτη χωρικοῦ Γκόζια [3], ποὺ περιφρονοῦσε τὸ λαό, «τοὺς ἀπαίδευτους καὶ χυδαίους», χω-

1. Σώθηκ' ἡ «πανταχοῦσα», ποὺ ἐστειλ' ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε', οτὴν 'Εκκλησ. 'Επαρχία Ναυπακτίας - Ἄρτας (1 Γενάρη 1807), καθὼς καὶ στοὺς Ὑδραίους (10 τοῦ Μάη 1807). Μὰ δὲν περιορίστηκε μόνο ο' αὐτό, ἀλλὰ ὅταν ὁ ναύαρχος Δούγκφορτ ἀπειλοῦσε τὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ Γρηγόριος ὁ Ε', «ἀ π ρ ό σ κ λ η τ ο ς», δίνοντας τὸ παράδειγμα μόνος του καὶ γιὰ νὰ ἐνθαρρύνει τοὺς Τούρκους, ποὺ εἶχαν τρομοκρατηθεῖ, «ὁ ρ ύ ο σ ω ν ὁ Ἰ δ ι ο ς ἰ δ ί α ι ς χ ε ρ σ ὶ ν» καὶ κουβαλώντας σάκκους μὲ χῶμα, ἐργάτησε γιὰ νὰ ὀχυρωθεῖ ἡ Κωνσταντινούπολη! Καὶ ὁ Σουλτάνος εὐχαριστημένος τὸν ἐκάλεσε σὲ τιμητικὸ γεῦμα καὶ τοῦ ἔδωσε πολλὰ δῶρα... Βλ. καὶ τὸ καθησυχαστικὸ ἔγγραφο τοῦ δραγουμάνου καὶ τῶν προεστῶν τοῦ Μοριὰ στοὺς χριστιανοὺς Μονεμβασίας, ὅπου κοντὰ στ' ἄλλα γράφουν: «... τὰ βασιλικὰ στρατεύματα (Τουρκικὰ)... ἔκαμαν ἀρκετὰς νίκας κατὰ τῶν Ρούσων... Ὅθεν χ ά ρ ι τ α ι κ α ὶ δ ο ξ ά σ α τ ε τ ὸ ν Θ ε ὸ ν». Ἔγγρ. ΙΕΕ. 7231. «Ἀρχεῖον Κοινότητος Ὑδρας», τ. Γ', 43. Μένδελσον, «Ἱστ. Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως», μετ. Η. Οἰκονομοπούλου, τ. Α', 232—233. Γ. Ἀγγελοπούλου, «Συλλογὴ γραφέντων περὶ Γρηγορίου Ε'», τ. Α', 205—211, 318—349. Διατηροῦμε τὴν ὀρθογραφία, ποὺ ἔχουν τὰ κείμενα. Οἱ ὑπογραμμίσεις εἶναι δικές μας.

2. Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, «Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ, 1771—1826», 32.

3. Ἄγνωστη εἶναι, ἡ πραγματικὴ χρονολογία, ποὺ γεννήθηκε ὁ Γεώργιος Γκόζιας (Π. Π. Γερμανός), στὴ Δημητσάνα. Ἄλλοι νομίζουν στὰ 1771 κι' ἄλλοι στὰ 1777. Τὸ ἴδιο καὶ τὰ νεανικά του χρόνια εἶναι κάπως μπερδεμένα μὲ τὸ μῦθο τοῦ Ἡρακλῆ μὲ τὸ φίδι, πρᾶγμα ποὺ σχετικὰ μὲ τὸν Π. Π. Γερμανὸ καὶ τὴν κατοπινὴ δράση του μοιάζει λιγάκι κωμικό. Τὸ βέβαιο ἀπὸ τὰ νεανικά του χρόνια εἶναι, ἡ μεγάλη του ἀσκήμια, ποὺ τὸν ἔκανε ἀποκρουστικὸ κι' ἔδιν' ἀφορμὴ στοὺς συνομηλίκους του γιὰ πειράγματα καὶ τὸν ἀνάγκασε νὰ κλειοτεῖ νωρὶς οτὸν ἑαυτό του, ν' ἀποφεύγει τὶς συντροφιὲς καὶ τὶς παιδικὲς τρυφερότητες. Τὸ ἐλάττωμά του αὐτό, ὁ μικρὸς Γεώργης Γκόζιας τὸ ἐμετρίασε μὲ τὸ πολὺ φροντισμένο του ντύσιμο, τὴν πρόωρη σοβαρότητα καὶ τὴν ἐξαιρετικὴ

ρὶς κανένα δισταγμό, τάχτηκ' ἀμέσως μὲ τὸ μέρος τῶν ἰσχυρῶν κοτζαμπάσηδων (ποὺ εἶχαν πρωτοστατήσει στὴν ἐξόντωση τῶν κλεφτῶν), τοὺς ὀργάνωσε σὲ κόμμα κι' ἔγινε μάλιστα ὁ ἀρχηγός τους.

Σὲ λίγο καιρὸ (ἀρχὲς τοῦ 1807), ἔφτανε στὴ Πελοπόννησο, Μορα - Βαλεσῆ, ὁ γυιὸς τοῦ 'Αλῆ - πασᾶ, ὁ Βελῆς. Κι' ὅπως ὁ πατέρας του, ἦταν κι' αὐτὸς ἀμείλιχτος διώχτης τῶν κλεφτῶν. Κι' ἐπειδὴ εἶχαν ἐξοντωθεῖ στὸ Μοριᾶ, ξέσπασ' ἡ ὀργή του στοὺς φευγάτους 'Αναγνωσταρᾶ καὶ Κολοκοτρώνη καὶ φρόντιζε μὲ κάθε τρόπο νὰ τοὺς ἐξοντώσει κι' αὐτούς. 'Αντίθετα, στοὺς προύχοντες φέρθηκε μὲ πολὺ καλωσύνη, τοὺς ὑποστήριξε, τοὺς παραχώρησε μεγάλα προνόμια καὶ οἰκονομικὰ ὠφελήματα, ἀπὸ τοὺς μουκατάδες (προσόδους), ἀπὸ ἰχθυοτροφεῖα, ἁλυκές, μεταλλεῖα κλπ., ποὺ πρὶν εἶχαν οἱ Τοῦρκοι 'Αγάδες. Ἔτσι, ἡ δύναμη τῶν κοτζαμπάσηδων (ἀφοῦ μάλιστα εἶχαν ἐξοντωθεῖ οἱ κλέφτες), ἔφτασε στὸ κορύφωμά της. 'Ιδιαίτερα ὅμως καὶ ἐξαιρετικὰ περιποιήθηκε τὸν ἀρχηγό τους, κάνοντάς τον, τὸν ἰσχυρότερο μητροπολίτη τοῦ Μοριᾶ, τὸν Π. Π. Γερμανό, π ο ὺ ἦ τ α ν φ ί λ ο ς κ α ὶ «ὁ μ ό φ ρ ω ν τ ο ῦ 'Α λ ῆ», τοῦ πατέρα του [1]. Κι' ἔτσι, μὲ τὴν

του ἐπίδοση στὰ γράμματα, στὸ φημισμένο σχολειὸ τῆς Δημητσάνας. Κι' ὅταν ἐτελείωσε μὲ ἐπιτυχία τὶς σπουδές του, ἐμπῆκε στὴν ὑπηρεσία τοῦ δεσπότη Ἄργους, ποὺ τὸν ἐχειροτόνησε διάκο μὲ τὸνομα Γερμανός. 'Απὸ ἐκεῖ ἔφυγε γιὰ τὴ Σμύρνη, ὅπου ὁ μεγάλος συμπατριώτης του μητροπολίτης Γρηγόριος τὸν πῆρε στὴν ὑπηρεσία του, τὸν προστάτεψε καὶ τὸν βοήθησε στὶς ἐκκλησιαστικὲς σπουδές του. Κι' ὅταν ὁ Γρηγόριος ἔγινε Πατριάρχης (Γρηγόριος ὁ Ε') τὸν πῆρε μαζί του στὴν Πόλη, τὸν ἔκαμε ἀρχιδιάκονο στὸ Πατριαρχεῖο, ἀναθέτοντάς του νὰ συγκεντρώσει τὰ στοιχεῖα γιὰ τὰ προνόμια τῶν μοναστηριῶν τοῦ Μοριᾶ, ὅπου φαίνεται κατέβηκε ὡς ἔξαρχος τοῦ Πατριαρχείου. Γιὰ λίγο διάστημα πῆγε μαζὶ μὲ τὸν Γρηγόριο Ε', ποὺ ἐξορίστηκε στὸ Ἅγ. Ὄρος κι' ἔπειτα μ' ἐντολή του γύρισε στὴν Πόλη, κι' ἐκεῖ τὸν πῆρε ὁ Κυζίκου 'Ιωακεὶμ, ὡς ἔφορο τῶν μητροπολιτῶν, ποὺ ἔλειπαν, καὶ τὸν προβίβασε σὲ πρωτοσύγκελλο. Κι' ὅταν ὁ 'Ιωακεὶμ παραιτήθηκε, στὴ θέση του τοποθετήθηκεν ὁ Π. Πατρῶν Μακάριος καὶ σ' ἀντικατάστασή του διορίστηκε μητροπολίτης στὴν Πάτρα ὁ Γερμανός.

1. Pouqueville, «Voyage de la Grèce», τ. Β', 21—22. Καμπούρογλου, 35. Κανδηλώρου, «Φιλικὴ Ἑταιρία», 229. Φραντζῆ, «Ἐπιτομὴ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως», τ. Α', 69.

ὁλόθερμην ὑποστήριξη τοῦ Βελῆ, ἡ φήμη καὶ ἡ δύναμη τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ δὲν ἁπλώθηκε μόνο σ' ὅλο τὸ Μοριᾶ, ἀλλὰ καὶ στὴ Ρούμελη, ποὺ ἐξουσίαζε ὁ Ἀλῆς, ἀκόμα καὶ στὰ νησιά. Καὶ τόσο πολὺ στερεώθηκεν, ὥστε καὶ ὅταν στὰ 1812 ἀντικαταστάθηκε ὁ Βελῆς, ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἐξακολουθοῦσε νὰ διατηρεῖ ἀμείωτη τὴν ἐπιβολή του στοὺς Τούρκους. Τέλος στὰ 1815, ὕστερ' ἀπὸ ἐννιὰ χρόνια παραμονῆς στὸ Μοριᾶ, ἔφυγε γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη[1]. Κι' ἀφοῦ ἔμεινε τρία χρόνια Συνοδικός, ξαναγύριυε (ἀρχὲς τοῦ 1818), στὴν ἕδρα του, τὴν Πάτρα. Ἡ ὑποδοχή του ἦταν ἀληθινὰ πανηγυρική, ἀπὸ ὅλο τὸν πληθυσμό. Ξεχωριστά, ὅμως, τὸν ἐτίμησαν οἱ Τοῦρκοι μεγιστάνες, στέλνοντας χρυσοστολισμένα ἄλογα στὴ παραλία γιὰ νὰ κάμουν ἔτσι πιὸ μεγαλόπρεπη τὴν ἄφιξή του.

Ὅμως, στὸ μεταξύ, τὰ πράγματα εἶχαν μεταβληθεῖ πολὺ στὸ Μοριᾶ. Οἱ κοτζαμπάσηδες, πού, ἀφοῦ εἶχαν ἐξοντωθεῖ οἱ κλέφτες κι' εἶχε ταπεινωθεῖ ὁ λαός, ἔμειναν μόνοι κυρίαρχοι καὶ εἶχαν γίνει πανίσχυροι, ἀνενόχλητοι πλέον φροντίζουν γιὰ τὰ ἰδιαίτερα συμφέροντά τους. Γι' αὐτὸ δὲν ἄργησαν νὰ ἔρθουν σὲ σύγκρουση ἀναμεταξύ τους καὶ νὰ διασπαστοῦν καὶ αὐτοὶ οἱ συγγενεῖς ἀκόμα. Καὶ χωρισμένοι σὲ δυὸ κόμματα, ὅπως καὶ οἱ Τοῦρκοι, κάνουν κοινὲς ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ συνεργάζονται στενὰ μὲ τοὺς Τούρκους[2], ποὺ ἔντεχνα τοὺς διαιροῦσαν κι' ἀναμάχλευαν τὰ πάθη τους γιὰ νὰ τοὺς ἐξοντώνουν εὐκολώτερα τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον[3]. Τὰ πάθη εἶχαν φτάσει σὲ τέτοιαν δξύτητα, ποὺ εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα ν' ἀποκεφαλιστοῦν διαδοχικὰ—ἀπὸ τὶς ἀμοιβαῖες διαβολὲς τῶν ἴδιων τῶν κοτζαμπάσηδων—οἱ δύο με-

---

1. Τὸν καιρό, ποὺ ἦταν συνοδικὸς στὴν Πόλη ὁ Π. Π. Γερμανός, παραθέριζε μαζὶ μὲ τὸν Α. Λόντο καὶ ἄλλους κοτζαμπάσηδες στὸ νησὶ Ἀντιγόνη τῆς Προποντίδας. Ἐξὸν ἀπὸ τὰ καθημερινὰ γλέντια, ποὺ πρωτοστατοῦσε ὁ Λόντος, ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ ἦταν πάντα καλοντυμένος, «ἀστεῖος καὶ προσηνὴς» στοὺς κοτζαμπάσηδες, εἶχε καὶ τὴ συνήθεια νὰ ψαρεύει. Ἀλλά, ἐπειδὴ σχεδὸν πάντα, δὲν κατάφερνε νὰ πιάσει τίποτε, τὸν εἰρωνεύονταν οἱ ἄλλοι. Βλ. Ν. Δραγούμη, «Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις», τ. Β', 70—71.

2. Βλ. γιὰ τὶς πυκνὲς ἐμπορικὲς σχέσεις Τούρκων καὶ κοτζαμπάσηδων, Ἀρχ. Δόντσου, τ. Α', 71 καὶ πέρα.

3. Ἀνέκδοτα οἰκογενειακὰ σημειώματα Πετιμεζαίων, Σ. Τρικούπη, «Ἱστορία Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως», ἐκδ. Σιδέρη, τ. Α', 226—227.

γάλοι ἀρχηγοί, ποὺ εἶχαν τ' ἀντιμαχόμενα κόμματα, δηλ., ὁ Σ. Λόντος καὶ ὁ Ι. Δεληγιάννης. Τὸ πρᾶγμα κατατρόμαξε τοὺς ἄλλους κοτζαμπάσηδες καὶ τοὺς ἀνάγκασε νὰ ὁμονοήσουν [1]. Ἀλλὰ ἡ ἕνωσή τους ἦταν προσωρινὴ καὶ δὲ βράδυνε νὰ ἀκολουθήσει νέος διχασμός, μὲ δολοφονικὲς ἀπόπειρες στὸ Ἄργος (κατὰ τοῦ Ι. Περρούκα) καὶ στὴν Πάτρα (κατὰ τοῦ Ν. Λόντου). Ἀλλὰ καὶ μέσα στὸ ἴδιο τὸ δεσποτικὸ τῆς Πάτρας, ὅπου τοὺς εἶχε καλέσει σὲ τραπέζι ὁ Π. Π. Γερμανός, «ὀλίγον ἔλειψε—γράφει ὁ κοτζάμπασης Ι. Περρούκας — *νὰ παίξουμε τὰ πιάτα καὶ νὰ γίνουν καυγάδες μὲ πιστολιές*» [2]. Ὁ Π. Π. Γερμανός, γιὰ νὰ καθησυχάσει τὰ «ὀξύτατα πάθη», ἔκαμε πανηγυρικὸ συμφιλιωτικὸ βάφτισμα στὰ Καλάβρυτα, τὴν ἡμέρα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων (30 Ἰούνη 1819), τοῦ γυιοῦ τοῦ Δημητράκη Ζαΐμη κι' ἀξίωσε νὰ παρευρεθοῦν ὁ γέρο Ἀσημάκης Ζαΐμης καὶ τὰ παιδιά του καὶ νὰ συμβιβαστοῦν μὲ τὸν Δημητράκη [3].

Μὰ σὰ νὰ μὴν ἔφταναν οἱ τόσες σκοτοῦρες τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ μὲ τὶς φαγωμάρες τῶν κοτζαμπάσηδων καὶ τὴ φοβερὴν ἀναστάτωση καὶ ἕνα περίεργο γράμμα τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅπου τοῦ ἔγραφε πὼς «ἤλπιζε μίαν ἡμέραν νὰ ἀσπασθῇ τὴν ἱερὰν δέξιάν του ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἑλλάδος» τὸν ἔβαλε σὲ μεγάλη ἀπορία καὶ συλλογή. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἄργησε νὰ ξεδιαλυθεῖ, ὅταν ἔφτασε στὴν Πάτρα ὁ Ἀντώνης Πελοπίδας καὶ τοῦ φανέρωσε τὸ μυστικὸ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας. Ἀμέσως κατάλαβε τὰ συμβολικὰ καὶ ἀόριστα λόγια τοῦ Μαυροκορδάτου κι' ἐπειδὴ κι' ὁ ἴδιος εἶχεν ἀντιληφθεῖ, ὅταν ἔμενε στὴν Πόλη, τὶς περίεργες καὶ ὕποπτες κινήσεις τῶν ὁμογενῶν (χωρὶς νὰ τοῦ φανερώσουν τὸ μυστικὸ) καὶ νόμισε ὅτι κάτι πολὺ σοβαρὸ γίνεται καὶ στὸ ἐξωτερικὸ γιὰ τὴν τύχη τῆς Φυλῆς, ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὶς σκόπιμες διαδόσεις τῶν Φιλικῶν, πίστεψε, ὅτι καὶ «οἱ σημαντικώτεροι καὶ συνετώτεροι τοῦ Ἔθνους ἦσαν μέλη τῆς Ἑταιρίας», τότε δέχτηκε κι' αὐτὸς νὰ μυηθεῖ [4].

---

1. Βλέπε πραχτικὸ «ὁμονοίας» τῶν κοτζαμπάσηδων τοῦ Μοριᾶ, Ἐφημερίδα «Αἰών», 27.4.1884.

2. Ἀρχεῖο Περρούκα, ἀρθ. 17361/25.

3. Κανδηλώρου, Φ.Ε., 290—291.

4. Ὁ Φιλικὸς Ἀ. Πελοπίδας εἶχε ἐντολὴ ἀπὸ τὴν Ἀρχὴ τῆς Ἑταιρίας νὰ μὴν μυήσει τὸν Π. Π. Γερμανό, γιατὶ δὲν τοῦ εἶχαν ἐμπι-

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Η ΜΥΣΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΣΤΙΤΣΑΣ

Μὲ τὴν προσχώρησή του στὴ Φιλική, οἱ φροντίδες τοῦ Π.Π. Γερμανοῦ μεγάλωσαν πιὸ πολύ. Χρειάζονταν περίσκεψη κι' ἄγρυπνη προσοχὴ γιὰ ἕνα τόσο σοβαρὸ κίνημα. Γιὰ τὴν ἐπιτυχία του ἔπρεπε ν' ἀποσοβηθεῖ ὁ κίνδυνος ἀπὸ τὸν 'Αλῆ Πασᾶ, ποὺ εἶχε μάθει τὸ μυστικὸ τῆς Φιλικῆς ἀπὸ τὴν προδοσία τοῦ Ζακυνθινοῦ Διόγου. Μὲ τὴν συνεργασία λοιπὸν τοῦ ἐπιδέξιου διπλωμάτη Π. Π. Γερμανοῦ καὶ τῶν ἀντάξιων πατριωτῶν Ι. Βλασσόπουλου (Ρώσσου πρόξενου στὴ Πάτρα) καὶ τοῦ διερμηνέα του Ι. Παπαρρηγόπουλου, ποὺ ἐπῆγε γι' αὐτὸν τὸ σκοπὸ στὸν 'Αλῆ καὶ στὴ Ρωσσία, καὶ τὴν ἐνημέρωση τῶν καπεταναίων, κατορθώθηκ' ἔντεχνα νὰ ἐξουδετερωθεῖ ὁ 'Αλῆς καὶ νὰ ἐξυπηρετήσει, χωρὶς νὰ θέλει, τοὺς σκοποὺς τῆς Φιλικῆς, πρᾶγμα ποὺ ὑπόδειχνε μὲ γράμμα του στὸν Κολοκοτρώνη καὶ ὁ 'Αλέξανδρος Ὑψηλάντης [1]. Παράλληλα ἔπρεπε ν' ἀποσοβηθεῖ καὶ ὁ κίνδυνος ἀπὸ

στοσύνη κι' ἀπόδειξη, πώς, ὅταν ἔμενε Συνοδικὸς στὴν Πόλη, δὲν τοῦ φανέρωσαν τὸ μυστικὸ τῆς Φ.Ε. κι' ἔτσι ὁ Π. Π. Γερμανὸς ξανακατέβηκε ἀμύητος στὸ Μοριᾶ. Μά, ὅταν ὁ Πελοπίδας ἀπότυχε νὰ κατηχήσει τὸν φιλότουρκο προύχοντα Πατρῶν 'Ανδρέα Καλαμογδάρτη, τότε ἀναγκάστηκε νὰ καταφύγει στὸν Π. Π. Γερμανό, ποὺ μὲ προθυμία ἔγινε μέλος τῆς Φιλικῆς. Γενικὰ οἱ Φιλικοὶ δυσπιστοῦσαν στοὺς ἀνώτερους ἱεράρχες καὶ κοτζαμπάσηδες, ἐπειδὴ ἤξεραν, ὅτι ἔχουν στενὲς σχέσεις καὶ κοινὰ συμφέροντα μὲ τοὺς Τούρκους. 'Α. Φραντζῆ, «'Επιτομὴ κλ.», τ. Δ', 93. Κανδηλώρου, Φ.Ε., 228. Σ. Μελᾶ, «Ματωμένα Ράσα», 337—338. Σ. Τρικούπη, τ. Α', 226—237.

1. Πόσο ἔντεχνα προσπάθησαν οἱ Φιλικοὶ νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν ἀποστασία τοῦ 'Αλῆ, βλέπουμε στὸ γράμμα τοῦ 'Α. Ὑψηλάντη στὸν Κολοκοτρώνη (29.1.1821): «νὰ πασχίσητε παντοιοτρόπως εἰς τὸ νὰ φυλάττετε μίαν συμμαχίαν μετὰ τοῦ 'Αλῆ - Πασᾶ τοιαύτην ὅμως ὥστε ἀφανίζοντες τοὺς σουλτανικοὺς νὰ ἔχετε αὐτὸν πάντοτε εἰς τὸ χέρι σας

τοὺς Ἄγγλους, ποὺ ἀκολουθοῦσαν φιλότουρκη πολιτικὴ κι' ἤθελαν τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας. Κι' ἐπειδὴ στὰ Ἐφτάνησα καὶ στὴν Πάτρα, μὲ τὸν πρόξενό τους Φ. Γκρήν, παρακολουθοῦσαν ἄγρυπνοι κάθε ὕποπτη κίνηση νὰ τὴν προδώσουν στοὺς Τούρκους, «οἱ περὶ τὸν Π. Π. Γερμανόν», ἐπωφελήθηκαν τὴν εὐκαιρία, ποὺ οἱ Ἄγγλοι ἔκαναν ἐπιστημονικὲς καταμετρήσεις τοῦ βυθοῦ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ τοὺς κατήγγειλαν στοὺς Τούρκους ὡς φίλους τοῦ Ἀλῆ, ὅτι βρίσκονταν σὲ συνεννόηση μὲ τοὺς καπεταναίους, ποὺ εἶχαν κάμει σὲ ἀγγλικὴν ὑπηρεσία καὶ ὅτι ἐσχεδίαζαν νὰ ἐπεκτείνουν τὴν κατοχή τους στὸ Μοριᾶ ἢ νὰ τὸν παραχωρήσουν στὸν Ἀλῆ, ὅπως τοῦ εἶχαν παραδώσει καὶ τὴν Πάργα. Κι' ἔτσι, καθιστώντας ὑποπτους τοὺς Ἄγγλους στοὺς Τούρκους, πέτυχαν νὰ μὴ γίνουν πιστευτὲς οἱ καταγγελίες τους [1].

Καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος, ποὺ ἐπῆγε στὴ Ρωσία μὲ τὸ ὑπόμνημα ποὺ σύνταξε ὁ Π. Π. Γερμανὸς γιὰ τὴν καλύτερη ὀργάνωση τῆς Ἑταιρίας καὶ μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ ἐξακριβώσει τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴν Ἀνώτατη Ἀρχὴ καὶ τὴ σοβαρότητα τῶν ἐπαγγελιῶν της, γυρίζοντας στὴν Πελοπόννησο (Φθινόπωρο τοῦ 1820), τοὺς φανέρωσε μόνον ὅσα ἐνόμιζε, ὅτι ἔπρεπε ν' ἀνακοινωθοῦν. Τοὺς ἔφερε πρῶτος τὴν εἴδηση γιὰ τὴν ἀρχηγία τοῦ Α. Ὑψηλάντη, καὶ ὅτι ἦταν ἀδύνατο πλέον ν' ἀνασταλεῖ τὸ κίνημα κα-

---

μὲ ὅλα του τὰ πλούτη διὰ νὰ μὴ ὑμπορέση ποτὲ νὰ ξαναγίνη ἐκεῖνο ὁποῦ ἦτο πρὸ τοῦ πολέμου κλπ.». Ὁ Παπαρρηγόπουλος γράφοντας ἀπὸ τὴν Πόλη καὶ τὴ Ρωσία κατώρθωσε νὰ πείσει τὸν Ἀλῆ Πασᾶ νὰ ἀποτολμήσει τὸν ἀγώνα του κατὰ τοῦ Σουλτάνου, μὲ τὴν ὑπόσχεση ὅτι θὰ τὸν βοηθήσει ἡ Ρωσία. Καὶ μὲ τὴν ἐπιτήδεια αὐτὴν ἐνέργεια κατορθώθηκε ὄχι μόνο ἡ ἐξόντωση τοῦ ἐπικίνδυνου Ἀλῆ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόσπαση σημαντικῶν Τουρκικῶν δυνάμεων ἀπὸ τὸ Μοριᾶ, ποὺ διευκόλυνε πολὺ τὴν Ἐπανάσταση. Κατὰ τὸ Φραντζῆ, ὁ Ἀλῆ βρίσκονταν σὲ συνεννόηση μὲ τὸν Π. Π. Γερμανὸ καὶ τοῦ ἔστειλε 12.000 μαχμουτιέδες νὰ μοιράσει στὸν Πετρόμπεη, Λόντο κ.ἄ. Ὁ Π. Π. Γ. καὶ ὁ Λόντος ἐβεβαίωναν, ὅτι δὲν ἔλαβαν ποτὲ χρήματα καὶ ὅτι ἦταν «ὅλως διόλου ἀνύπαρκτον τὸ τοιοῦτον», «Ἐπιτομὴ κλπ.», τ. Α', 69—70 σημ.

1. Ἰ. Φιλήμονος: «Προλεγόμενα εἰς τὰ ὑπομνήματα περὶ τῆς Ἐπαναστάσεως τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1820 μέχρι τοῦ 1823 συγγραφέντα μὲν παρὰ τοῦ Μητροπολίτου Π. Π. Γερμανοῦ καὶ ἐκδιδόμενα παρὰ τοῦ Καλλινίκου Καστόρχη, ἐν Ἀθήναις 1837, σ. β'. Καμπούρογλου, 52—58. Γούδα, τ. Α', 107—109.

θῶς καὶ τὰ ἔγγραφα γιὰ τὴ σύσταση Ἐφορείας τῆς Φιλικῆς τοῦ Μοριᾶ μὲ πρῶτο μέλος της τὸν Π. Π. Γερμανό, ποὺ αὐταρχικὸς καὶ δύσπιστος πάντα, εἶχεν ἀρνηθεῖ νὰ στείλει τὶς συνεισφορὲς στὴν Πόλη, ποὺ τοῦ ζητοῦσαν, θεωρώντας το, ὡς ἔνδειξη ἀδυναμίας τῆς Ἑταιρίας [1]. Ἀλλὰ καὶ ἡ σύσταση τῆς Ἐφορείας τῆς Φιλικῆς, ἦταν ἄλλη ἀφορμὴ γιὰ ἔντονες δυσαρέσκειες μερικῶν κοτζαμπάσηδων, ποὺ δὲν ὁρίστηκαν μέλη (Περρούκας, Κανακάρης) [2]. Μὰ ἐνῶ οἱ Ἔφοροι καταγίνονταν νὰ καταπραΰνουν τὶς δυσαρέσκειες, ἔφτασε στὴν Πελοπόννησο Μόρα - Βαλεσῆ, ὁ Χουρσὶτ Πασᾶς, πρᾶγμα ποὺ τοὺς ἔβαλε σὲ μεγάλη ἀνησυχία καὶ ἔμειναν «συνεσταλμένοι», γιατὶ καὶ οἱ Ἑταῖροι τῆς Πόλης τοὺς εἶχαν ἐνημερώσει γιὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ Χουρσὶτ καὶ γιὰ τὶς προδοτικὲς διαθέσεις τοῦ δραγουμάνου Σταυράκη Ἰωβίκη [3]. Ὅμως ἡ ἀποθεωτικὴ ὑποδοχή, ποὺ τοῦ ἔκαναν στ' Ἀγιωργίτικα, ὅπου εἶχαν πάει νὰ τὸν ὑποδεχθοῦν ὁ Μόρα - Βαλεσῆ Ἰμπραχὶμ πασᾶς, ποὺ ἔφευγε καὶ οἱ προύχοντες, εὐχαρίστησε τὸ Χουρσίτ, τοὺς ἐχάρισε πολύτιμα σαμούρια (γοῦνες), κι' ἔστειλε καθησυχαστικὲς πληροφορίες στὴν Πόλη γιὰ τὴν κατάσταση στὸ Μοριᾶ, φεύγοντας γιὰ τὴν Ἤπειρο (6 Γενάρη 1821) [4]. Παρ' ὅλα αὐτὰ οἱ κοτζαμπάσηδες καὶ δεσποτάδες ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι ἀνήσυχοι. Γιατὶ τώρα τὰ πράγματα δὲν ἦσαν τόσον ἁπλᾶ, ὅπως πρίν, ποὺ

---

1. Τὸ ὑπόμνημα, ποὺ εἶχε τὴν ἐπιγραφή: «Στοχασμοὶ τῶν Πελοποννησίων περὶ τοῦ καλοῦ συστήματος», περιλάβαινε ἐφτὰ κεφάλαια γιὰ τὴν καλύτερη ὀργάνωση τῆς Φιλικῆς καὶ μὲ πρώτην ὑπογραφὴ τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ, ποὺ ἦταν καὶ ὁ συντάχτης του. Τῆς Ἐφορείας πρῶτο μέλος ὁρίστηκε ὁ Π. Π. Γερμανὸς μὲ τὴν ἀνώτατη διεύθυνση τοῦ Ἰ. Βλασσόπουλου. Βλ. τὸ σχετικὸ ὑπόμνημα Ἰ. Φιλήμονος, «Δοκίμιον Ἱστορίας τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως», τ. Α', 129, 342. Καμπούρογλ. 49.

2. Π. Π. Γερμανοῦ, «Ἀπομνημονεύματα», 21. Καμπούρογλου, «Π. Π. Γερμανός», 50. Τ. Κανδηλώρου, Φ.Ε., 401.

3. Ὁ δραγουμάνος Σταυράκης Ἰωβίκης, Κωνσταντινοπολίτης, «λάτρης ὢν τοῦ Ὀθωμανικοῦ γένους παρετήρει ν' ἀνακαλύψῃ τὶ διὰ νὰ προδώσῃ τοὺς Ὁμογενεῖς». Π. Π. Γερμανοῦ, 21.

4. Γιὰ τὴν ὑποδοχή, τὴν εὐμένεια καὶ τὶς καθησυχαστικὲς πληροφορίες τοῦ Χουρσίτ, βλέπε γράμματα Σταυρ. Ἰωβίκη, Σανδὶκ Ἐμίνη Βοστίτσας καὶ Περρούκα, στὸ «Ἀρχ. Λόντου», τ. Α', 261, 263. «Ἀρχ. Περρούκα», Βθνολ. Ἑτ. ἀρ. 17878 καὶ Φίνλεϋ, «Ἱστ. Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως», μ' ἐπιμέλεια Τάσου Βουρνᾶ, τ. Α', 118, 121. Κανδηλώρου. 490.

περιορίζονταν σὲ συνεισφορὲς μονάχα καὶ συζητήσεις, ἀλλὰ καθὼς μὲ τὸν «ἀχαλίνωτον» ἐνθουσιασμὸ τοῦ λαοῦ ἔσφιγγαν κάθε μέρα καὶ περσότερο κι' ἐπλησίαζαν μὲ τὴν ἐξέγερση νὰ γίνουν ἐπικίνδυνη πραγματικότητα, οἱ προύχοντες καὶ οἱ δεσποτάδες ἄρχισαν νὰ κυριεύουνται ἀπὸ μεγάλην ἀνησυχία καὶ ἀδημονία. Γιατὶ δὲν εἶχαν διάθεση «νὰ ἀνταλλάξωσι τὸν μέχρι τότε ἄνετον βίον των ἀντὶ τῶν κινδύνων τῆς ἐπαναστατικῆς ζωῆς καὶ ν' ἀναλάβωσι τὴν πρωτοβουλίαν τοσούτῳ ριψοκινδύνου ἐπιχειρήσεως» [1].

Ἔπειτα μάλιστα, ἀπὸ τὴν προδοσία τοῦ Σωτήρη Κουγιᾶ καὶ τοῦ Σταυράκη Ἰωβίκη στὸ Σὲχ - Νετζὶπ καὶ τὴν ἀξίωση τοῦ ἐπίτροπου τοῦ Χουρσὶτ Σαλὶχ-Πασᾶ [2], νὰ μείνουν οἱ προύχοντες στὴ Τρίπολη, κι' ἐπειδὴ ἔνοιωθαν ὅτι τὸ ἠφαίστειο, ποὺ ἔβραζε κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τους ἦταν φόβος νὰ παρασύρει κι' αὐτοὺς στὴ φοβερὴ ἔκρηξή του, ὁ Π. Π. Γερμανὸς καὶ οἱ κοτζαμπάσηδες «περίτρομοι» ἄλλαξαν ὁλωσδιόλου κι' ἐτάχτηκαν «ὑπὲρ συντηρητικωτάτης στάσεως» [3] καὶ προσπαθοῦσαν πλέον μὲ κάθε τρόπο νὰ ματαιώσουν τὴν ἐξέγερση, κηρύσσοντας «τὴν προσδοκίαν καὶ τὴν ἀναβολὴν ὡς καλλίστην πολιτικήν» [4]. Μὰ ἡ ἀνησυχία τους ἔφτασε σὲ πραγματικὴν ἀπόγνωση, ὅταν ἔμαθαν ξαφνικά, ὅτι κατέβαινε στὴν Πελοπόννησο ὁ Παπαφλέσσας. Ὁ κοτζάμπασης τοῦ Μεσσᾶ

---

1. Μέλδελσον, τ. Α', 282. Πιπινέλη, ΠΙΕΕ, 29, 43, 45, 50. Οἱ προύχοντες καθὼς καὶ ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ ἦταν ὁ ἰσχυρότερος ἱεράρχης τοῦ Μοριᾶ καὶ εἶχε τὴν ἀμέριστη φιλία καὶ ὑποστήριξη τῶν Τούρκων, δὲν εἶχαν διάθεση νὰ διακινδυνέψουν ὅλα τὰ πλεονεκτήματα, ποὺ εἶχαν, σ' ἕναν ἀβέβαιο καὶ τόσον ἐπικίνδυνον ἀγώνα. Βλέπε καὶ ὅσα σχετικὰ γράφει ὁ Χρῆστος Φυτράκης: «Τὴν Ἐπανάσταση τὴν πολέμησαν πρῶτοι καὶ καλύτεροι οἱ ντόπιοι φεουδάρχες καὶ κοτζαμπάσηδες, ὅλος ὁ κόσμος τῆς συντήρησης ποὺ ἀντλοῦσε τὴ διοικητικὴ καὶ οἰκονομική του δύναμη ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς δουλείας». «Ἐχθροὶ τοῦ Εἰκοσιένα»— «Πελοποννησιακὴ Πρωτοχρονιά», 1958, 218.

2. Γ. Ἀσπρέα, «Πολιτικὴ Ἱστ. Νεωτέρας Ἑλλάδος», τ. Α', 13—14.

3. Ὁ Π. Π. Γερμανός, πρὸ πάντων ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1821 ἔγινε δισταχτικὸς κι' ἤθελε ν' ἀναβληθεῖ τὸ κίνημα. Τ. Κανδηλώρου, «Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν» Ἐλευθεροῦδάκη, τ. Γ', 833 καὶ ΦΕ, 410.

4. Μένδελσον, τ. Α', 291, 294. Βλέπε καὶ σχετικὸ γράμμα τοῦ μητροπολίτη Ἰγνάτιου «Ἀνέκδοτα ἔγγραφα καὶ ἐπιστολὲς τοῦ 1821», ὑπὸ Γ. Λάϊου, 251—255.

'Αναγν. Κοπανίτσας, μόλις τἄκουσε, τινάχτηκ' ἀπάνω του, φωνάζοντας :

—Πώ, πῶ χαθήκαμε ! Χαθήκαμε, ἂν εἶναι ὁ Παπαφλέσσας [1].

Κι' ἀμέσως στείλανε τὸν Παναγιῶτη 'Αρβάλη στοὺς προεστοὺς τῆς Ὕδρας νὰ τὸν ἐμποδίσουν νὰ περάσει στὸ Μοριᾶ. Μὰ ἦτσν ἀρκετὴ μιὰ μονάχα συνάντηση μὲ τὸν Παπαφλέσσα, γιὰ νὰ γυρίσει ὁ 'Αρβάλης ὁ θερμότερος κήρυκάς του στὸ Μοριᾶ ! Τὸ παράδειγμα τοῦ 'Αρβάλη ἐτρόμαξε τοὺς προύχοντες καὶ δεσποτάδες, τοῦ τί ἦταν ἱκανὸς νὰ κάνει ὁ Παπαφλέσσας. Καὶ χωρὶς περιστροφὲς ἀποφασίζουν σὲ μυστικὴ σύσκεψη νὰ τὸν δολοφονήσουν ἢ τὸ λιγώτερο νὰ τὸν φυλακίσουν καὶ νὰ τὸν ἀχρηστέψουν [2]. Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἔστειλαν τὸν Χ. Περρούκα στὸ Ἄργος καὶ τὸ Ζαΐμη καὶ Σ. Θεοχαρόπουλο στὰ Καλάβρυτα, νὰ πιάσουν τὰ περάσματα, ὥστε ἂν ἀποτύχει ὁ Περρούκας, νὰ τὸν σιγυρίσουν αὐτοί. Μὰ ὁ ἀτρόμητος 'Επαναστάτης εἶχε λάβει καλὰ τὰ μέτρα του. Καὶ ὑπερνικώντας ὅλα τὰ καλοπροαίρετα σχέδια τῶν προυχόντων, ἔφτασε μεταμφιεσμένος σὲ Τοῦρκο στὸ Αἴγιο, μὲ συνοδεία τοῦ ἀδερφοῦ του Νικήτα καὶ ἄλλων ἐφτὰ ὁπλοφόρων καὶ κατέλυσε στὸ σπίτι τοῦ Φιλικοῦ 'Αλεξανδρόπουλου ἢ Φτεριώτη. Οἱ Αἰγιῶτες φιλικοὶ καὶ ὅλος ὁ κόσμος, ἀκούοντας ἀπὸ τὸν Παπαφλέσσα, ὅτι «τὰ πάντα ἦσαν ἕτοιμα», ἔκαναν μεγάλο θόρυβο κι' ἀσυγκράτητοι πλέον καὶ χωρὶς νὰ παίρνουν καμμιὰ προφύλαξη ἄρχισαν νὰ τὰ κοινολογοῦν καὶ νὰ στρατολογοῦν ἀκόμα [3]. Κι' οἱ

---

1. Ὁ φόβος τῶν δεσποτάδων καὶ τῶν κοτζαμπάσηδων, ὅταν ἔμαθαν τὸν ἐρχομὸ τοῦ Παπαφλέσσα ἦταν ἀπερίγραπτος: «Χαθήκαμ' ἔλεγ' ὁ ἕνας. Θὰ μᾶς πάρῃ στὸ λαιμό του φώναζ' ὁ ἄλλος». Σπηλιάδη, «'Απομνημονεύματα περὶ τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως», τ. Α', 12 –14. Οἰκονόμου, «'Ιστορικὰ τῆς 'Ελληνικῆς Παλιγγενεσίας», 70—71.

2. Πιπινέλη. «Πολιτικὴ 'Ιστορία τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως», 127, 154. Σ. Μελᾶ, M.P., 57. 'Α. Σταυρόπουλου, «'Ιστορία τοῦ Αἰγίου», 353. 'Ι. Κ. Κορδάτου, «Νεοελληνικὴ Πολιτικὴ 'Ιστορία», 194—196. Σπηλιάδη, τ. Α', 13.

3. Μὲ «τὰ παίγνια τῆς φαντασίας» τοῦ Παπαφλέσσα, οἱ «ἄπειροι (λαός) νομίζοντες τὰ τοιαῦτα πλάσματα ὡς ἀληθῆ, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συστατικοῦ ὁποῦ ἐπέφερεν ἀπὸ μέρους τοῦ 'Υψηλάντη κατήντησαν εἰς ἀχαλίνωτον ἐνθουσιασμόν, ὥστε ἄρχισαν νὰ κοινολογῶσι τὸ πρᾶγμα ἀναφανδὸν εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ νὰ καταγράφωσι στρατιῶτας κλπ.». Π. Π. Γερμανοῦ, «'Απομνημονεύματα», 23.

«περίτρομοι» κοτζαμπάσηδες, ἐνῶ πρὶν ἦσαν χωρισμένοι, τώρα μπρὸς στὸν κοινὸ κίνδυνο συγκεντρώνουνται στὴ Βοστίτσα κι' ἑνωμένοι ἀποφασίζουν ν' ἀντιμετωπίσουν τὸν Παπαφλέσσα, σὲ μυστικὴ σύσκεψη. Καὶ τρεῖς ὁλόκληρες ἡμέρες, σχεδιάζοντας πῶς ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπ' αὐτόν, δὲν ἤρθαν σὲ καμιὰν ἐπαφὴ μαζί του, παρὰ ἀφοῦ βεβαιώθηκαν, ὅτι δὲν ἦταν εὔκολο νὰ τὸν ξεκάνουν ἢ νὰ τὸν ἀχρηστέψουν, ἐπειδὴ εἶχε μαζί του ὁπλοφόρους.

Ἐκεῖ λοιπὸν στὴ Βοστίτσα ἔγινεν ἡ ἱστορικὴ καὶ μεγάλη σύγκρουση τοῦ συντηρητισμοῦ τῆς ἀγροτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς Ὀλιγαρχίας μὲ τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα τῆς Φιλικῆς, ποὺ ἐκπροσωποῦσεν ὁ Παπαφλέσσας. Καὶ τὴν πρώτη μέρα μίλησε μὲ μεγάλο πάθος καὶ παράφορον ἐνθουσιασμὸ ὁ Παπαφλέσσας, γιατὶ εἶχε τὴ συναίσθηση, ὅτι ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἔδινε τὴν κρισιμώτερη μάχη γιὰ τὴ λευτεριὰ τῆς σκλαβωμένης του πατρίδας μὲ τὸ δύσπιστο καὶ ἀντιδραστικὸ ἀρχοντολόγι. Καὶ γιὰ νὰ γίνει πιὸ πειστικός, τοὺς ἔδειξε τὶς ὁδηγίες τοῦ Α. Ὑψηλάντη γιὰ τὴν Ἐπανάσταση καθὼς καὶ τὸ ἔγγραφό του, ποὺ συνιστοῦσε ν' ἀκοῦνε τὸν Παπαφλέσσα «ὡ ς ἄ λ λ ο ν Α ὐ τ ό ν» [1]. Αὐτὸ τὸ ἔγγραφο ἐκίνησε τὴν ἀγανάχτηση καὶ κατάπληξη τῶν κοτζαμπάσηδων καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ, ποὺ ἔθιγε τὴ φιλοδοξία καὶ τὸν ἀχαλίνωτον ἐγωϊσμό του, ἀφοῦ ὁ Ὑψηλάντης ὁριζε ἀντιπρόσωπο, ἕναν κατώτερό του, ἁπλὸν ἀρχιμανδρίτη καὶ μάλιστα τὸν Παπαφλέσσα! Κι' ἐπειδή, δὲν εἶχαν καμιὰ διάθεση νὰ πειστοῦν ἀλλὰ ὁ σκοπὸς ἦταν, πῶς νὰ ματαιώσουν τὴν Ἐπανάσταση, γιὰ νὰ τὸ πετύχουν θέλησαν νὰ ἐξευτελίσουν, νὰ ταπεινώσουν καὶ ν' ἀχρηστέψουν τὸν Παπαφλέσσα. Καὶ κατὰ τὶς 4 ἄλλες συνεδρίες, ποὺ ἦταν ἀληθινὰ δραματικές, πρῶτος ὁ πιὸ ἀλαζονικὸς ἀπὸ τοὺς κοτζαμπάσηδες Ἀνδρέας Ζαΐμης, ἀνέλαβε τὴν ἐπίθεση :

—Ὅσα μᾶς εἶπε ὁ Παπαφλέσσας, εἶναι ἄστατα, ἀπελπισμένα, στασιαστικά, ἰδιοτελῆ καὶ σχεδὸν μπερμπάντικα...

Μὰ ἐκεῖνος, ποὺ κατὰ κύριο λόγο, τοῦ ἐπετέθηκεν ἀσυγκράτητος καὶ μὲ ἀσυγκάλυπτη ἐμπάθεια, χρησιμοποιώντας τὸ μεγάλο

---

1. Κανδηλώρου, Φ.Ε., 415.

2. Τὸ μεγάλο ἐγωϊσμὸ τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ, τονίζει ὁ Φραντζῆς, ποὺ σὰν κληρικὸς τὸν γνώρισε καλὰ κι' ἀπὸ κοντά. «Ἐπιτομή», τ. Α', 116, 129.

κῦρος καὶ τὸν ἀνώτερο ἱερατικό του βαθμό, ἦταν ὁ Π. Π. Γερμανός. Μὲ τ' ἀμείλιχτα ἔντεκα ἐρωτήματά του καὶ τὶς ἐξαντλητικὲς διευκρινήσεις ποὺ ζητοῦσε, δὲν δυσκολεύτηκε στὸ τέλος νὰ ἐξαντλήσει ὅλο τὸ πλούσιο ὑβρεολόγιο, ποὺ ἡ μορφωμένη ἁγιωσύνη του διέθετε. Καὶ μπροστὰ σ' ὅλους (ποὺ ἀναμεσά τους ἦταν καὶ ὁ ἀδερφὸς τοῦ Παπαφλέσσα), χωρὶς κανέναν ἐνδοιασμὸ κι' ἐπιφύλαξη, τὸν ἀποκάλεσε «ἅρπαγα, ἐξωλέστατον, ἀλιτήριον, ἀσυνείδητον, ἀπατεῶνα», ποὺ δὲν φρόντιζε γιὰ τίποτε ἄλλο «εἰμὴ τίνι τρόπῳ νὰ ἐρεθίσῃ τὴν ταραχὴν τοῦ ἔθνους διὰ νὰ πλουτίσῃ ἐκ τῶν ἁρπαγῶν»![1] Αὐτά, ἔλεγε· ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ, γιὰ τὸν Παπαφλέσσα, ποὺ σὰν ἄλλος Λεωνίδας θυσιάστηκε στὸ Μανιάκι κι' ἦταν ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς Μοραΐτες τῆς πρώτης σειρᾶς καθὼς καὶ ὁ θρυλικὸς Ἀναγνωσταρᾶς, ποὺ μαζὶ μὲ τὴν ψυχή τους ἔδωσαν πρόθυμα καὶ τὴ ζωή τους γιὰ τὴ λευτεριὰ τοῦ σκλαβωμένου Γένους. Κι' ἂν λογαριάσουμε τὸν ἄτρομο κι' ὁρμητικὸ χαραχτῆρα τοῦ Παπαφλέσσα, ποὺ δὲν ἐδίστασε μέσα στὴν Πόλη, τὴν καρδιὰ τῆς Τουρκιᾶς, νὰ φέρνει τὰ ἐπαναστατικὰ κηρύγματά του, εὔκολα καταλαβαίνουμε, σὲ πόσο

---

1. Καὶ ἂν ὑποθέσουμε, πῶς ὁ Π. Π. Γερμανός, ἀπὸ φόβο γιὰ τὶς ἀπρόβλεφτες συνέπειες ποὺ θὰ εἶχεν ἡ Ἐπανάσταση, ἢ ἔστω καὶ παρασυρμένος ἀπὸ τὸν ὑπερτροφικὸν ἐγωϊσμὸ καὶ τὴν ἀχαλίνωτη φιλοδοξία του, ξέσπασε στὴ σύσκεψη τῆς Βοστίτσας σὲ τόσο ὑβριστικοὺς χαρακτηρισμοὺς γιὰ τὸν Παπαφλέσσα, ὅμως, ὅταν διαβάζουμε τὰ «Ἀπομνημονεύματά» του, ποὺ ἔγραψε πολὺ ἀργότερα «ἐν ψυχρῷ», ἀφοῦ δηλαδὴ ἡ Ἐπανάσταση ἐσημείωσε τὶς μεγάλες ἐπιτυχίες της καὶ ἦταν ἡ ἀπόδειξη χειροπασιή, ὅτι ὁ παράφορος ἐνθουσιασμὸς τοῦ Παπαφλέσσα δὲν ἦταν ἀδικαιολόγητος, τότε δὲ μᾶς μένει ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἦταν ἄνθρωπος ἀντιδραστικὸς ὡς τὸ κόκκαλο καὶ μὲ πολλὴν ἐμπάθεια. Γιατί, οὔτε τὰ γνωστὰ καὶ συνηθισμένα σ' ἐκείνη τὴν τρικυμισμένη ἐποχή, ἀνθρώπινα ἐλαττώματα τοῦ Παπαφλέσσα, μποροῦν νὰ δικαιολογήσουν τὸ ἀσυγκάλυπτο μῖσος τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ. Τὸ βέβαιο εἶναι, ὅτι ὁ Π. Π. Γερμανὸς φιλόδοξος καὶ ἐγωϊστὴς «εἰς τὸ ἄκρον»— ὅπως τὸν χαρακτηρίζουν ὁ Χέρτσμπεργ καὶ ὁ Γερβῖνος—καὶ ἀδιάλλαχτος συντηρητικός, ἦταν τὸ γνήσιο δημιούργημα καὶ ὑποκατάστατο στὸ Μοριᾶ τοῦ ἄλλου Λημητσανίτη καὶ φανατικοῦ ἀντιδραστικοῦ Πατριάρχη Γρηγορίου τοῦ Ε' καὶ δὲν μποροῦσε νὰ ἀνεχτεῖ τὴν ἀνάδειξη καὶ τὴν δραστηριότητα τοῦ Παπαφλέσσα, ἐνῶ αὐτὸς σύντομα περιέπεσε στὴν ἀδράνεια καὶ τὴν ἀφάνεια.

δύσκολη θέση τὸν ἔφεραν μὲ τοὺς ἄδικους χαρακτηρισμοὺς καὶ τὶς βρισιὲς οἱ δεσποτάδες καὶ οἱ κοτζαμπάσηδες. Μὰ ὁ Παπαφλέσσας ἐκείνη τὴ στιγμὴ δὲν μάχονταν γιὰ τὸ ἄτομό του, ἀλλὰ γιὰ ἕνα μεγάλο σκοπό, ποὺ γιὰ τὴν ἐπιτυχία του θυσίαζε καὶ τὴν προσβλημένη του ἀξιοπρέπεια καὶ ἐγωϊσμό, ὅπως θυσίασε ἀργότερα καὶ τὴ ζωή του. Χωρὶς νὰ τοὺς συνεριστεῖ στὶς βρισιές, σ' ἕνα ξέσπασμα δικαιολογημένης ὀργῆς τοὺς εἶπε καθαρὰ καὶ ξάστερα :

—Ἔχω διαταγή, ἀπὸ τὴν Σεβαστὴν Ἀρχήν, νὰ μισθώσω 1000 Πισινοχωρῖτες, Σαμπαζιῶτες κι' ἄλλους τόσους Μανιᾶτες καὶ ν' ἀρχίσω τὴν Ἐπανάσταση καὶ ὅποιον πιάσουν οἱ Τοῦρκοι χωρὶς ὅπλα, ἂς τὸν σκοτώσουν...

Ἡ ἀπειλὴ ἔφερε τ' ἀποτελέσματά της. «Περίτρομοι» τάκουσαν οἱ δεσποτάδες καὶ οἱ κοτζαμπάσηδες, γιατὶ ἤξεραν καλὰ μὲ ποιὸν εἶχαν νὰ κάμουν. Καὶ βλέποντας, ὅτι δὲν ἦταν εὔκολο νὰ πραγματοποιήσουν τοὺς μυστικοὺς σκοποῦς τους (γιατὶ ὁ ἀδερφός του καὶ οἱ ἄλλοι συντρόφοι παράστεκαν ὅπλα του, ἕτοιμοι κι' ὁπλισμένοι), κι' ἐπειδὴ ἤξεραν πὼς ἂν ἔκανε ὄχι ἀπειλοῦσε θὰ κινδύνευε ἡ ζωή τους ἀπὸ Τούρκους καὶ Ρωμηοὺς μαζί, ἀλλαξαν μονομιᾶς ταχτική, ὄχι ὅμως καὶ γνώμη. Καὶ στὴν τέταρτη συνεδρίαση γιὰ νὰ καταπραΰνουν τὸν Παπαφλέσσα καὶ νὰ μὴν ἐκτεθοῦνε στὸν κόσμο, ὅτι δὲν ἤθελαν τὴν Ἐπανάσταση, προσποιήθηκαν, ὅτι δὲν ἔχουν κι' αὐτοὶ ἀντίρρηση γιὰ τὸ κίνημα καὶ ὅτι ἤθελαν μόνο τὴν προσωρινὴν ἀναβολή του, ὡς ὅτου νὰ τοὺς δοθεῖ καιρὸς νὰ στείλουν ἀνθρώπους στὴ Ρωσία, στὰ Νησιὰ καὶ στὸ μητροπολίτη Ἰγνάτιο στὴν Ἰταλία, νὰ πάρουν πληροφορίες σωστὲς καὶ νὰ ὀργανωθοῦν καλύτερα. Κι' ὡς ὅτου νἄρθουν οἱ πληροφορίες ἀπὸ τόσο μακρυνὰ μέρη, χρειάζονταν ἀρκετοὶ μῆνες κι' ἔτσι θὰ τοὺς δίνονταν ἡ εὐκαιρία νὰ ἐξοντώσουν ἢ φυλακίσουν τὸν Παπαφλέσσα καὶ νὰ ματαιώσουν ὁριστικὰ τὴν Ἐπανάσταση [1]. Γιὰ τὴν ὥρα, ὅφειλε νὰ ἡσυχάσει, ὅπως διατύπωσε τὴν τελικὴν ἀξίωσή τους γιὰ λογαριασμὸ ὅλων ὁ Π. Π. Γερ-

---

1. «Ἐνέκριναν ἅπαντες (οἱ κοτζαμπάσηδες καὶ δεσποτάδες) ἐκ συμφώνου τὸν καιρὸν οὐχὶ ἁρμόδιον». Π. Π. Γερμ., 24. Βλ. καὶ Φωτάκο: «ἡ λεγομένη μυστικὴ συνέλευσις τῆς Βοστίτσας τῆς ὁποίας σκοπὸς ἦτο νὰ περιοτείλῃ τὴν Ἐπανάστασιν, διότι δὲν ἦτο ὡς ἔλεγαν ἀκόμη καιρὸς κλπ.». «Ἀπομνημονεύματα», τ. Α΄ 58.

μανός, πρᾶγμα, ποὺ ἄλλως τε δείχνει, ὅτι ἡ προσποιητή τους ὑποχώρηση δὲν ἦταν σύμφωνη μὲ τὶς ἀποφάσεις τους :

— Γρηγόριε, ὅλας τὰς προτάσεις σου τὰς ἠκούσαμεν καὶ συσκεφθέντες σοβαρώτερα, θεωροῦμεν τὰ περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου ἅπαντα μηδαμινώτατα καὶ σαθρά, ὅλοι σου οἱ λόγοι καὶ προτάσεις μᾶς φέρνουν εἰς ἀπελπισίαν καὶ ὑποχρεώνεσα· ταρ' ὅλων ἡμῶν νὰ περιορισθῇς ἕως οὗ λάβωμεν τὰς περὶ τοῦ ἔργου τούτου θετικὰς πληροφορίας [1].

Ὁ Παπαφλέσσας, προσποιήθηκε κι' αὐτὸς ὅτι συμφωνεῖ στὴν προσωρινὴν ἀναβολὴ καὶ νοιώθοντας καλὰ τοὺς σκοπούς τους ἔφυγε τὴ νύχτα,βεβαιώνοντάς τους ὅτι πήγαινε στὴν πατρίδα του νὰ ἡσυχάσει. Οἱ προεστοὶ κι' οἱ δεσποτάδες, ὅταν ἔμαθαν ὅτι ἔφυγε γιὰ τὸ Μ. Σπήλαιο, ἔχοντας πάντα στὸ νοῦ τους νὰ τὸν βγάλουν ἀπὸ τὴ μέση, ἔστειλαν ἀνθρώπους νὰ τὸν πάρουν ἀπὸ κοντὰ κι' εἰδοποίησαν καὶ τοὺς καλόγερους στὸ Μ. Σπήλαιο νὰ τὸν φυλακίσουν. Μὰ ὅπως ἔγινε καὶ μὲ τὸν Ἀρβάλη, οἱ καλόγεροι, ποὺ τὸν περιτριγύριζαν στὴν ἀρχὴ μ' ἐχθρικὲς διαθέσεις, ἀκούγοντάς τον ἔγιναν σὲ λίγο πρόθυμοι ὀπαδοί του [2].

---

1. Φραντζῆ, «Ἐπιτομὴ κλπ.», τ. Α', 98—100.

2. «Ἐσκέφθηοαν νὰ τὸν ἐγκλείοωσι εἰς τὴν μονὴν τοῦ Μ. Σπηλαίου ἵνα τὸν καταστήσωσι ἀβλαβῆ. Οὐδεὶς ὅμως ἐτόλμησε νά ἐπιβάλη χεῖρα κατὰ τοῦ τολμηροῦ ἱερέως, ὅοτις ἐχειρίζετο ἐπίσης καλῶς τὸ ξῖφος καὶ τὸν σταυρόν». Μένδελσον, τ. Α', 119. Φίνλεϋ, τ. Α', 213—214, ὅπου καὶ σχετικὴ ὑποσημείωση Τάοου Βουρνᾶ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ

Ὅταν τελείωσε ἡ σύσκεψη, ἔφυγαν οἱ προεστοὶ καθένας γιὰ τὸν τόπο του μὲ τὴν ἀπατηλὴν ἐλπίδα, πὼς τὰ πράγματα εἶχαν κάπως ταχτοποιηθεῖ, ἔστω καὶ μὲ τὴ νόθα λύση ποὺ δόθηκε, ἀφοῦ οἱ προύχοντες, ποὺ ἤθελαν νὰ ματαιώσουν τὴν ἐξέγερση, ἐζήτησαν μόνο τὴν ἀναβολή της καὶ ὁ Παπαφλέσσας, ποὺ ἀμετάτρεπτος σκοπός του ἦταν ν' ἀρχίσει τὸ ντουφέκι, τοὺς ἔγραφε πὼς πήγαινε στὴν πατρίδα του νὰ ἡσυχάσει.

Καὶ ὁ Π. Π. Γερμανὸς χωρὶς ἀργοπορία ἤρθε κι' αὐτὸς στὴν Πάτρα κι' ἐξεκίνησε τοὺς ἀπεσταλμένους μὲ τὰ γράμματα γιὰ τὴ Ρωσία, Ἰταλία καὶ Νησιά.

Ὅμως οἱ Τοῦρκοι, ἔπειτα ἀπὸ τὸ θόρυβο ποὺ ἔγινε στὴ Βοστίτσα καὶ τὶς προδοσιὲς τοῦ κοτζάμπαση Σωτήρου Κουγιᾶ καὶ τοῦ δραγουμάνου Σταυράκη Ἰωβίκη στὴ Τρίπολη καὶ τοῦ Παπᾶ-Παντελῆ στὴν Κορινθία, ἄρχισαν νὰ παίρνουν μέτρα κι' ἔμπασαν μερικὸ στρατὸ ἀπὸ τὸν Ἰσθμὸ στὴν Πελοπόννησο. Ἰδιαίτερα οἱ Τοῦρκοι τῆς Τρίπολης ἦταν ἀνάστατοι ἀπὸ τὶς διαδόσεις γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Κολοκοτρώνη μὲ 10 χιλ. στρατὸ καὶ τὴν καταγγελία γιὰ τὴ λειτουργία τῶν μπαρουτόμυλων τῆς Δημητσάνας. Γι' αὐτό, ὁ Καϊμακάμης, στὰ μέσα τοῦ Φλεβάρη, κάλεσε πρῶτα τοὺς προεστοὺς καὶ κοντὰ τοὺς δεσποτάδες νὰ πᾶνε στὴν Τρίπολη νὰ συσκεφτοῦνε τάχα, γιὰ σπουδαῖες ὑποθέσεις. Μὰ ἐνῶ οἱ ἄλλοι προύχοντες τοῦ Μοριᾶ συμμορφώθηκαν μὲ τὴν πρόσκληση, ὅμως τῆς Ἀχαΐας, ποὺ ἐνοιωθαν ἔνοχοι γιὰ τὴν πρόσφατη συνάντησή τους στὴ Βοστίτσα, δὲν προθυμοποιήθηκαν, παρ' ὅλες τὶς συχνὲς διαταγές. Τέλος, ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ εἶχε μεγάλη πεῖρα κι' ἤξερε καλὰ τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν παραμονή του στὴ Σμύρνη καὶ στὴν Πόλη, ἂν καὶ κατάλαβε ποιὸς ἦταν ὁ σκοπός τους, ὅμως μὴ μπορώντας νὰ κάμει κι' ἀλλοιῶς,

γιατὶ οἱ Τοῦρκοι τῆς Πάτρας ἦταν ἐξαγριωμένοι, ἀναγκάστηκε νὰ ξεκινήσει στὶς 27 τοῦ Φλεβάρη. Φτάνοντας στὰ Καλάβρυτα, ὅπου συναντήθηκε μὲ τοὺς ἄλλους προεστοὺς Ἀχαΐας, ὁ πολυμήχανος Π. Π. Γερμανὸς ἀποφάσισε ν' ἀρρωστήσει ἀπὸ ρευματισμοὺς κι' ἔπεσε ἀμέσως στὸ κρεββάτι γιὰ νὰ τοὺς δοθεῖ καιρὸς νὰ σκεφτοῦνε καὶ ν' ἀποφασίσουν ὅλοι μαζί, τί ἔπρεπε νὰ κάμουν. Στὸ διάστημα τῆς «ἀρρώστειας», ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἑτοίμασε γράμμα κι' ὅρισε ἄνθρωπο ποὺ θὰ ντυνότατε ταχυδρόμος καὶ θὰ τὸ ἔφερνε ἀπὸ τὴν Τρίπολη, σταλμένο τάχα, ἀπὸ Τοῦρκο θεοφοβούμενο, ποὺ τοὺς ἔγραφε νὰ μὴν πᾶνε ἐκεῖ, γιατὶ οἱ Ἀγάδες θὰ τοὺς σκότωναν. Κι' ἀφοῦ ἑτοιμάστηκαν, ξεκίνησαν στὶς 9 τοῦ Μάρτη γιὰ τὴν Τρίπολη. Κι' ὅπως εἶχαν συμφωνήσει, ὁ ταχυδρόμος τοὺς συνάντησε στὶς Κατσάνες καὶ τοὔδωσε τὸ γράμμα, ποὺ, ἀφοῦ τὸ ἐδιάβασαν, τὸ ἔδειξαν στοὺς Τούρκους, ποὺ εἶχαν συνοδούς, ἐκφράζοντας τὴ λύπη τους καὶ τὴν ἀγανάχτησή τους κι' ἄλλαξαν δρόμο κι' ἐπῆγαν στὸ Καρνέσι. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔγραψαν στοὺς Ἀγάδες στὴν Τρίπολη καὶ τοὺς προεστούς, καθὼς καὶ στὸ βοεβόδα στὰ Καλάβρυτα γιὰ ὅσα ἔγιναν, διατύπωναν τὰ παράπονα καὶ τοὺς φόβους τους καὶ τὴν ἀπόφασή τους νὰ μὴν πᾶνε στὴν Τρίπολη. Τὴν ἄλλη μέρα ἔφυγαν ἀπὸ τὸ Καρνέσι κι' ἔφτασαν στὸ μοναστήρι τῆς Ἁγιας Λαύρας καὶ κατατρομαγμένοι κι' οἱ ἴδιοι γιὰ τὴν ἄρνησή τους νὰ συμμορφωθοῦν μὲ τὴ διαταγὴ τῶν Τούρκων βρίσκονταν σ' ἀμηχανία :

— Τί νὰ κάνουμε ! Νὰ φύγουμε· ἀλλὰ καὶ ποῦ νὰ πᾶμε ;

Κι' ἄλλοι τους ἔλεγαν νὰ φύγουν γιὰ τὴν Πόλη, γιὰ τὴν Ὕδρα κι' ἄλλοι γιὰ τὴ Φραγκιά [1]. Κι' ἐνῶ ἔμεναν ἀναποφάσιστοι καὶ σὲ μεγάλην ἀγωνία, ἔφτασε ἀπὸ τὴν Τρίπολη, ὁ φιλότουρκος Πατρινὸς προύχοντας Ἀνδρέας Καλαμογδάρτης, σταλμένος ἀπὸ Ἀγάδες, προεστοὺς καὶ Δεσποτάδες μαζί, ποὺ ἦταν συγκεντρωμένοι στὴν Τρίπολη μὲ φιλικὰ γράμματά τους, ποὺ τοὺς ἐβεβαίωναν γιὰ τὶς καλὲς προθέσεις τῶν Τούρκων καὶ τοὺς καλοῦσαν νὰ πᾶνε χωρὶς κανένα φόβο. Κι' ὁ ἴδιος ὁ Καλαμογδάρτης τοὺς παρακινοῦσε μ' ἐπιμονὴ νὰ τὸν ἀκολουθήσουν στὴν Τρίπολη. Ὅμως καὶ πάλιν ἀρνήθηκαν, λέγοντας ὅτι ἀδυνατοῦν νὰ

1. Φωτάκου, τ. Α', 62—64. Καὶ ὁ Οἰκονόμου γράφει ὅτι οἱ προύχοντες καὶ δεσποτάδες ἦταν «τεθορυβημένοι, τετραγμένοι καὶ κατεπτοημένοι». ΙΕΕ, 77. Δ. Κόκκινου, τ. Α', 239.

πᾶνε, γιατὶ ἡ ψυχή τους εἶχε κυριευτεῖ ἀπὸ τὸ φόβο. Ἔπειτα ἀπὸ τὴν ὁριστικὴ ἄρνησή τους τὰ πράγματα ἔπαιρναν πλέον κρίσιμη τροπή. Ἔπρεπε νὰ περιμένουν ὡς βέβαιη τὴν καταδίωξή τους ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ δὲν ἔμενε τίποτε ἄλλο παρὰ «νὰ τὸ ρίξουν στὸ λεβέντικο», ὅπως τοὺς εἶχε προτείνει ὁ Παπαφλέσσας. Ὁ Γέρο Ἀσημάκης Φωτήλας, μάλιστα, τοὺς εἶπε καθαρὰ κι' ἀντρίκια :

—Ὅτι ἐδυνήθημεν ἐκάμαμεν μέχρι τοῦδε καὶ ἀρκετὰ ἐμακρύναμεν τὸν καιρόν, ἀλλὰ εἰς τὸ ἑξῆς οἱ Τοῦρκοι δὲν μᾶς πιστεύουν ὅσον κατ' ἂν προσπαθήσωμεν νὰ τοὺς γελάσωμεν· ὥστε ὅπως ἔφτασαν τὰ πράγματα αὐτοὶ θὰ μᾶς κόψουν τὰ κεφάλια μας. Ἡ γνώμη μου εἶναι νὰ πιάσωμεν τὰ ὅπλα καὶ ὁ θεὸς ἂς μᾶς βοηθήσῃ καὶ ὅτι γίνει ἂς γίνῃ [1]

Ὅμως τὰ πατριωτικὰ καὶ παλληκαρίσια λόγια τοῦ Ἀσ. Φωτῆλα (ποὺ μὲ τὸν τίμιο καὶ διαλλαχτικὸ χαρακτῆρα ξεχώριζε πολὺ ἀπὸ τοὺς ἄλλους κοτζαμπάσηδες Ἀχαΐας), δὲν εἶχαν καμιὰν ἀπήχηση στοὺς κατατρομαγμένους ἀρχόντους. Καὶ παρ' ὅλο, ποὺ τὰ πράγματα εἶχαν φτάσει σὲ τέτοιο σημεῖο καὶ κάθε ἀναβολὴ θὰ ἦταν καταστρεφτικὴ γιὰ τὸ Γένος [2], ὅμως κι' αὐτὴ τὴν τελευταία καὶ κρίσιμη στιγμὴ δὲν ἐξεδήλωσαν καμιὰ σκέψη, καμιὰν ἐπιθυμία γιὰ ἐπανάσταση, ποὺ ἤθελαν πάντα νὰ τὴν ματαιώσουν καὶ μόνον, ἂν οἱ Τοῦρκοι ἄρχιζαν πρῶτοι, τότε «ἐξ ἀνάγκης», ἦταν ἀποφασισμένοι κι' αὐτοὶ νὰ λάβουν μέρος. Γιὰ τὴν ὥρα, δὲν σκέφτονταν καὶ δὲν ἐφρόντιζαν γιὰ τίποτ' ἄλλο, παρὰ πῶς νὰ προφυλάξουν τὰ ἀτομά τους. Γι' αὐτὸ «συσκεφθέντες ἀπεφάσισαν νὰ μὴ δώσωσιν αἰτίαν τινά, ἀλλὰ ὡς πεφοβισμένοι (ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος ὁ Π. Π. Γερμανός), νὰ παραμερίσωσιν εἰς ἀσφαλῆ μέρη» [3]. Καὶ φεύγοντας ἀπὸ τὴν Ἅγια Λαύρα (10 τοῦ Μάρτη), ἔφτασαν ὁ Ἀντρέας Ζαΐμης, ὁ Ἐπίσκοπος Κερνίκης Προκόπιος καὶ ὁ

---

1. «Ὁ γέρων Ἀο. Φωτήλας πνέων τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος πείθει τὸν Ἀσημ. Ζαΐμην νὰ κινηθῶσιν εἰς τὴν ἐπανάσταοιν». Σπηλιάδη, «Ἀπομνημονεύματα», τ. Α', 31. Φωτάκου, τ. Α', 163—164. Δ. Κόκκινου, τ. Α', 255.

2. «...αἱ ἐκ τῆς ἀναβολῆς συνέπειαι θὰ ἦσαν ὀλέθριαι διὰ τὸ Γένος, οὕτω κατηχημένον καὶ ἔνοχον». Κανδηλώρου, ΦΕ, 139. Βλ. καὶ Πιπινέλη: «Ἡ ἀναβλητικότης ἐσήμαινε ματαίωσιν τῆς Ἐπαναστάσεως». ΠΙΕΕ, 128.

3. «Ἀπομνημονεύματα», 27, 28.

Π. Π. Γερμανὸς στὰ Νεζερά, ὁ Χαραλάμπης καὶ ὁ Θεοχαρόπουλος στὴ Ζαρούχλα, ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης καὶ ὁ Ἀσ. Φωτήλας στὴ Κερπινὴ καὶ ὁ Α. Λόντος στὸ Διακοφτό. Ὥστε στὴν Ἅγια Λαύρα, ὄχι μόνο δὲν ὕψωσε καμιὰ σημαία ἐπαναστατικὴ ὁ Π. Π. Γερμανός, (τὸ περίφημο Λάβαρο τοῦ 21), ὅπως ἐπικρατεῖ ἀκόμη καὶ στὶς μέρες μας ὁ ποιητικὸς θρῦλος—ποὺ εἶναι πολὺ στενὰ συνδεμένος μαζί του καὶ τὸν περιβάλλει πάντα μὲ τόσην αἴγλη καὶ δόξα—ἀλλὰ ἐκεῖ ἀκριβῶς ἐκδηλώθηκεν ὅλος ὁ φόβος τῶν δεσποτάδων καὶ τῶν κοτσαμπάσηδων γιὰ τὴν Ἐπανάσταση καὶ ἡ ἀπεγνωσμένη προσπάθειά τους νὰ τὴ ματαιώσουν [1]. Ὅμως «τὰ γεγονότα εἶχαν προχωρήσει πολὺ γιὰ νὰ ἀναχαιτισθεῖ ὁ λαὸς μὲ τὸ πνεῦμα τῶν Ἐπισκόπων καὶ τῶν προεστῶν» [2], ποὺ ἤθελαν νὰ μὴ δώσουν «αἰτίαν τινὰ» στοὺς Τούρκους. Κι' ἐνῶ αὐτοὶ ἐκρύβονταν «πεφοβισμένοι εἰς μέρη ἀσφαλῆ», ὁ κλέφτης Ν. Σολιώτης συναγροικημένος μὲ τὸν Παπαφλέσσα, ἐσκότωνε τοὺς πρώτους Τούρκους στὸ Ἀγρίδι, τ' Ἀρφαρὰ καὶ τὰ Βερσεβὰ (16 καὶ 18 τοῦ Μάρτη), καὶ σὲ λίγο, μαζὶ μὲ τοὺς Πετιμεζαίους ἐπολιορκοῦσε τὸ διοικητή τους στὰ Καλάβρυτα. Καὶ στὶς 21 τοῦ Μάρτη, οἱ Τοῦρκοι τῆς Πάτρας ἄρχιζαν πρῶτοι τὴν Ἐπανάσταση !

1. Ὁ Οὐΐλλιαμ Μίλλερ, τὴ γνώμη, ὅτι στὴν Ἅγια Λαύρα ὑψώθηκε τὸ Λάβαρο τοῦ 21 κι' ἀρχισ' ἡ Ἐπανάσταση, τὴν ἀποκαλεῖ «παράδοσιν ποιητικήν», («Ἡ Τουρκία καταρρέουσα», 98) καὶ ὁ Φιλήμων «παχυλὸν ψεῦδος» («Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπ.», τ. Γ', κβ') καὶ ὁ Σ. Τρικούπης εἶναι πιὸ κατηγορηματικός: «Ψευδὴς εἶναι ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατοῦσα ἰδέα ὅτι ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἁγίας Λαύρας ἀνυψώθη κατὰ πρῶτον ἡ σημαία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως;» (ΙΕΕ, τ. Α', 229). Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Φίνλεϋ: «Ἐπικρατεῖ γενικὴ γνώμη στὴν Ἑλλάδα, ὅτι φθάνοντας στὴ μονὴ τῆς Ἁγίας Λαύρας (οἱ προύχοντες καὶ δεσποτάδες) κηρύξανε τὴν Ἐπανάστασι. Αὐτὸ δὲν εἶναι σωστό. Ἐπιδιώκανε νὰ καθησυχάσουν τὶς ὑποψίες τῶν Τούρκων στά Καλάβρυτα καὶ τὴ Βοστίτσα κλπ.» (ΙΕΕ, τ. Α', 217). Ἀπὸ ἔγγραφα μάλιστα, ποὺ δημοσίεψε ὁ Ε. Γ. Πρωτοψάλτης ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ 1851 γίνεται πρώτη φορὰ λόγος γιὰ τὸ Λάβαρο καὶ μάλιστα ὅτι δὲν ἦταν τῆς Ἅγια Λαύρας! «Ἀχαϊκά», τ. Β', 1938, 9—11. Βλ. Βησ. Κοσκέρη, «Ποῦ ὑψώθη ἡ σημαία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821». Δ. Γατοπούλου, «Ἑστία», 9.2.1938. Ἰ. Κορδάτου, ΝΠΙ, 227. Σ. Θωμοπούλου, «Ἱστ. Πατρῶν», μ' ἐπιμέλεια Κ. Ν. Τριανταφύλλου, 631. Ἀ. Δασκαλάκη, «Τὰ Αἴτια κλπ.», 76. Γ. Παπανδρέου, «Περὶ τῆς ἐν Καλαβρύτοις μονῆς τῆς Ἁγίας Λαύρας», ΔΙΕΕΕ, τ. Γ', 428—415. Ν. Ἀγγελίδης, «Ἡ Ἑλληνικὴ Σημαία», 48 κ.π.

2. Φίνλεϋ, μὲ ἐπιμέλεια Τ. Βουρνᾶ, τ. Α', 215.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Η ΠΡΩΤΗ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ

Πραγματικά, οἱ Τοῦρκοι τῆς Πάτρας μαθαίνοντας δσα ἔγιναν στὰ Καλάβρυτα, ἐξαγριώθηκαν, ἔμπασαν τὶς οἰκογένειές τους στὸ Κάστρο καὶ στὶς 21 τοῦ Μάρτη δρμησαν στὸ σπίτι τοῦ Φιλικοῦ Ι. Παπαδιαμαντόπουλου, νὰ τὸν σκοτώσουν. Ἀλλὰ ἐπειδὴ τὸ βρῆκαν ἀμπαρωμένο τὸ περικύκλωσαν, ἄρχισαν τὶς τουφεκιὲς κι' ἐσκότωσαν ἕναν ἄνθρωπό του στὸ παράθυρο καὶ μὴ μπορώντας ἀλλοιῶς νὰ τὸν βλάψουν ἔβαλαν φωτιὰ στὰ γειτονικὰ σπίτια. Ἐσκότωσαν ἀκόμα ἕνα ρακοπώλη στὴν ἐνορία τῆς Ἁγίας Τριάδας κι' ἔκαψαν τὸ μαγαζί του. Καὶ ἀπὸ τὸ Κάστρο μὲ τὰ κανόνια χτυποῦσαν τὴ Μητρόπολη καὶ ἄλλα μέρη τῆς Πάτρας καίοντας πολλὰ σπίτια. Μὰ σὲ λίγο, ἀκούοντας τὶς τουφεκιὲς καὶ βλέποντας τὶς φωτιὲς οἱ Κεφαλλονῖτες καὶ οἱ Ζακυνθινοὶ Φιλικοὶ μὲ τὸν Ν. Γερακάρη καὶ τὸ Βαγγέλη Λιβαδᾶ, καθὼς καὶ ὁ τσαγκάρης Παν. Καρατζᾶς μὲ τὸ λαὸ τῆς Πάτρας, ἁρματώθηκαν, ξεχύθηκαν στοὺς δρόμους, τοὺς κυνήγησαν ὡς αὐτὸ ἀκόμα τὸ Τάσι, δπου ἔκαναν τὶς συγκεντρώσεις τους οἱ Τοῦρκοι, καὶ τοὺς ἀνάγκασαν νὰ κλεισοῦν στὸ Κάστρο [1]. Καὶ τὶς τρεῖς ἀκόλουθες νύχτες, ἐνισχυμένοι καὶ ἀπὸ τοὺς Κουμανιωταίους, ἔβαλαν ἀνθρώπους τους στὰ διάφορα μέρη κι' ἐφώναζαν «γρηγορεῖτε» γιὰ νὰ φαίνεται δτι εἶναι πολλοὶ κι' ἔτσι νὰ κρατοῦν φοβισμένους καὶ κλεισμένους τοὺς Τούρκους, ὡς δτου νὰ φυγαδέψουν οἱ Πατρινοὶ τὶς οἰκογένειές τους.

Ἔπειτ' ἀπὸ τὴ ραγδαία τροπή, ποὺ ἐπῆραν τὰ πράγματα

---

1. Στὶς συγκρούσεις, ποὺ ἔγιναν στὸ Τάσι σκοτώθηκε ὁ Κεφαλλωνίτης Φιλικὸς Βασίλης Ὀρκουλάτος, πρῶτο ἡρωϊκὸ θῦμα τοῦ Ἀγώνα. Ἐπίσης κατὰ τὴν ὁρμητικὴ εἴσοδο στὴν Πάτρα (28 Μάρτη), ὁ γενναῖος καπετάνιος Στεμάτης Κουμανιώτης.

καὶ μάλιστα στὴν Πάτρα, καὶ οἱ δισταχτικοὶ προύχοντες καὶ δεσποτάδες δὲν μποροῦσαν νὰ κάνουν ἀλλοιῶς, παρὰ νὰ λάβουν μέρος στὴν Ἐπανάσταση, γιατὶ κινδύνευε ἡ ζωή τους, ὄχι μόνο ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ περσότερο ἀπὸ τοὺς Ἐπαναστάτες, ποὺ θὰ τοὺς ἐθεωροῦσαν πλέον ὡς προδότες [1]. Κι' ὅταν τοὺς εἰδοποίησεν ὁ Ι. Παπαδιαμαντόπουλος καὶ ἄλλοι, ἔτρεξαν ὅλοι τους, καθὼς καὶ ὁ Π. Π. Γερμανὸς «ὑποταχθεὶς εἰς γεγονότα τὰ ὁποῖα ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀποτρέψῃ» [2], μὲ συνοδεία μεγάλο πλῆθος ἀγρότες ἀπ' ὅλα τὰ χωριά, μὲ κυνηγετικὰ τουφέκια, ρόπαλα, «ἐγχειρίδια προσηρτημένα ἐπὶ μακρῶν ράβδων, σφενδόνας, δίκρανα καὶ δρέπανα» κι' ἔφτασαν στὶς 24 τοῦ Μάρτη στὴν Πάτρα. Ὁ λαὸς τοὺς ὑποδέχτηκε μ'ἀκράτητον ἐνθουσιασμὸ καὶ ζητωγραυγές:

— Ζήτω ἡ ἐλευθερία! Θάνατος στοὺς Τούρκους...

— Καὶ στὴν Πόλη, νὰ δώσει ὁ Θεός!

Στὴν πλατεῖα τ' Ἅϊ-Γιώργη (ὅπου κατοικοῦσαν οἱ Ἑφτανήσιοι), ὁ Π. Π. Γερμανός, ἀφοῦ τοποθέτησε παντοῦ φρουροὺς ἔστησε πάνω σὲ πλιθόχτιστο βωμὸ σκεπασμένο μὲ χόρτα καὶ δάφνες τὸ Σταυρό, εὐλόγησε τὰ μπαϊράκια [3] καὶ τὰ ὅπλα, δεήθηκε γιὰ τὰ πρῶτα ἡρωϊκὰ θύματα (Ὀρκουλάτο καὶ Κουμανιώτη), συχώρησε τὶς ἁμαρτίες γιὰ τὸ αἷμα ποὺ θὰ χυθεῖ καὶ κατέλυσε τὴ νησιτεία. Οἱ καλόγεροι ἀπὸ τὸ Μ. Σπήλαιο ἔψαλλαν τὸ «τρισάγιον» μὲ συμμετοχὴ τοῦ γεμάτου ἐνθουσιασμὸ λαοῦ, μοιράστη-

---

1. «Τὸ πρᾶγμα (ἡ ἐξέγερση) κατήντησεν—γράφει ὁ Περραιβὸς—εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐνθουσιασμοῦ ...ὥστε καὶ μυρίας γλώσσας Δημοσθενικὰς ἂν εἶχε τις... διὰ νὰ καθηουχάσῃ τὴν ὁρμὴν τῶν Ἑλλήνων, οὐ μόνον ἐκοπίαζεν ματαίως, ἀλλὰ ἐκινδύνευεν ἀκόμη καὶ ἡ ζωή του ἐπειδὴ τὸν ἐνόμιζον Τουρκολάτρην καὶ μάλιστα πολὺ περισσότερον ὑπέκειντο εἰς τὸν κίνδυνον οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Προύχοντες ὡς συνεχῆ σχέσιν ἔχοντες μετὰ τῶν Τούρκων». «Ἀπομνημονεύματα», ἐκδ. 1843, τ. Α', 3. Βλέπε καὶ Κ. Παπαρρηγοπούλου, ΙΕΕ, τ. Στ', 30—31. Σ. Τρικούπη, τ. Α', 21. Μένδελσον, ΙΕΕ, τ. Α', 294.

2. Πουκεβίλ, ΙΕΕ, ἐκδ. Α. Κυριακοῦ, 26.

3. Πρῶτος ἔφερε σημαία μὲ κόκκινο χρῶμα καὶ μαῦρο σταυρὸ στὴ μέση, ὁ Ἀνδρέας Λόντος ἀπὸ τὴ Βοστίτσα, ποὺ εὐλόγησε στὴν πλατεῖα τοῦ Ἅϊ Γιώργη, ὁ Π. Π. Γερμανός.

κεν ὁ ἄρτος καὶ ἐθνόσημα μὲ κόκκινο πανὶ καὶ κυανόχρωμο σταυρὸ καὶ μὲ βαθειὰ συγκίνηση ἀγκαλιάζοντας καὶ φιλώντας ὁ ἕνας τὸν ἄλλον καὶ γονατίζοντας ἔλεγαν γιὰ ὅρκο τὸ σύνθημα, ποὺ εἶχε παντοῦ γενικευτεῖ:

— Λευτεριὰ ἢ θάνατος!

Τὴν ἄλλην ἡμέρα (25 Μάρτη), οἱ προύχοντες καὶ οἱ δεσποτάδες σχημάτισαν τὸ «Ἐπαναστατικὸν Διευθυντήριον»[1], χωρὶς ὅμως νὰ συμπεριλάβουν καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ λαοῦ, ποὺ πρῶτοι ἀντιμετώπισαν τοὺς Τούρκους. Ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ ἦταν πρόεδρος, σύνταξε τὴ γνωστὴ διακοίνωση, ποὺ ἐπισημοποιοῦσε τὴν Ἐπανάσταση καὶ στὶς 26 τὴν ἐκοινοποίησε στοὺς ἀντιπρόσωπους τῶν Μ. Δυνάμεων. Χαράχτηκε σφραγῖδα μὲ σταυρὸ στὴ μέση, μὲ κλαδὶ δάφνης γύρω καὶ τὴ φράση «σ φ ρ α γ ὶ ς ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α ς τ ο ῦ 1821», κι' ἑτοιμάστηκαν σημαῖες κι' ἐπαναστατικὲς προκηρύξεις, ποὺ καλοῦσαν ὅλους τοὺς Μοραῖτες νὰ δράξουν τὰ ὅπλα. Κι' ἄρχισεν ἡ πολιορκία τῆς Πάτρας μ' ἀρχηγὸ τὸ Π. Π. Γερμανό, ποὺ ἡ προσχώρησή του στὴν Ἐπανάσταση εἶχε μεγάλη σημασία, γιατὶ ὄχι μόνο τὴν ἐπισημοποιοῦσε μὲ τὴν ἐξαιρετικὴ θέση, τὴν προσωπικότητά του καὶ τὸ μεγάλο του κῦρος, ἀλλὰ ἦταν κι' ἐγγύηση γιὰ τὴν ὁμόθυμη συμμετοχὴ ὅλων καὶ γι' αὐτὸ ἀποτελεῖ σίγουρα τὴν πιὸ σημαντικὴ κι' ἀδιαφιλονίκητη προσφορά του στὸν Ἀγώνα.

Μὲ τὸ φαρμακεῖο του, ποὺ διέθεσεν ὅλο γιὰ τὴν Ἐπανάσταση, ὁ Κεφαλλωνίτης φιλικὸς Ν. Γερακάρης, ὀργανώθηκεν ἀμέσως πρόχειρο νοσοκομεῖο καὶ χειρουργεῖο. Κι' οἱ πολιορκητές, ποὺ ἐφοδιάστηκαν μὲ ἕξη κανόνια, ποὺ ἔδωσαν Ἑφτανησιῶτες πλοίαρχοι καὶ τὰ τοποθέτησεν ὁ Φιλικὸς Βαγγέλης Λιβιάδας ἀντίκρυ στὸ «Σαράϊ-Τάπια», κυρίεψαν μερικὰ τούρκικα σπίτια κοντὰ στὸ Κάστρο κι' ἐμπόδιζαν τὴν ἔξοδο τῶν Τούρκων. Κι' ἄρχισαν νὰ σκάφτουν λαγούμι, νύχτα · μέρα, κάτου ἀπὸ τὴν Πύλη τοῦ Κάστρου νὰ τοὺς ἀνατινάξουν, ἀλλὰ ὁ δραγουμάνος τοῦ πρόξενου τῆς Ἀγγλίας τὸ πρόδωσε[2]. Οἱ Τοῦρκοι στερημένοι ἀπὸ νερὸ (γιατὶ

1. Βλ. Φωτάκο: «ἡ Ἀχαϊκὴ ἑταιρία ἢ Ἀχαϊκὸν Διευθυντήριον τῶν κοτζαμπάσηδων πρόεδρον ἔχουσα τὸν ἀρχιερέα Γερμανὸν καὶ ὀργανισμὸν ἀριστοκρατικὸν πολλοὺς δὲ κλάδους εἰς τὰς Ἐπαρχίας Πατρῶν, Βοστίτσης καὶ Καλαβρύτων κλπ.». «Ἀπομνημονεύματα», τ. Α', 511.

2. «Ὁ διερμηνεὺς τοῦ Ἀγγλικοῦ προξενείου, Βαρθόλδης Σταυρο-

οἱ Ἐπαναστάτες ἔκοψαν τὸ ὑδραγωγεῖο), βρέθηκαν σὲ δύσκολη θέση κι' ἦταν ἕτοιμοι νὰ παραδοθοῦν. Μὰ οἱ Ἄγγλοι, ποὺ ἀκολουθοῦσαν φιλότουρκη πολιτικὴ ἀγρυπνοῦσαν. Ὁ πρόξενός τους στὴ Πάτρα Φίλιππος Γκρήν, ποὺ κατασκόπευεν ὅλα, εἰδοποίησεν ἀμέσως, στέλνοντας τὸν ἀδερφό του Μπάρτλοντ στὸ Γιουσοὺφ Πασᾶ γιὰ τὸν κίνδυνο, ποὺ ἀπειλοῦσε τὸ Κάστρο. Τοῦ ἔστειλε μάλιστα καὶ σήματα δίχρωμα, ποὺ εἶχαν οἱ Ἕλληνες, γιὰ νὰ ἐφοδιάσει τὸ στρατό του, ὅταν θὰ ἔμπαινε στὴν πόλη, γιὰ νὰ δημιουργήσει σύγχυση καὶ νὰ χτυπήσει εὐκολώτερα τοὺς Ἐπαναστάτες. Καὶ τὸν κάλεσε νὰ τρέξει τὸ συντομώτερο νὰ βοηθήσει πληροφορώντας τον, ὅτι ὁ δρόμος ἦταν ἐλεύθερος.

Μὰ ἐκείνη τὴν κρίσιμη στιγμή, ποὺ χρειάζονταν ὁμόφωνη καὶ δραστήρια ἐνέργεια, ἄρχισαν ἀμέσως οἱ διχόνοιες. Ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ μισοῦσε τοὺς καπεταναίους καὶ τοὺς Φιλικοὺς καὶ εἶχε αὐτοχειροτονηθεῖ σὲ στρατιωτικὸ ἀρχηγό[1], βρῆκε τὸν καιρὸ νὰ φιλονικήσει μὲ τὸ Φιλικὸ Ι. Παπαδιαμαντόπουλο κι' ἔτσι ματαιώθηκε ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ζαΐμη μὲ Καλαβρυτινοὺς καὶ τοῦ Λόντου μὲ Βοστιτσάνους, τὴν τελευταία στιγμή, νὰ ἐμποδίσουν τὸν ἐρχομὸ τοῦ Γιουσοὺφ ἀπὸ τὸ Ρίο[2]. Ἡ φήμη γιὰ τὸ φτάσιμο τοῦ Γιουσοὺφ καὶ οἱ σκόπιμες διαδόσεις τοῦ φιλότουρκου Ἄγγλου Γκρήν, ὅτι πολλὲς χιλιάδες Τοῦρκοι καὶ ἡ ἁρμάδα τους φτάνουν ἀπὸ διάφορα σημεῖα, ἔφερε μεγάλη σύγχυση καὶ πανικὸ σὲ ὅλους.

Κι' ἀμέσως διαπιστώθηκεν ἡ ἔλλειψη ἱκανῶν κι' ἐμπειροπόλεμων ἀρχηγῶν, ποὺ θὰ ἐμψύχωναν μὲ τὸ παράδειγμά τους καὶ θὰ ἐμπνέανε ἐμπιστοσύνη μὲ τὴν πεῖρα τους τὴν πολεμικὴ στὸν ἀπειροπόλεμο, ἀσύνταχτο κι' ἄοπλο λαὸ ποὺ ἀποτελοῦσε τὸ στρατό, ἀφοῦ τὴν ἀρχηγία τὴν εἶχαν πάρει αὐθαίρετα προύχοντες καὶ δεσποτάδες πού, ὅπως εἴπαμε, εἶχαν ὀργανώσει τὸ «Ἀχαϊκὸ κόμμα», μ' ἀριστοκρατικὸν ὀργανισμό, καὶ ἀρχηγὸ τὸν Π.

δρομίδης, κατηγορήθη ὡς προδώσας τὴν ὑπόνομον», Σπ. Τρικούπη, τ. Α', 229.

1. «Οἱ πρόκριτοι εἶχον μεταβληθῆ εἰς στρατιωτικοὺς ἀρχηγοὺς μὴ ἐξαιρουμένου οὔτε τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γερμανοῦ». Δ. Κόκκινος, «Ἱστορικὰ Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως», τ. Γ', 325. Γούδα, τ. Α', 107.

2. Γ. Λαμπρινοῦ, «Μορφὲς τοῦ 21», 137. Δ. Κόκκινου, τ. Β', 90.

Π. Γερμανό, παραγκωνίζοντας τοὺς ἔμπειρους καπετάνιους Κουμανιωταίους, τὸν Π. Καρατζᾶ καὶ τόσους ἄλλους ὁπλαρχηγούς [1]. Καὶ πρὶν ἀκόμα ἔρθει ὁ Γιουσοὺφ στὴν Πάτρα μὲ 300 στρατιῶτες μόνο ποὺ εἶχε, οἱ αὐτοχειροτόνητοι καὶ ἀνίκανοι στρατηγοὶ ἄφησαν ἀνυπεράσπιστο τὸ Βλατερὸ καὶ τὶς ὀχυρὲς θέσεις ποὺ εἶχαν στὴ κάτω πόλη καὶ χωρὶς νὰ κάμουν ἔστω καὶ μία σύσκεψη καὶ νὰ λάβουν μέτρα γιὰ ν' ἀποχωρήσουν τὰ γυναικόπαιδα, ἐγκατέλειψαν τὴν Πάτρα καὶ τὸν ἄμαχο πληθυσμὸ στὴ διάθεση τῶν Τούρκων [2]. Καὶ τόσος ἦταν ὁ φόβος τους, ὥστε χωρὶς νὰ τοὺς ἐνοχλήσουν καθόλου οἱ Τοῦρκοι κάνοντας ἐπίθεση, ἄφησαν καὶ ὅλα τὰ πολεμοφόδια καὶ τὰ πράγματά τους στὴν πόλη κι' ἔφυγαν πάλι γιὰ μέρη «ἀσφαλῆ», ὁ ἐπίσκοπος Κερνίκης γιὰ τὰ Καλάβρυτα καὶ ὁ Α. Λόντος γιὰ τὴ Βοστίτσα, ὁ Ζαΐμης γιὰ τὰ Νεζερὰ καὶ τελευταῖος ἀπ' ὅλους ὁ Π. Π. Γερμανὸς κι' αὐτὸς γιὰ τὰ Νεζερά, μὲ τοὺς σωματοφύλακές τους μονάχα [3]. Τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων (3 Ἀπρίλη), ἔμπαινε ἀνενόχλητος καὶ ὁ Γιουσοὺφ στὸ Κάστρο [4]. Οἱ Τοῦρκοι στὴν ἀρχὴ ἦταν δισταχτικοί, γιατὶ

---

1. Ὁ Π. Π. Γερμανὸς καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση καὶ μετὰ «ἀγωνιζόνταν,(ὅπως γράφει ὁ Φίνλεϋ),νὰ ὀργανώσει σὲ μιὰ κάστα τοὺς Μοραῖτες προεστούς». Ἔτσι μὲ τὴ φροντίδα του ὀργανώθηκε τὸ κόμμα τῶν μεγαλονοικοκυραίων μὲ ἀριστοκρατικὸν Ὀργανισμὸ καὶ κλάδους στὶς ἐπαρχίες, τὸ γνωστὸ ὡς «Ἀχαϊκὴ Ἑταιρία ἢ Συμμαχία», τὸ «Ἀρχοντικὸ κόμμα», ὅπως τὸ ἔλεγε ὁ Ζαΐμης, τῶν κοτζαμπάσηδων τῆς Ἀχαΐας, ποὺ εἶχεν ἀρχηγὸ τὸν Π. Π. Γερμανό. «Ἀρχεῖον», Α. Λόντου, τ. Β', 251. «Ἱστορ. Ἀρχεῖον», Ι. Θεοφανίδη, τ. Γ', 152. Φίνλεϋ, τ. Α' 327. Φωτάκου, τ. Α', 511. Θ. Κολοκοτρώνη, «Διήγησις κλπ.».

2. Ὁ Π. Π. Γερμανὸς κατηγορεῖ τὸ λαό, ὅτι ἐδείλιασε καὶ τοὺς ἐγκατέλειψε, ὅμως κι' αὐτὸς ὁ φίλος του Πουκεβὶλ γράφει: «Οἱ προύχοντες, ἡγουμένου τοῦ λαβύρου δίδουσι τὸ σύνθημα τῆς φυγῆς. Ἀναίσθητοι! ποῦ φέρουσι τὰ βήματά των; Ὁ Γιουσοὺφ Πασᾶς ὡδήγει μαζί του 300 ἄνδρας». ΙΕΕ, τ. Α', 56. Δ. Κόκκινου, τ. Β', 91.

3. «Δυστυχῶς (γράφει ὁ Ε. Κυριακίδης), ὁ Π. Π. Γερμανὸς μὴ ἐγκαίρως καταλαβὼν γέφυραν ἀφῆκεν ἐλευθέραν τὴν ὁδὸν εἰς τὸν Γιουσοὺφ... οἱ ἡμέτεροι καὶ ἕτερον ἔπρεπε σφάλμα, ἄνευ λόγου ὀπισθοχώρησαν πρὸς τὸν Νεζερὸν καὶ τὸ Μ. Σπήλαιον. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐξορμήσαντες ἔθηκαν πῦρ εἰς τὴν πόλιν τῶν Πατρῶν καὶ κατέσφαξαν πάντα χριστιανόν, φρικώδη ἐπιτελέσαντες ὄργια». «Ἱστορία τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ», τ. Α', 67.

4. Κ. Ν. Τριανταφύλλου, «Ἡ πολιορκία τῶν Πατρῶν», Ἐφ. «Νεολόγος», 1931 (15 Νοεμβ.—6 Δεκ.).

καὶ οἱ ἴδιοι δὲ μποροῦσαν νὰ πιστέψουν, ὅτι εἶχαν φύγει ἀπολέμητοι οἱ Ἕλληνες μὲ τόσους προύχοντες στρατηγοὺς καὶ ὅτι ἂν καὶ λίγοι αὐτοί, ἦσαν «νικηταὶ τόσου πλήθους» [1]. Ἔπειτα ξεχύθηκαν, ἔκαψαν τὰ γειτονικὰ σπίτια κι' ἄρχισαν νὰ κυνηγοῦν καὶ νὰ σφάζουν στοὺς δρόμους τοὺς Πατρινούς, ποὺ ἀνειδοποίητοι καὶ ἐγκαταλειμένοι ἔτρεχαν χιλιάδες σὰν τρελλοὶ κι' ἁλαφιασμένοι στὴν παραλία [2].

Κι' ἀκολούθησε φοβερὴ κι' ἀπερίγραπτη τραγωδία: «οὐδέποτε—γράφει ὁ Πουκεβίλ, ποὺ τὰ ἔζησε καὶ τὰ εἶδε μὲ τὰ ἴδια του τὰ μάτια—παρετηρήθη θέαμα τόσῳ φρικῶδες! Πτώματα ἄνευ κεφαλῶν, μέλη διεσπαρμένα, τεμάχια σαρκῶν ἔδεικνυον τὰ ἴχνη τῆς ὁδοῦ, ἥτις ἦγεν εἰς τὸ ἄντρον τῶν ἀνθρωποφάγων. Ἐκεῖ ὠλίσθαινεν ὁ διαβάτης πατῶν ἐπὶ ἕλους ἐκ πεπηγότος αἵματος κεκαλυμμένου ὑπὸ σποδοῦ. Περαιτέρω ἔδει νὰ διαβῇ τις ῥύακας ἐξ ἐλαίου, οἴνου καὶ οἰνοπνεύματος. Ἀλλαχοῦ ἡ ὁδὸς ἦτο πλήρης ἐπίπλων καὶ ἐμπορευμάτων κατακαέντων. Ἵν' ἀποφύγωμεν τὰ καταρρέοντα τείχη ἔπρεπε νὰ προχωρήσωμεν ἑλικοειδῶς· ὅτε ἀφικομένων ἡμῶν ἐκεῖ (οἱ πρόξενοι ἐπῆγαν στὸ Γιουσοὺφ νὰ σώσουν τὴν ὑπόλοιπη Πάτρα), δερβίσης τις κρατῶν κεφαλὴν παρουσιάζεται ἐνώπιον τοῦ Γάλλου προξένου ὑβρίζει αὐτόν. Στρατιῶται καὶ μαῦροι πλήρεις λαφύρων ἢ σύροντες ἀπὸ τῆς κόμης γυναῖκας καὶ παιδία ἔπλήρουν τὴν ἀτμόσφαιραν διὰ τῶν ἀλλαγμῶν αὐτῶν. Ἄ! ὄχι! οὐδέποτε τοιαῦται εἰκόνες ἔθλιψαν τὴν ὅρασιν τῶν ἀνθρώπων!» [3].

Στὴν παραλία, ὅπου χιλιάδες προσπαθοῦσαν νὰ σωθοῦνε στὰ πλοῖα, ποὺ ἦταν λίγα καὶ μικρὰ γιὰ τόσο πλῆθος, ἡ ἀπόγνωση καὶ ἡ φρίκη ἔφτασε στὸ κατακόρυφο, ὅταν μάλιστα φάνηκε τὸ

---

1. Σπ. Τρικούπη, τ. Α', 50.

2. Βλ. περιγραφὴ τοῦ Μακρυγιάννη, ποὺ βρίσκονταν τότε στὴν Πάτρα: «εἰς τὴν Ντογάνα (τελωνεῖο) κουβαλιόταν ὁ κόσμος καὶ γιόμωσεν ἡ θάλασσα γυναικόπαιδα ὡς τὸ λαιμὸ μέσα... βλέπομε ἀπὸ ἀγνάντια (πλοῖο) στὴν Πάτρα φωτιὰ πολλὴ καὶ κανονισμὸς καὶ ντουφεκίδι... Μπῆκεν ὁ Γιουσοὺφ μέσα στὴν Πάτρα καὶ τὴ ῥήμαξε κι' ἀφάνισε τοὺς κατοίκους. Καὶ στὴν Ἄρτα (ποὺ πῆγε ὁ Μακρυγιάννης στὸ μεταξύ), φέραν καὶ τὰ κεφάλια τῶν Πατρινῶν ἐκεῖ νὰ τὰ πάνε τοῦ Χουρσίτ». «Ἀπομνημονεύματα», 22—23. Φιλήμονος, «Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπ.», τ. Α', 144 κ.ἑ.

3. Πουκεβίλ, μ' ἐπιμέλεια Α. Κυριακοῦ, 61.

δειλινὸ καὶ ὁ Τούρκικος στόλος. Σ' ἐκεῖνες τὶς τραγικὲς ὧρες, ὁ Γάλλος πρόξενος Πουκεβὶλ μὲ ἀξιοθαύμαστη καὶ συγκινητικὴ δραστηριότητα ἔσωσε πλῆθος κατατρεγμένους ἄντρες καὶ δυστυχισμένα γυναικόπαιδα, ἀπὸ βέβαιο θάνατο, γιατὶ ὄχι μόνο ἄνοιξε διάπλατο τὸ προξενεῖο του στοὺς φυγάδες, ἀλλὰ φρόντισε νὰ ἀνεβάσει πολλοὺς στὰ πλοῖα καὶ μὲ πραγματικὸ κίνδυνο τῆς ζωῆς του κατέβαινε στοὺς δρόμους γιὰ νὰ σώσει ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Τούρκων δσους μποροῦσε. Ἀντίθετα ὁ Ἄγγλος πρόξενος Γκρήν, ὄχι μόνο ἔκλεισε μὲ τὸν πιὸ ἄσπλαχνο τρόπο τὶς πόρτες στὰ γυναικόπαιδα καὶ τὰ ἔστελνε σὲ βέβαιο θάνατο, ἀλλὰ ἔδωσε καὶ ὀνομαστικὸ κατάλογο στὸ Γιουσούφ, ποιοὺς Πατρινοὺς ἔπρεπε νὰ ἐξοντώσει καὶ ἀκόμα μαζὶ μὲ τὸν πρόξενο τῆς Ἱσπανίας Ἐνρίκο Σέλιν καὶ τοὺς ὑπαλλήλους τους ἐπωφελήθηκαν τὴν εὐκαιρία νὰ κάνουν διαρπαγές ![1]

Ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ εἶχε καταφύγει στὰ Νεζερά, «βεβυθισμένος εἰς λύπην», ἀφοῦ ἐγκατέστησε τὸ στρατηγεῖο του ἐκεῖ, ἔχοντας βοηθὸ τὸ Ζαΐμη, ἐτοποθέτησε προφυλακὲς στὸ μαναστήρι τοῦ Ὀμπλοῦ μὲ τὸ Δ. Κουμανιώτη, στὴ Ζωητάδα μὲ τὸν Π. Καρατζᾶ, στὴν Περιβόλα μὲ τὸ Δ. Νενέκο κι' ἄλλους ἀπὸ τὰ δρεινὰ χωριά. Οἱ πατριῶτες του Σπηλιωτόπουλοι ἔστελναν ἀφθονο μπαρούτι ἀπὸ τὴ Δημητσάνα καὶ οἱ Ζακυνθινοὶ τρόφιμα κι' ἔτσι ἄρχισε πάλιν ἡ πολιορκία τῆς Πάτρας, «π λ ὴ ν ἐ κ τ ο ῦ μ α κ ρ ό θ ε ν» [2]. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο τίποτε τὸ σημαντικὸ δὲν μποροῦσε νὰ γίνει ἀκόμα, ἐξόν, ποὺ ὁ ἡρωϊκὸς Π. Καρατζᾶς, ὄχι μόνο πολεμοῦσε τοὺς Τούρκους στὰ πεδινά, ἀλλὰ ἔμπαινε τὶς νύχτες στὴν Πάτρα, ἐσκότωνε κι' αἰχμαλώτιζεν ἀρκετοὺς καὶ χαλοῦσε τοὺς μύλους. Ὅμως οἱ Τοῦρκοι, ἦσαν ἀκόμη κύριοι στὰ γύρω χωριὰ τῆς Πάτρας κι' ἔβγαιναν ἐλεύθερα, παίρνοντας ξύλα καὶ ζῶα καὶ πολλὲς φορὲς πλησίαζαν τὶς θέσεις τῶν πολιορκητῶν καὶ «ἠκροβολίζοντο πάντοτε ὑπερέχοντες» [3]. Σ' αὐτό, συντελοῦσε πολὺ καὶ ὁ Ἄγγλος πρόξενος Γκρήν, ποὺ δὲν ἔπαυε νὰ ὑποστη-

1. Ὁ Γκρὴν καὶ ὁ Σέλιν «οἵτινες ἐκ πρώτης ἀρχῆς μετεχειρίσθησαν μυρίας ἐπιβουλὰς καὶ προδοσίας κατὰ τῶν Ἑλλήνων, εὑρόντες εὔκαιρον τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἐγύμνωσαν πολλὰ δσπήτια καὶ ἐργαστήρια, τὰ ὁποῖα ἦτον γεμᾶτα ἀπὸ διάφορον πρᾶγμα». Π. Π. Γερμανοῦ, «Ἀπομνημονεύματα», 37—38.

2. Π. Π. Γερμανοῦ, 44.

3. Σπ. Τρικούπη, τ. Β', 50.

ρίζει τοὺς Τούρκους μὲ φανατισμὸ καὶ νὰ τοὺς ἐφοδιάζει μὲ τρόφιμ' ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο. Γι' αὐτό, ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἔκαμε «προτέστο» (διαμαρτυρία), ποὺ κατήγγελνε ὅλες τὶς φιλότουρκες ἐνέργειες τοῦ Γκρὴν καὶ ὅτι ἦταν αἴτιος γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Πάτρας,καὶ τὴν ἔστειλε στὸν Πουκεβίλ, ποὺ ἦταν στὴ Ζάκυνθο, νὰ τὸ καταχωρήσει στὰ βιβλία του καὶ νὰ τὸ κοινοποιήσει. Ἀλλὰ σὲ λίγο πέρασαν καὶ 1500 Ἀρβανῖτες ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι μὲ τὸν Ἀσλανάκο στὴν Πάτρα καὶ δυνάμωσαν τοὺς Τούρκους.Τότε ὁ Π. Π. Γερμανός, ἐπειδὴ οἱ Πατρινοὶ δὲν ἦταν μόνοι τους ἀρκετοὶ ν' ἀντιμετωπίσουν τοὺς Τούρκους, παρήγγειλε στὸ Ζαΐμη νὰ πιάσει τὴν πρώτη του θέση καὶ τοὺς 150 Ζακυνθινοὺς ἐθελοντές, ποὺ ἀψηφώντας ὅλα τὰ τρομοκρατικὰ μέτρα τῶν Ἄγγλων [1] εἶχαν ἔρθει νὰ πολεμήσουν, τοὺς ἔστειλε στὸν Π. Καρατζᾶ στὴ Ζωντάδα, ἐνῶ ἄλλους 300 Κεφαλλονῖτες ἐθελοντὲς τοὺς ἔστειλε στὴ Γαστούνη. Οἱ Τοῦρκοι ἐνισχυμένοι, ἔκαμαν ἔξοδο στὶς 2 τοῦ Ἰούνη, ἔφτασαν μέχρι τὸ Ρηγανόκαμπο, ὅπου μετὰ πολύωρη μάχη, οἱ Ἕλληνες κατόρθωσαν νὰ τοὺς ἀποκρούσουν καὶ νὰ σκοτώσουν 20. Ἀλλὰ ὅταν ὁ Γιουσοὺφ ἐβγῆκεν ἀπὸ τὸ Κάστρο κι' ἐπῆγε νὰ βοηθήσει τοὺς Ἀρβανῖτες τοῦ Λάλα μὲ 700 ἱππεῖς (20 Ἰοὺνη) βαδίζοντας ἀπὸ τὴν παραλία, ὁ Π. Π. Γερμανὸς καὶ ὁ Ζαΐμης δὲν κατόρθωσαν νὰ τὸν ἐμποδίσουν, οὔτε ὅταν ἐγύριοε μαζὶ μὲ ὅλους τοὺς Λαλιῶτες στὴν Πάτρα, καίοντας ἀπ' ὅπου περνοῦσε τὰ χωριὰ καὶ τὰ σπαρτά, ποὺ ἦταν σὲ ὥρα θερισμοῦ [2]. Μὲ τὴν εἴσοδο τῶν Λαλιωτῶν στὴν Πάτρα καὶ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν Ἑλληνικῶν καραβιῶν ἀπὸ τὸν Κορινθιακὸ κόλπο, δυνάμωσαν πολὺ οἱ Τοῦρκοι καὶ ἡ μακρυνὴ πολιορκία τῆς Πάτρας οὐσιαστικὰ λύθηκε. Ὁ Α. Ζαΐμης ἀποτραβήχτηκε στὰ Καλαβρυτοχώρια γιὰ νὰ ὑπερασπίσει τὴν πατρίδα του ἀπὸ ξαφνικὴ ἐπίθεση τῶν Τούρκων, οἱ Πατρινοὶ μὲ τὸ Ν. Λόντο καὶ τὸν Θ. Κανακάρη στὰ Νεζερὰ καὶ ὁ Α. Λόντος στὰ Σελά. Καὶ ὁ ἀρχηγὸς Π.Π. Γερμανὸς ἔφευγε κι' αὐτὸς γιὰ νὰ λάβει μέρος στὴ Γερουσία.

---

1. Βλ. γιὰ τρομοκρατικὰ μέτρα τῶν Ἄγγλων στὰ Ἑφτάνησα, Κ. Πορφύρη, «Διονύσιος Σολομός». Δ. Κόκκινου, τ. Β', 132—135, τ. Γ', 340 κ.π. καὶ Γ. Λαΐου, «Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς καὶ ἔγγραφα τοῦ 1821», ἀρ. 85, 86, 106, 115, 117, 144, 204, 211, 216.

2. «Οἱ Λαλαῖοι... ἐπῆγαν ἀνέγγιαγοι εἰς τὴν Πάτρα». Κολοκοτρώνη, «Διηγήσεις». Σ. Τρικούπη, τ. Α', 212—213. Δ. Κόκκινου, τ. Β', 128—131.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

Ο Π. Π. ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΚΑΙ Ο Δ. ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ

Ἀπὸ τὸ Μάη τοῦ 1821, οἱ ἄλλοι προύχοντες καὶ δεσποτάδες τοῦ Μοριᾶ εἶχαν φροντίσει νὰ πάρουν τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τους, σχηματίζοντας τὸ πρῶτο πολιτικὸ σῶμα μὲ τὴ Γερουσία τῶν Καλτεζῶν, «ἐκλέγοντες αὐτοὶ ἑαυτούς» [1], χωρὶς νὰ λάβουν καθόλου ὑπ' ὄψει τους τὴ θέληση τοῦ λαοῦ καὶ ἀποκλείοντας μάλιστα τοὺς στρατιωτικοὺς (Ἀναγνωσταρᾶ). Κι' ὅταν ἦρθε ὁ Δ. Ὑψηλάντης καὶ ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατὸς τὸν ὑποδέχτηκεν ὡς «Δία Σωτῆρα» [2], στρώνοντας μυρτιὲς ἀπ' ὅπου περνοῦσε, ἡ Ὀλιγαρχία τοῦ Μοριᾶ, ποὺ τὸν εἶδε νὰ ἑνώνεται μὲ τὸ λαὸ καὶ τοὺς καπεταναίους φοβήθηκεν, ὅτι θὰ ἔχανε τὴν ἐξουσία ποὺ αὐθαίρετα εἶχε πάρει καὶ γι' αὐτὸ ἄρχισεν ἀμέσως ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ν' ἀντιδρᾶ μὲ πεῖσμα, μὴ θέλοντας νὰ τὸν ἀναγνωρίσει ὡς ἀρχιστράτηγο καὶ νὰ τὸν ἀφήσει νὰ συγκεντρώσει τὴν ἐξουσία, ὅπως ἀπαιτοῦσε ἡ περίσταση, γιὰ τὴν καλύτερη διεξαγωγὴ τοῦ ἀγώνα.

Κι' ἐνῶ, μόλις εἶχεν ἀρχίσει ἡ Ἐπανάσταση καὶ εἶχαν ἀκόμα τοὺς Τούρκους στὸν τόπο τους, οἱ κοτζαμπάσηδες τὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις τὶς θεωροῦσαν «ὡς δευτερεῦον ζήτημα» καὶ δὲν τοὺς ἐνδιέφερε τίποτ' ἄλλο, παρὰ πῶς νὰ ἐπικρατήσουν καὶ διατηρήσουν τὴν ἐξουσία τους μὲ τὴ Γερουσία τῶν Καλτεζῶν[3]. Ἀντίθετα, ὁ Ὑψηλάντης ἤθελε νὰ καταρτιστεῖ, ἀντὶ τῆς αὐτοχειροτόνητης Γερουσίας, Βουλή, μὲ γνήσιους ἀντιπρόσωπους, βγαλμένους ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ μαζί τους, ὡς ἀρχιστράτηγος,

---

1. Δ. Κόκκινου, τ. Β', 206. Βλ. καὶ Π. Π. Γερμανό: «πλὴν (οἱ Γερουσιασταὶ) εἰς οὐδὲν ἐλογίσθησαν, διότι ἡ ἐκλογὴ τῶν ὑποκειμένων δὲν ἔγινε μὲ κοινὴν γνώμην». «Ἀπομνημονεύματα», 54.

2. Μένδελσον, τ. Α', 348.

3. Δ. Κόκκινου, τ. Γ', 133.

ν' ἀφιερωθεῖ στὸν πόλεμο, ποὺ ἦταν τὸ κύριο ἐπαναστατικὸ ἔργο.

Οἱ κοτζαμπάσηδες ἀνήσυχοι γιὰ τὰ σχέδια τοῦ Ὑψηλάντη, ἐφρόντισαν πρῶτα νὰ συνασπιστοῦν, νὰ προσεταιριστοῦν τοὺς προύχοντες Ἀχαΐας καὶ πρὸ πάντων τὸν ἀρχηγό τους Π. Π. Γερμανό, ποὺ ἀπασχολημένος ὡς τότε μὲ τὴν πολιορκία τῆς Πάτρας, δὲν εἶχε λάβει μέρος στὴ Γερουσία [1]. Πραγματικὰ ὁ Π Π. Γερμανὸς, ἐπειδὴ ἡ ἄτυχη ἔκβαση ποὺ εἶχεν ἡ Ἐπανάσταση στὴν Πάτρα, τὸν εἶχε ἀπογοητέψει καὶ πικράνει καὶ νοιώθωντας ὅτι δὲν εἶχε καμιὰ ἐπίδοση στὰ στρατιωτικὰ καὶ ὅτι ἦταν μᾶλλον πολιτικὸς παρὰ στρατιωτικός, ἐπωφελήθηκε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὴν ἀποτελματωμένη πολιορκία τῆς Πάτρας κι' ἐζήτησε πληρεξούσιο ἀπὸ τοὺς προύχοντες Ἀχαΐας, ποὺ τὸν ἔστειλαν μαζὶ μὲ τὸν Ἀσημάκη Ζαΐμη καὶ τὸ Γ. Παγωνόπουλο ἀντιπρόσωπό τους στὴ Γερουσία [2]. Μὰ ὅταν ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἔφτασε στὰ Ἰρίκορφα μὲ διαλλαχτικὲς διαθέσεις, συνάντησε τὸν Ἀναγνώστη Δεληγιάννη καὶ τοῦ ἀνακοίνωσε τὰ σχέδιά του. Ἡ συνάντηση αὐτή, ποὺ εἶχαν οἱ δύο ἀσχημότεροι ἄντρες τοῦ 1821 (ὁ Π. Π. Γερμανὸς καὶ ὁ Α. Δεληγιάννης), εἶχεν ἀποφασιστικὴ σημασία γιὰ τὴν κατοπινὴ ἐσωτερικὴ κατάσταση. Γιατὶ ὁ Α. Δεληγιάννης, ποὺ ἦταν ἀναμφισβήτητα ὁ μεγαλύτερος ραδιοῦργος τοῦ 1821 καὶ «ἐξέχεε κατὰ τὰς συζητήσεις τὸν δηλητηριώδη ἰόν του» [3], ἔπεισε τὸν Π. Π. Γερμανὸ—κατὰ τὸν ἱστορικὸ Δ. Κόκκινο— [4] ὄχι μόνο νὰ ἐγκαταλείψει τὰ σχέδιά του γιὰ τὴν

1. Στὴν ἀρχὴ τὸ «Ἀχαϊκὸ Ἀρχοντικὸ Κόμμα» δὲν εἶχε λάβει μέρος στὴν συγκρότηση τῆς Γερουσίας τῶν Καλτεζῶν καὶ μόνον ὁ Σ. Χαραλάμπης καὶ ὁ Θ. Κανακάρης εἶχαν ἐκλεγεῖ. Γιὰ τὴν ἐκλογὴ ἐκείνων καὶ τὸ δικό τους παραγκωνισμό, δυσαρεστημένοι ὁ Π. Π. Γερμανός, ὁ Α. Ζαΐμης, ὁ Ν. Λόντος καὶ ὁ Σ. Θεοχαρόπουλος ἔγραψαν (19 Ἰούνη) ἀπὸ τὸ μοναστήρι τοῦ Ὀμπλοῦ, ἐνθουσιαστικὸ καὶ γεμᾶτο ἀφοσίωση γράμμα στὸν Ὑψηλάντη. Δ. Κόκκινου, τ. Β', 205.

2. Τὸ πληρεξούσιο τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ, δὲν ὑπέγραψε ὁ Θ. Κανακάρης, τοπικὸς του ἀντίζηλος.

3. Ὁ Ἄγγλος Γκόρντων, ποὺ ἐγνώρισεν ἀπὸ κοντὰ τὸν Ἀναγνώστη Δεληγιάννη, τὸν περιγράφει ὡς «ἔκτρωμα τῆς φύσεως» καὶ ὅτι ὅπως ἦταν ἡ μορφή του, ἦταν καὶ ἡ ψυχή του. Ὁ Γερμανὸς Γερβῖνος, λέει, ὅτι «εἶχε χαμερπῆ ψυχὴν εἰς σῶμα δύσμορφον». Καὶ ὁ Ἀμερικανὸς Χάου τὸν ἀποκαλεῖ «ἐπιδεξιώτατον ῥαδιοῦργον». Καὶ ὁ Κολοκοτρώνης στὴ διήγηση του κάνει λόγο γιὰ τὶς ραδιουργίες του.

4. ΙΕΕ, τ. Γ', 134—135.

ἀρχιστρατηγία τοῦ Ὑψηλάντη, ἀλλὰ οὔτε ν' ἀνακοινώσει σὲ κανένα τίποτε γι' αὐτά. Καὶ ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἄφησε πλέον κατὰ μέρος τὰ διαλλαχτικὰ σχέδιά του καὶ τάχτηκεν ἀνεπιφύλαχτα κι' ὁριστικὰ μὲ τὸ μέρος τῶν ἄλλων προυχόντων, τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ὑψηλάντη. Κι' ἐνωμένοι καὶ δυναμωμένοι πολὺ μὲ τὸ «Ἀχαϊκὸ Ἀρχοντικὸ Κόμμα» καὶ τὴν παρουσία τοῦ ἀρχηγοῦ του Π. Π. Γερμανοῦ, ποὺ διατηροῦσεν ἀκόμα τὸ μεγάλο του κῦρος, οἱ προύχοντες ἐπρότειναν ἄλλον Ὀργανισμό δικό τους, ἀντίθετο τοῦ Ὑψηλάντη, κι' ἀξίωναν «ἡ Γερουσία νὰ παρευρίσκεται μετὰ τοῦ πρίγκηπος Δ. Ὑψηλάντη... καὶ συμφώνως νὰ σκέπτωνται καὶ μὲ ψήφους ν' ἀποφασίζωσι καὶ νὰ διοικῶσι τά τε πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ εἰς τρόπον ὥστε μήτε ἡ Γερουσία νὰ ἐνεργῇ τι χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Πρίγκηπος, μήτε ὁ Πρίγκηψ χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τῆς Γερουσίας. Ὅλοι οἱ Γερουσιασταὶ θέλουν εἶναι ἰσόψηφοι. Ὁ δὲ Πρίγκηψ θέλει εἶναι πρόεδρος καὶ νὰ ἔχῃ ὑπεροχὴν περισσοτέραν μίαν ψῆφον καὶ αἱ περισσότεροι ψῆφοι θέλουν ἔχη τὴν κυριότητα»[1]. Μ' ἄλλα λόγια, περιόριζαν τὰ δικαιώματα τοῦ Ὑψηλάντη καὶ οὐσιαστικὰ καταργοῦσαν τὴν ἀρχιστρατηγία του. Ὁ Ὑψηλάντης, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀρνήθηκε νὰ ὑπογράψει τέτοιον ἐξευτελιστικὸν Ὀργανισμό, μὰ οἱ προύχοντες, ἀδίσταχτοι, ἐδήλωσαν στὸν ἀποσταλμένο του :

—Ἢ ὑπογράφει ὁ πρίγκηπας τὸν Ὀργανισμό, ἢ ἂς ἀκολουθήσει ὅπως θέλει (δηδαδή, ἂς φύγει !)[2].

Ὁ ἄδολος κι' ἀπονήρευτος Ὑψηλάντης, κατάπληχτος μὲ τὴν ἀντίδραση τῶν κοτζαμπάσηδων, ἔπειτα μάλιστα κι' ἀπὸ τὴ θερμὴν ὑποδοχὴ ποὺ τοῦ εἶχαν κάνει, ἔφυγε δυσαρεστημένος γιὰ τὴν Καλαμάτα κι' ἔφτασε μὲ τὸν Παπαφλέσσα στὸ Λεοντάρι (27 Ἰουνη)[3]. Οἱ προύχοντες, ποὺ δὲν εἶδαν μὲ δυσαρέσκεια τὴν ἀνα-

---

1. «Διὰ τούτου (τοῦ ὅρου) κατηργεῖτο κατ' οὐσίαν καὶ ἡ ἀρχιστρατηγία, ἀφοῦ τὰ δικαιώματά της ἀνελάμβανεν ἡ Γερουσία, ἡ πλειοψηφία τῆς ὁποίας θὰ ἔκρινε καὶ θὰ ἀπεφάσιζε πᾶσαν πολεμικὴν ἐνέργειαν». Δ. Κόκκινου, τ. Β', 207—208.

2. Ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἀναφέρει ῥητά, ὅτι οἱ Γερουσιασταὶ «τὸν ἐμήνυσαν (τὸν Ὑψηλάντη) νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν πατρίδα». «Ἀπομνημονεύματα», 62.

3. Ὁ Π. Π. Γερμανὸς καὶ ὁ Κανακάρης ἐπρότειναν τὴν τελευταία στιγμὴ νὰ πάει ὁ Ὑψηλάντης καὶ ἡ Γερουσία στὰ Καλάβρυτα σὰν

χώρησή του, ἀφοῦ μάλιστα τὸν εἶχαν ἐξωθήσει σ' αὐτό, μὲ λόγια καὶ ἔργα, ἐπωφελήθηκαν τὴν εὐκαιρία νὰ τὸν ἐκμηδενίσουν ὁριστικά. Κι' ἐπειδὴ ἐφοβοῦντουσαν, ὅτι μποροῦσε ὁ ἀποδιωγμένος Ὑψηλάντης νὰ στηριχτεῖ στὴ δύναμη τῶν Ὑδραίων καὶ Σπετσιωτῶν, ποὺ τὸν εἶχαν ἀναγνωρίσει ἀρχιστράτηγο, ἔστειλαν ἀμέσως ἐκεῖ τὸ δεσπότη Ἔλους καὶ τὸ Δ. Τομαρόπουλο νὰ τοὺς πείσουν οἱ ἴδιοι καὶ νὰ τοὺς ἐπιδώσουν γράμματα, ὅπου κοντὰ σ' ἄλλα ἐπαίσχυντα ἔγγραφαν: «Ὁ ἐρχομός του (τοῦ Ὑψηλάντη) ἀντὶ καλοῦ ἐπέφερε ὅλον τὸ ἐναντίον καὶ ταραχὴν καθ' ὅλα, ὥστε ἡ πατρὶς ἡμῶν κινδυνεύει»![1] Τὸ γράμμα αὐτό, ποὺ χωρὶς

προσωρινὴ Κυβέρνηση, ὡς ὅτου νὰ ἐξομαλυνθοῦν τὰ πράγματα. Ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης θεωρῶντας ὡς παρελκυστικὴ τὴν πρότασή τους ἀρνήθηκε. Δ. Κόκκινος, τ. Β', 209.

1. Κοντὰ στ' ἄλλα οἱ προύχοντες καὶ δεσποτάδες ἔγραφαν στοὺς Ὑδραίους καὶ Σπετσιῶτες: «... Ἡ ἐκλαμπρότης του (ὁ Ὑψηλάντης) μετὰ ταῦτα ἐξέδωκεν ἕνα ὀργανισμὸν νομοθεσιῶν, δι' οὗ ἐκζητεῖ ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα εἴς τε τὸ πολιτικὸν καὶ στρατιωτικόν. Ἡμεῖς ὅμως τῷ ἐπροτείναμεν ἄλλον ὀργανισμόν, δι' οὗ ὑπεστηρίζετο ἡ νομαρχία καὶ ἡ καλὴ διοίκησις τῆς πατρίδος, μὴ δεχόμενοι τὸν ἐκείνου. Αὐτὸς καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἀπεποιήθη λέγων ὅτι δὲν στέργει, οὕτως, εἰμὴ ἡ τοῦ δίδομεν τὴν πληρεξουσιότητα εἰς τὰ ἅρματα καὶ εἰς τὰ λοιπὰ τῆς πατρίδος γενικῶς, νὰ κάμνῃ ὅ,τι θέλει καὶ βούλεται, ἢ φεύγει. Εἰς τοῦτο ἐπροσπαθήσαμεν παντοιοτρόπως νὰ κατα πείσωμεν αὐτὸν συνενέσαι. Τρόπος ὅμως οὐκ ἐστάθη, ἀλλ' ἐπιμένει εἰς τὸ νὰ λάβῃ κατὰ πάντα τὴν πληρεξουσιότητα ὡς μονάρχης εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ οκοποῦ του. Τοῦτο μᾶς ἐλύπησε καιρίως καὶ μᾶς ἐτάραξεν ὑπερεκπερισσοῦ, δίδον ἡμῖν ὑποψίαν τινὸς κεκαλυμμένου ἀπευκταίου καὶ ἐναντίον τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν δικαιωμάτων... καθότι τὸ νὰ δώσωμεν αὐτὴν πρὸς αὐτὸν τὴν ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα μήτε ἀνεκτὸν τῷ γένει, μήτε συμφέρον τῇ πατρίδι καὶ στοχασθῆτε πόσον ὀλέθριον τὸ πρόβλημά του. Ἄχ, ἀδελφοί, ἡμεῖς ἠλπίζαμεν ἐξ αὐτοῦ παρηγορίαν εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα καὶ ὑπεράσπισιν εἰς τὰ τῆς πατρίδος δικαιώματα. Καὶ ὁ ἐρχομός του ἀντὶ καλοῦ ἐπέφερεν ὅλον τὸ ἐναντίον καὶ ταραχὴν καθ' ὅλα, ὥστε ἡ πατρὶς ἡμῶν κινδυνεύει. Μὴ λοιπόν, ἀδελφοί, παρακαλοῦμεν καταδεχθῆτε τὴν ὑποδούλωσιν τῆς πατρίδος, αὐτὴν τὴν ἤδη

καμιὰν ἀμφιβολία συντάχτης του εἶναι ὁ Π.Π.Γερμανός, φανερώνει ὁλοκάθαρα ὄχι μόνο τὶς ἀνίερες προθέσεις τους, ἀλλὰ καὶ ὡς **πολὺ** βαθμὸ ὑποκρισίας, συκοφαντικῆς διαστροφῆς καὶ κατάπτωσης ἔφταναν οἱ δεσποτάδες καὶ κοτζαμπάσηδες γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴν ἐξουσία, ποὺ εἶχαν καὶ πρίν, μὲ τὴ στενὴ συνεργασία τους μὲ τοὺς Τούρκους καὶ ποὺ γιὰ νὰ τὸ πετύχουν δὲν ἐδίσταζαν τώρα νὰ χαρακτηρίσουν ὡς ἐπικίνδυνον ἐχθρὸ γιὰ τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερία της (οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἀντέδρασαν μὲ τόσο πεῖσμα στὴν Ἐπανάσταση), τὸν πιὸ τίμιο καὶ ἀνεπίληπτο πατριώτη, τὸν Δ. Ὑψηλάντη!

Μόλις ὅμως μαθεύτηκεν, ὅτι ἐξ αἰτίας τῶν προυχόντων ἔφυγ' ὁ Ὑψηλάντης, ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατός, ποὺ σ' αὐτὸν μόνο ἐστήριζαν τὶς ἐλπίδες τους, ὅτι θὰ ἔφερνε σὲ καλὸ τέλος τὸν ἀγώνα κι' ἐφοβόντουσαν, ὅτι μὲ τὴν ἀναχώρησή του θὰ ἔσβυν' ἡ Ἐπανάσταση, μὲ ἐπικεφαλῆς ἁπλοῦς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ—ὅπως ἔχουμε ἱστορίσει στὸ βιβλίο μας «Ὁ Ἐσωτερικὸς ἀγώνας τοῦ 1821» [1]— ἐξαγριώθηκαν κι' ἀξιώνοντας νὰ γυρίσει ὁ Ὑψηλάντης, ὁρμησαν νὰ σκοτώσουν τοὺς κοτζαμπάσηδες, ποὺ τοὺς ἔσωσε μόνο ἡ παρέμβαση τοῦ Κολοκοτρώνη. Οἱ προὔχοντες κατατρομαγμένοι μὲ τὴν ἐξέγερση τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τὴ γενικὴ κατακραυγή, ποὺ ἔφταν' ἀπ' ὅλον τὸ Μοριᾶ, ἀναγκάστηκαν νὰ γράψουν στὸν Ὑψηλάντη καὶ νὰ τὸν παρακαλέσουν «δουλικῶς» νὰ ξαναγυρίσει καὶ ἀφοῦ συσκεφθοῦν «νὰ συμβιβάσωσιν τὰ πάντα». Παράλληλα ὅμως, δὲν παρέλειπαν νὰ γράψουν πάλι στοὺς προεστοὺς τῆς Ὕδρας καὶ στοὺς στρατιωτικοὺς ποὺ πολιορκοῦσαν τὰ φρούρια τῆς Μεθώνης, τῆς Κορώνης, τοῦ Νιόκαστρου καὶ στὰ Τρίκορφα, ἐκθέτοντας μ' ἀνακρίβειες τὰ γεγονότα καὶ ἀποδίδοντας τὴν ἐξέγερση στοὺς «αὐλικοὺς» τοῦ Ὑψηλάντη, τὸν Παπαφλέσσα καὶ τοὺς «μπερπάντες καὶ ἀνοήτους», δηλ. τὸ λαὸ καὶ τὸ στρατὸ καὶ σ' αὐτὸν ἀκόμα τὸν ἴδιο τὸν Ὑψηλάντη. Καὶ στὶς 28 Ἰούνη ἔφυγαν ἀπὸ τὰ ἐπί-

---

ἐπαπειλουμένην». Καὶ συνεχίζοντας μὲ τὸ ἴδιο ὕφος ἀμφισβητοῦσαν ἀκόμα καὶ τὴν πληρεξουσιότητα τοῦ Ὑψηλάντη, ἀπὸ τὸν ἀδερφό του!

1. Τάκη Α. Σταματόπουλου, «Ὁ ἐσωτερικὸς ἀγώνας πρὶν καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821», 207—223.

φοβα Βέρβαινα γιὰ τὴ Ζαράκοβα νὰ κάμουν ἐκεῖ συνέλευση [1]. Ὁ στρατὸς ὅμως καὶ ὁ λαὸς τοὺς ἐπῆραν ἀπὸ κοντὰ γιὰ τὰ τοὺς ἐπιτηροῦν κι' ἀγαναχτισμένοι μὲ τὴν παρελκυστική τους ἀναβλητικότητα καὶ γιατὶ τοὺς γέλασαν σ' ὅσα εἶχαν ὑποσχεθεῖ, ὁρμησαν ξανὰ ἐξαγριωμένοι στὸν ψηλὸ πύργο τῆς Ζαράκοβας νὰ τοὺς ἐξοντώσουν· καὶ πάλιν ὁ Κολοκοτρώνης τοὺς ἔσωσε ἀπὸ βέβαιο θάνατο αὐτὴν τὴ φορά. Τότες ὁ Π.Π. Γερμανός, γιὰ νὰ φέρει κάποια χαλάρωση στὴν ἔνταση, κάλεσε τὸν Ὑψηλάντη—ποὺ εἶχε γυρίσει ξανὰ (2 Ἰούλη) ὑπείκοντας στὴν ἐπίμονη πρόσκληση ὅλων τῶν στρατιωτικῶν καὶ τοῦ λαοῦ—νὰ προεδρεύσει στὴ συνέλευση τῶν προυχόντων στὴ Ζαράκοβα, ἀλλὰ ἐπειδὴ οἱ στρατιωτικοὶ ἀπαιτοῦσαν τὴν παραμονή του στὰ Τρίκορφα γιὰ νὰ μὴ διαλυθεῖ ἡ πολιορκία, ὁ Ὑψηλάντης ἀρνήθηκε [2].

Ἀλλὰ σὲ λίγο, ἡ ἄφιξη τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ Θ. Νέγρη, ποὺ κι' αὐτοὶ ἐπεδίωκαν τὴν ἀνατροπὴ τοῦ Ὑψηλάντη, ἦταν ἀπροσδόκητη κι' ἀνέλπιστη εὐκαιρία, ποὺ δυνάμωσε πολὺ τοὺς κοτζαμπάσηδες. Γιατί, αὐτοὶ ἦταν, ποὺ μὲ τὴ Φαναριώτικη πονηριά τους φρόντισαν νὰ καταρτίσουν τὸ νέο Ὀργανισμὸ τῆς Γερουσίας, ποὺ ψήφισεν ἡ συνέλευση τῶν κοτζαμπάσηδων στὴ Ζαράκοβα «τὸ τερατῶδες σχέδιον διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διὰ λαὸν διεξάγοντα ἀγῶνα ἀπολυτρωτικόν», ὅπως τὸ χαρακτηρίζει ὁ ἱστορικός μας Δ. Κόκκινος [3]. Κι' ἐπειδή, γιὰ νὰ ἔχει νομιμότητα, ἦταν ἀπαραίτητο νὰ τὸ ὑπογράψει ὁ Ὑψηλάντης, οἱ κοτζαμπάσηδες ἔστειλαν τὸν Π. Π. Γερμανὸ στὰ Τρίκορφα. Ὁ Ὑψηλάντης, ποὺ ἔκρινε, ὅτι τὸ συμφέρον τοῦ Ἔθνους ἀπαιτοῦσε νὰ καταρτιστεῖ τὸ συντομώτερο Πολιτικὸ Σῶμα, ἤθελε νὰ γίνει συνέλευση μὲ γνήσιους ἐκπρόσω-

---

1. Δ. Κόκκινου, ΙΕΕ, τ. Β', 216—218.

2. Δ. Κόκκινου, τ. Γ', 147.

3. «Προεβλέπετο διὰ τοῦ σχεδίου τοῦτου ὁ καταρτισμὸς Γερουσίας ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τοὺς κοτζαμπάσηδες, προχειριζομένους εἰς κληρονομικὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ τόπου, καὶ διὰ τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου, ποὺ θὰ ἀπηρτίζετο ἀπὸ τρεῖς ἐκλεγομένους ἐξ αὐτῶν τῶν ἰδίων καὶ ἀπὸ τὸν πρίγκηπα μὲ δύο ψήφους—οἱ ἄλλοι θὰ εἶχαν πάντοτε τὴν πλειοψηφίαν. Θὰ ἐξουδετεροῦτο ἐντελῶς ὁ Ὑψηλάντης καὶ θὰ ἔμεναν ἐκεῖνοι κύριοι τοῦ στρατοῦ, ἀφοῦ δι' αὐτῶν θὰ ἐγίνοντο αἱ τοποθετήσεις, καὶ οἱ προβιβασμοὶ καὶ αἱ δίκαι». Δ. Κόκκινου. τ. Γ', 144.

πους τοῦ λαοῦ, βγαλμένους ἀπὸ ταχτικὲς ἐκλογὲς (κι' εἶχε στείλει μάλιστα καὶ προσκλήσεις γι' αὐτὸ), κι' ἀμφισβητοῦσε τὴ νομιμότητα τῆς ἀντιπροσωπείας τῶν κοτζαμπάσηδων [1]. Τότες ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ ἦταν δασκαλεμένος μὲ τὶς Φαναριώτικες συνήθειες, γιὰ νὰ πείσει τὸν Ὑψηλάντη νὰ ὑπογράψει τὸ «τ ε ρ α τ ῶ δ ε ς σ χ έ δ ι ο ν» προσπάθησε νὰ παρασύρει τὸ Φιλικὸ Π. Ἀναγνωστόπουλο ποὺ ἐπηρέαζε πολὺ τὸν Ὑψηλάντη, τάζοντάς του νὰ τὸν κάνει κι' αὐτὸν μέλος τῆς Ὀλιγαρχικῆς ἀριστοκρατίας, ποὺ καθιέρωνε ὁ Ὀργανισμὸς τῆς Γερουσίας. Ὁ Ἀναγνωστόπουλος ὅμως, ἄνθρωπος μὲ δημοκρατικὲς ἀρχὲς κι' ἀδέκαστος, ποὺ ἀγωνίζονταν γιὰ τὴ λευτεριὰ τοῦ λαοῦ κι' ὄχι γιὰ τὸ σκλάβωμά του στοὺς κοτζαμπάσηδες—ὅπως γράφει ὁ Σπηλιάδης—ἀπέρριψε μὲ περιφρόνηση τὶς ἀνήθικες προτάσεις κι' ἀγαναχτισμένος μ' αὐτὰ τὰ μέσα, ποὺ τὰ θεωροῦσε προσβλητικὰ κι' ἀταίριαστα στὸν ἔντιμο χαρακτῆρα του, ἔκαμε τ' ἀντίθετο κι' ἐξάντλησε ὅλη τὴν ἐπιρροή του στὸν Ὑψηλάντη γιὰ νὰ ματαιώσει τὶς προσπάθειες τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ. Καὶ τότες ἀκολούθησε σκηνὴ μεγάλης ἠθοποιΐας. Ὁ ἐπίμονος ἱεράρχης, συνηθισμένος στὰ Πατριαρχεῖα καὶ τὸ Φανάρι, μὲ κάθε λογῆς τερτίπια μὲ τοὺς Τούρκους, δοκίμασε καὶ τὸ πιὸ ταπεινωτικὸ γιὰ τὸν ὑπεροπτικὸ χαρακτῆρα του μέσο, γιὰ νὰ πείσει τὸν Ὑψηλάντη νὰ ὑπογράψει τὶς ἀλαζονικὲς κι' ἐξοργιστικὲς ἀπαιτήσεις τῶν φίλων του προυχόντων. Ἀφίνοντας κατὰ μέρος τὸ γνωστὸ ἀγέρωχο ὕφος του, τὸν παθολογικὸν ἐγωϊσμό του καὶ τὴν ὑπερηφάνεια, πέτυχε μὲ ἐπίμονες παρακλήσεις νὰ γίνει δεχτὸς ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη στὴν ἰδιαίτερη σκηνή του. Κι' ἐκεῖ μπρὸς στὸν κατάπληχτο πρίγκηπα, ταπεινωμένος ἔπεσε στὰ πόδια του, τὸν θερμοπαρακαλοῦσε κι' ἤθελε νὰ φιλήσει τὸ χέρι τοῦ Ὑψηλάντη, φτάνει αὐτὸ τὸ χέρι νὰ ὑπόγραφε τὸν ἀριστοκρατικὸν Ὀργανισμό, ποὺ ζητοῦσαν οἱ Ὀλιγαρχικοί...[2] Ἔφτανε δηλαδὴ σὲ τόση ταπείνωση καὶ τόσες θυσίες «διὰ τὴν ἐσωτερικὴν γαλήνην» ἀλλ' αὐτὴ τὴ γαλήνη καὶ τὴν συμφιλίωση, τὴν ἐννοοῦσε κι' ἤθελε νὰ τὴν πετύχει μόνο μὲ τὴν ὑποχώρηση τοῦ Ὑψηλάντη κι' ὄχι τῶν φίλων του κοτζαμπάσηδων. Ἐνῶ θὰ ἦταν φυσικὸ κι' εὔλογο,

---

1. Π. Π. Γερμανοῦ, 71.
2. Φιλήμονος, «Δοκίμιον κλπ.», τ. Α', 197. Μένδελσον, τ. Α', 351.

ἀφοῦ ὄχι μόνο τοὺς ἀντιπροσώπευε, ἀλλὰ ἦταν ἀρχηγός τους καὶ τοὺς καθοδηγοῦσε κι' εἶχε μεγάλην ἐπιρροὴ ἀπάνω τους νὰ χρησιμοποιήσει σ' αὐτοὺς πρῶτα τὴ μεγάλη του ἐπιρροὴ, νὰ τοὺς πείσει νὰ ὑποχωρήσουν κι' ὄχι νὰ ἐπιδιώκει τὴν ὑποταγὴ καὶ τὸν ἐξευτελισμὸ τοῦ Ὑψηλάντη στοὺς κοτζαμπάσηδες [1]. Οἱ ἀπροσδόκητες αὐτὲς γονυκλησίες καὶ τὰ χειροφιλήματα ἔκαμψαν τὸν ἁπλὸ καὶ ἀπονήρευτον Ὑψηλάντη, ἀλλὰ ἐκείνη τὴ στιγμὴ ὅρμησαν στὴ σκηνὴ ὁ Ἀναγνωστόπουλος κι' ὁ Ἀναγνωσταρᾶς φωνάζοντας :

— «Μὴν ὑπογράφεις πρίγκηπα ! Ἀλλέως ὅλο τὸ στράτευμα εἶναι ἐναντίον σου».

Κι' ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἔφυγ' ἄπραχτος κι' ἀπελπισμένος μὲ τὴν ἀποτυχία του, ποὺ τὴ θεωροῦσε βαρύτατη προσωπικὴ προσβολὴ κι' ἔτρεξ' ἀγαναχτισμένος στὴ Ζαράκοβα νὰ κατατοπίσει τοὺς φίλους του κοτζαμπάσηδες, ποὺ ἔφυγαν γιὰ τὶς ἐπαρχίες τους γεμᾶτοι θυμὸ νὰ στρατολογήσουν κι' ἐνισχυμένοι ν' ἀντιμετωπίσουν τὸν Ὑψηλάντη καὶ τοὺς στρατιωτικούς. Κι' ἄφησαν τὸν Π. Π. Γερμανὸ μαζὶ μὲ τὸν Πετρόμπεη, τὸ Σ. Χαραλάμπη, τὸν Α. Δεληγιάννη καὶ τὸν Π. Κρεββατᾶ ν' ἀποτελοῦν τὴν Προσωρινὴ Διοίκηση μαζὶ μὲ τὸν Ὑψηλάντη, ὥς ὅτου νὰ πέσει ἡ Τριπολιτσᾶ, καὶ νὰ κυβερνοῦν μαζί του πάντα μὲ τὸ σύστημα τῆς Γερουσίας τῶν Καλετζῶν [2].

---

1. «Τὴν ἐξομάλυνσιν ἤθελε νὰ τὴν ἐπιτύχῃ ὁ Γερμανὸς μὲ τὴν ἐπιμονὴν τῶν πολιτικῶν εἰς τὰς ἀρχικὰς ἀξιώσεις των καὶ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Ὑψηλάντη», Δ. Κόκκινου, τ. Γ', 147—8. Κολοκοτρώνη, «Διήγησις κλπ.».

2. Π. Π. Γερμανοῦ, 75. Δ. Κόκκινου, τ. Γ', 149—151.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄

Ο ΚΑΤΗΦΟΡΟΣ

Κιτὰ τὴν πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς, ποὺ ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἔπαιρνε μέρος ὡς ἀντιπρόσωπος στὶς διαπραγματεύσεις γιὰ τὴν παράδοσή της καὶ στὶς συνομιλίες του μὲ τὸ Σὲχ - Νετζὶπ καὶ τὸν Ἐλμὰς Μπέη καὶ ἄλλους, φανερώθηκεν ἡ μοιρολατρική του διάθεση καὶ ὅτι τοῦ ἔλειπεν ἡ πεποίθηση γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ ἀγῶνα[1].

Κι' ὅταν ἐπλησίαζεν ἡ πτώση της, ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ δὲν ἔτρεφε καμιὰ συμπάθεια, οὔτε εἶχε ποτὲ καλὲς σχέσεις καὶ πρὶν καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάσταση μὲ τὸ συντοπίτη του καπετάνιο Κολοκοτρώνη, φροντίζοντας μόνο καὶ πάνω ἀπ' ὅλα γιὰ τὰ συμφέροντα τῶν κοτζαμπάσηδων «τῶν ὁποίων προΐστατο»[2], ἔφτασε νὰ προτείνει ν' ἀπομακρυνθεῖ ὁ Κολοκοτρώνης ἀπὸ τὴν πολιορκία (παρ' ὅλο ποὺ ἦταν ὁ κύριος δημιουργὸς καὶ ἡ ψυχή της), γιὰ νὰ μὴν πάρει μερίδιο ἀπὸ τὰ λάφυρα καὶ μεγαλώσει ἔτσι ἡ δύναμή του οὲ βάρος τῶν προυχόντων! Ὁ Γέρος κατάπληχτος

---

1. Ὁ Π. Π. Γερμανός, παρ' ὅλες τὶς ἐπιτυχίες ποὺ ἐσημείωσε ἡ Ἐπανάσταση, ἴσως γιατὶ ἔγινε παρὰ τὴ θέλησή του, ποτὲ δὲν ἐκφράζεται μὲ βεβαιότητα γιὰ τὴ νίκη, ἀντίθετα χάνει πολὺ εὔκολα τὸ θάρρος του καὶ τὸν κυριεύει ἡ ἀμφιβολία. Ἀρχ. Δ. Ρώμα, τ. Α΄, 220· Βλ. γιὰ τὶς σχετικὲς συνομιλίες καὶ τὴ μοιρολατρικὴ διάθεση τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ, Φιλήμονα «Δοκιμ.», τ. Δ΄, 198 κ.π. καὶ Δ. Κόκκινου, τ. Γ΄, 264—267. Ἔλαβ' ἐπίσης μέρος ὡς ἀντιπρόσωπος μετὰ τὴν ἅλωση τῆς Τριπολιτσᾶς, γιὰ νὰ ἀνταλλαγοῦν οἱ αἰχμάλωτοι, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἐξαγορὰ τῶν χαρεμιῶν τοῦ Χουρσίτ, ὅπως βλέπουμε σὲ σχετικὸ ἔγγραφο (ἀρ. 14333, τοῦ 1821), τοῦ Ἀρχ. Ὑπ. Ἐξωτερικῶν.

2. Χέρτσμπεργκ, «Ἱστ. Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως», μεταφρ. Π. Κορολίδου, τ. Α΄, 156, 184.

μὲ τὴ φανερὴ ἐχθρότητα τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ, ποὺ ἐκδηλώνονταν τόσο ἀπροκάλυπτα, τοῦ εἶπε :

— Μοῦ κάνεις τὴ χάρη νὰ τηρᾶς τὴν ἐκκλησία σου, τὶς ἁγιαστοῦρες καὶ τὰ ψαλτήρια σου...[1]

Κι' ὅταν ἔπεσε τέλος ἡ Τρίπολη, ὁ Ὑψηλάντης, ποὺ πρῶτος ἔνοιωσε τὴ μεγάλη στρατηγικὴ σημασία, ποὺ εἶχε ἡ κατοχὴ τῆς Πάτρας [2] γιὰ τὴν Ἐπανάσταση, ἔκρινε κατάλληλη τὴν ψυχολογικὴ στιγμὴ γιὰ τὴν παράδοσή της κι' ἐπρότεινε στὸ πολεμικὸ συμβούλιο νὰ στείλουν τὸν Κολοκοτρώνη, ποὺ εἶχε μεγαλώσει πολὺ τὸ κῦρος καὶ ἡ φήμη, καὶ τ' ὀνομά του προκαλοῦσε τρόμο στοὺς Τούρκους, νὰ τὴν πολιορκήσει. Καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἄρχισε νὰ ἑτοιμάζεται, βέβαιος κι' αὐτός, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ Λαλιῶτες, παληοί του γνώριμοι καὶ φίλοι, ποὺ τοῦ εἶχαν ἐμπιστοσύνη, θὰ τοῦ παράδιναν τὸ κάστρο, ὅπως εἶχαν κάνει καὶ οἱ Ἀρβανῖτες τῆς Τριπολιτσᾶς, ποὺ τοὺς ἄφισε μὲ κίνδυνο τῆς ζωῆς του νὰ φύγουν ἄβλαβοι γιὰ τὴν πατρίδα τους [3]. Τότες ὅμως φανερώθηκε, ποιὸς ἦταν ὁ πραγματικὸς Π. Π. Γερμανός, ὁ «συνετὸς ἱερίρχης», ποὺ ὡς ἐκείνη τὴ στιγμὴ παρουσιάζονταν διαλλαχτικὸς καὶ συμφιλιωτὴς ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἀντιμαχόμενες τάξεις, τοὺς κοτζαμπάσηδες ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ καὶ τοὺς καπεταναίους καὶ τὸ λαὸ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἐνῶ δηλ. ἔπρεπε τὰ λαμπρὰ κατορθώματα τῶν στρατιωτικῶν νὰ τὸν κάνουν νὰ εἶναι ὑπερήφανος καὶ νὰ τὸν εὐχαριστήσουν, ποὺ ἐδόξασαν κι' ἐδραίωσαν τὴν Ἐπανάσταση —ὅπως ἔνοιωθεν ὅλος ὁ κόσμος καὶ αὐτοὶ ἀκόμα οἱ ξένοι—ἀντίθετα ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἄρχισε ν' ἀνησυχεῖ. Γιατὶ φοβότουν ὅτι τὸ δυνάμωμά τους μὲ τὶς πολεμικὲς νίκες καὶ ἡ φήμη τους, θὰ ἦταν πράγματα πολὺ ἐπιζήμια γιὰ τοὺς φίλους του κοτζαμπάσηδες, καὶ γι' αὐτὸν τὸν ἴδιο, ποὺ ἦταν ἀρχηγὸς τῆς περίφημης «τριανδρίας

---

1. Σ. Μελᾶ, ΜΡ, 386.

2. Βλ. γράμμα τοῦ Δ. Ὑψηλάντη, καθὼς καὶ Ἀρχεῖο Λόντου, τ. Β', 5 καὶ Ἀρχ. Κουντουριώτη, τ. Γ', 285. Δ. Κόκκινου, τ. Β', 202—203.

3. Ὅταν οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Τριπολιτσᾶς ἔφτασαν στὸ Αἴγιο μὲ τὸν Πλαπούτα ἔγραψαν στοὺς πατριῶτες τους στὴν Πάτρα γιὰ τὶς συμφωνίες τους μὲ τὸν Κολοκοτρώνη καὶ τοὺς συμβούλευαν νὰ κάμουν τὸ ἴδιο κι' αὐτοὶ καὶ πραγματικὰ ἔφυγ' ἀμέσως ὁ Ἀσλανάκος μὲ τοὺς Ἀρβανιτάδες του ἀπὸ τὸ Κάστρο, ἔμειναν ὅμως οἱ Λαλιῶτες. Δ. Κόκκινος, τ. Γ', 371.

τοῦ Βορρᾶ» [1], καὶ θά εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μειωθεῖ τὸ δικό τους κῦρος καὶ ἡ ἐπιρροή τους. Γι' αὐτό, ὅταν ἔμαθε, ὅτι ἀποφασίστηκε ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν ἀποτελματωμένη πολιορκία τῆς Πάτρας, ὄχι μόνο δὲν ἐδειξ' εὐχαριστημένος, ὥστε νὰ συντρέξει μ' ὅλη τὴ ψυχή του, ὅπως θὰ ἔπρεπε, ἀλλ' ἀντίθετα ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ ἔμεν' ὡς τότε στὴ Τρίπολη γιὰ νὰ παρακολουθεῖ τὶς ἐνέργειες τοῦ Ὑψηλάντη, σὰν κατάσκοπος τῶν κοτζαμπάσηδων, ἔφυγ' ἀμέσως γιὰ τὴν Ἀχαΐα. Καὶ πρωτοστατώντας τώρα, ὁ «ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ», στὸ διχασμὸ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, ἐτόνισε στοὺς φίλους του κοτζαμπάσηδες τὸν «κίνδυνο» νὰ πάρει ὁ Κολοκοτρώνης τὴν Πάτρα καὶ νὰ μεγαλώσει ἀκόμα ἡ δύναμή του. Κι' ἔγραψε ὁ ἴδιος καὶ μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους προύχοντες στὸν Ὑψηλάντη καὶ τὴ Γερουσία, νὰ ἐμποδίσουν τὸν Κολοκοτρώνη γιατὶ ἀλλοιῶς θά τοῦ ἐπιτεθοῦν μὲ τὰ ὅπλα καὶ θ' ἀρχίσει «ἐμφύλιος μάχη»! [2] Ἐπέτρεπαν μόνο, νὰ πάει βοήθεια μὲ τὸν Ἀναγνώστη Δεληγιάννη, τὸ φανατικὸ διώχτη τῶν καπεταναίων ἢ ἕναν ἀπὸ τοὺς Μαυρομιχαλαίους, ποὺ ἦταν κι' αὐτοὶ κοτζαμπάσηδες. Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ συνενώνονταν οἱ πολιτικοὶ ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες ἐπαρχίες τοῦ Μοριᾶ, ποὖ διέθεταν ἄφθονα χρηματικὰ μέσα καὶ στρατιωτικὴ δύναμη κι' ἔτσι ἑνωμένοι θὰ ἦταν σὲ θέση ν' ἀντιμετωπίσουν καὶ νὰ ἐκμηδενίσουν τοὺς στρατιωτικούς. Ὁ Ὑψηλάντης, μαλακὸς ἄνθρωπος, γιὰ ν' ἀποφύγει τὴ ρήξη, ματαίωσε τὴν ἐκστρατεία τοῦ Κολοκοτρώνη κι' ἔδωσ' ἐντολὴ στοὺς ἀξιους καπεταναίους Ἀχαΐας, τοὺς Πετιμεζαίους καὶ Κουμανιωταίους (ποὺ οἱ προύχοντες εἶχαν διώξει ἀπὸ τὸ στρατόπεδό τους), νὰ στρατολογήσουν καὶ νὰ πᾶνε αὐτοὶ νὰ πολεμήσουν γιὰ τὸν τόπο τους. Μόλις ὅμως τὸ ἔμαθαν οἱ κοτζαμπάσηδες, ἔξαλλοι ἀπὸ τὸ θυμό, τοὺς ἔστειλαν γράμματα κι' ἀπειλοῦσαν ρητά, ὅτι θὰ χτυπήσουν κι' αὐτοὺς ἂν τολμήσουν νὰ προχωρήσουν, θεωρώντας δηλ. ὡς ἰδιωτική τους

---

1. Τὴν «Τριανδρία τοῦ Βορρᾶ», ἀποτελοῦσαν ὁ Π. Π. Γερμανὸς ὡς ἀρχηγὸς καὶ οἱ κοτζαμπάσηδες Α. Ζαΐμης καὶ Λόντος.

2. Χέρτσμπεργκ, τ. Α', 183. Μένδελσον, τ. Α', 365. Κ. Παπαρρηγόπουλος, «Ἱστ. Ἑλλ. Ἐθν.», τ. Στ', 57. Σ. Τρικούπη, τ. Β', 168. Δ Κόκκινου, τ. Γ', 376, 419. Οἰκονόμου, 223. Φωτάκου, τ. Α', 109, 270. Δ. Βερναδάκη, «Ἐπιστολιμιαία βιβλιοκριοία», Ἐφ. «Ν. Ἡμέρα», 1874.

ὑπόθεση τὴν πολιορκία τῆς Πάτρας, καὶ μὴν ἐπιτρέποντας οὔτε στοὺς ντόπιους ὁπλαρχηγοὺς ν'ἀγωνιστοῦν γιὰ τὶς ἐπαρχίες τους [1]. Καὶ τόσο «ἐφρύαξαν» κατὰ τοῦ Ὑψηλάντη, ποὺ τὸν θεωροῦσαν σύμφωνο μὲ τοὺς καπεταναίους, ὥστε ἀμέσως κάλεσαν ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι τὸν Α. Μαυροκορδάτο καὶ τὸν Κ. Καρατζᾶ στὸ στρατόπεδό τους κι' ἔγραψαν καὶ στοὺς ἄλλους προύχοντες στὴν Τρίπολη νὰ καλέσουν κι' αὐτοὶ τὸν Κ. Καρατζᾶ καὶ νά καθαιρέσουν ὅλως διόλου τὸν Ὑψηλάντη [2]. Μόλις ὅμως φάνηκεν ὁ Γιουσοὺφ στὸ λιμάνι τῆς Πάτρας μόνο μὲ 200, οἱ κοτζαμπάσηδες, ποὺ ἔλεγαν, πὼς ἦταν μόνοι τους ἱκανοὶ νὰ πάρουν τὴν Πάτρα κι' εἶχαν παραμελήσει τὴν πολιορκία της (καταστρώνοντας σχέδια μὲ τὸ Μαυροκορδάτο γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ Ὑψηλάντη), πανικόβλητοι τὰ παράτησαν ὅλα κι' ἔφυγαν σχεδὸν γυμνοὶ μαζὶ μὲ τὸ Μαυροκορδάτο, ἐγκαταλείποντες τὴν πολύπαθη Πάτρα στὸ ἔλεος τῶν Τούρκων [3].

Λίγο ἀργότερα πάλι (ἀρχὲς τοῦ 1822), μετὰ τὴν ἐξόντωση τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἐπειδὴ ἦταν φόβος ὁ στρατὸς τοῦ Χουρσὶτ νὰ κατέβει ἀπὸ τὴ Δ. Στερεὰ στὴν Πάτρα, ἡ Κυβέρνηση ἔστειλε τὸν Κολοκοτρώνη νὰ ξαναρχίσει τὴν πολιορκία της [4]. Μετὰ τὴ νίκη ὅμως τοῦ Σαραβαλιοῦ, ὅπου ὁ Κολοκοτρώνης «ἔδειξε ἀνδρείαν κι'

---

1. Σπηλιάδ. τ. Α', 253. Κόκκινος, τ. Γ', 371—379.

2. Οἱ Πρόκριτοι, ποὺ ἦσαν στὴ Τρίπολη λογικώτεροι ἀπὸ τοὺς κοτζαμπάσηδες Ἀχαΐας, δὲν ἔγραψαν στὸν Κ. Καρατζᾶ, γιὰ νὰ μὴν ἐκτραχυνθοῦν περσότερα τὰ πράγματα. Π.Π.Γ. «Ἀπομνημονεύμ.», 86, 87.

3. «Ὁμοίως ὁ Κωνστ. Καρατζᾶς καὶ ὁ Μαυροκορδάτος μετὰ τῶν παρασατῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἔφυγον σχεδὸν γυμνοὶ καὶ οὕτως οἱ ἐχθροὶ ἀμαχητὶ ἐκυρίευσαν πάλιν τὴν πόλιν, καὶ τὴν κατέκαυσαν ὅλην, διὰ νὰ μὴν εὑρίσκουν πλέον καταφύγιον οἱ Ἕλληνες, ἐὰν ἤθελον ἀποφασίσουν νὰ ἔμβουν εἰς τὴν πόλιν πρὸς πολιορκίαν τοῦ φρουρίου τὸ ὁποῖον ἔμεινε διόλου ἀπολιόρκητον». Π. Π. Γερμανοῦ, 94—96. Βλ. καὶ Κολοκοτρώνη: «Ἂν μ' ἄφιναν (ὁ Π. Π. Γερμανὸς καὶ οἱ κοτζαμπάσηδες), νὰ πάω ἀμέσως (στὴν Πάτρα) θὰ μοῦ ἔδιναν ἀμέσως τὰ κλειδιά οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ φόβο τους. Ἀ ν ά θ ε μ α ν ά ἔ χ ο υ ν», «Διήγησ. κλπ».

4. Βλ. Σ. Μελᾶ: «Οἱ κοτζαμπάσηδες μετὰ τὸ τελευταῖο πάθημα τῆς Πάτρας; ἀλλάξανε τρόπο μὲ τὸν Κολοκοτρώνη: Τὸν στείλαν νὰ πολιορκήσει αὐτὸς τὴν Πάτρα, βέβαιοι γιὰ τὴν ἀποτυχία του. Ἅμα ὅμως εἶδανε μετὰ τὴ νίκη τοῦ Σαραβαλιοῦ, πὼς μποροῦσε νὰ πάρει τὸ κάστρο βάλανε τά δυνατά του; νὰ τοῦ διαλύσουνε τὸ στρατόπεδο». Μ.Ρ., 386.

ἐπιδεξιότητα κι' ἡ πολιορκία ἐπρόβαινε καλῶς» [1], οἱ κοτζαμπάσηδες φοβήθηκαν, ὅτι θὰ ἐπαιρνε τὴν Πάτρα καὶ χωρὶς νὰ συνετιστοῦν ἀπὸ τὰ προηγούμενα παθήματά τους, ἄρχισαν νὰ φροντίζουν, νὰ διαλύσουν τὴν πολιορκία. Καὶ ἡ Κυβέρνηση Μαυροκορδάτου - Κωλέτη «συμπράττουσα μὲ τοὺς Ὀλιγαρχικούς» [2], ἤθελε κι' αὐτὴ νὰ ἐκμηδενίσει τοὺς στρατιωτικούς, νὰ δώσει τὴν ἐξουσία στοὺς φίλους της κοτσαμπάσηδες καὶ τοὺς ἐπέτρεψε νὰ στρατολογήσουν καὶ ν' ἀποσπάσουν ἔτσι τοὺς στρατιῶτες τοῦ Κολοκοτρώνη. Κι' ὄχι μόνο μὲ διαταγή του τὸ Βουλευτικὸ τοὺς ἐδιν' ἐντολὴ νὰ στρατολογήσουν, ἀλλὰ τοὺς ἐνίσχυε μὲ πολλὰ χρήματα, ἐνῶ στὸν Κολοκοτρώνη ποὺ πολεμοῦσε στὴν Πάτρα κι' ἐζητοῦσε μ' ἐπιμονὴ πολεμοφόδια καὶ τρόφιμα δὲν ἔστελνε τίποτε, ἂν καὶ εἶχε τόσην ἀνάγκη. Καὶ καραμερίζοντας ἀκόμα τοὺς πιὸ σημαντικοὺς στρατιωτικοὺς τοῦ Μοριᾶ, διόριο' ἀρχηγοὺς γιὰ φανταστικὲς ἐκστρατεῖες τοὺς φίλους της κοτζαμπάσηδες [3]. Ἔτσι, τὸν Π. Π. Γερμανό, τὸν ὅρισε σωματάρχη, μαζὶ μὲ τὸν Α. Ζαΐμη, τὸ Γ. Σισίνη, τὸν Πετρόμπεη καὶ τὸ Ν. Πονηρόπουλο, νὰ ἐκστρατεύσουν στὴ Δ. Στερεά, ἐκστρατεία, ποὺ φυσικὰ οὔτε ἔγινε, οὔτ' ἐπρόκειτο ποτὲ νὰ γίνει [4].

Ἡ ἀπροκάλυπτη κυβερνητικὴ ἐχθρότητα γιὰ τὸν Κολοκοτρώνη, ἡ συστηματικὴ προπαγάνδα, ποὺ γίνονταν, καὶ οἱ κυβερνητικὲς διαταγὲς σὲ ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιῶτες γιὰ ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν πολιορκία, εἶχαν, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, διαλυτικὸ ἀποτέλεσμα. Καὶ οἱ κοτζαμπάσηδες, ποὺ στρατολογοῦσαν μὲ

---

1. Π. Π. Γερμανοῦ, 107 – 108.

2. Δ. Κόκκινου, τ. Δ', 217.

3. «Εἰς τοὺς πολιτικοὺς ασωματάρχους ἔδιδε κατὰ διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως χρήματα ἡ Γερουσία. Εἰς τὸν Ἀναγνώστην Δεληγιάννην ἐδόθησαν δέκα πέντε χιλιάδες γρόσια, εἰς τὸν Ρήγαν Παλαμήδην δέκα χιλιάδες καὶ εἰς ἄλλους ἄλλα ποσά. Εἰς τὸν ἐνεργοῦντα τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν στρατηγόν (Κολοκοτρώνη) ποὺ ἐζητοῦσεν ἐναγωνίως οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν διὰ τὰς ἀμέσας ἀνάγκας τοῦ στρατοῦ δὲν ἐδίδετο τίποτε», Δ. Κόκκινου, τ. Δ', 220.

4. Κατὰ τὸ «Θέσπισμα» τοῦ Βουλευτικοῦ θὰ ἐστράτευε «ἐκ Πατρῶν ὁ Ἅγιος Π. Πατρῶν Γερμανὸς μεθ' ὅσων ἐγκρίνει ἐκ τῶν προκριτωτέρων» καὶ θάφινε γιὰ τὴν πολιορκία τῆς Πάτρας μόνον ἐπαινό. Γ' οὐδα, τ. Α', 103.

τὴ βοήθεια «τῶν προϊσταμένων τῶν κοινοτήτων», τάζοντας μισθοὺς κι' ἄλλα ὠφελήματα στοὺς στρατιῶτες, ἀλλὰ καὶ ἀπειλώντας τους μὲ δήμευση τῆς περιουσίας των ἂν δὲ τοὺς ἀκολουθοῦσαν, ἐπέτυχαν ν' ἀποσπάσουν πολλοὺς καὶ νὰ ἐξασθενήσουν σημαντικὰ τὸν πολιορκητικὸ στρατό [1]. Καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, ποὺ ἔμεινε μόνο μὲ τὸ 1/4 τοῦ στρατοῦ καὶ χωρὶς ἐφόδια, βρέθηκε στὴν ἀνάγκη ν' ἀφίσει τὴν πολιορκία (ποὺ εἶχαν παραλύσει οἱ κυβερνητικὲς ἐνέργειες καὶ ἡ στρατολογία τῶν κοτζαμπάσηδων), ἀφοῦ ὅμως πρὶν ἐφρόντισε ν' ἀσφαλίσει τὶς οἰκογένειες τῶν Πατρινῶν στὰ ὀρεινά, ἐνῶ στὴν πρώτη πολιορκία ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ ἦταν ἀρχηγὸς, καὶ οἱ λοιποὶ κοτζαμπάσηδες, ὅταν ἔφυγαν ἄφισαν τοὺς Πατρινοὺς στὴν τύχη τους, χωρὶς κἂν νὰ τοὺς εἰδοποιήσουν, καὶ οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἔσφαξαν ἀλύπητα [2].

Ἔτσι, ἡ ραδιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ [3] (ποὺ εἴδαμε παραπάνω) καὶ ποὺ ὁ Σ. Μελᾶς ἀνώφελα προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσει μὲ τὸ παραμύθι «τῆς ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων», εἶχε τὸ πολὺ ἐπιζήμιο ἀποτέλεσμα νὰ ξεσπάσει πιὸ ἔντονα κι' ἀνεπανόρθωτα ὁ διαχωρισμὸς καὶ ἡ ἐχθρότητα καπεταναίων καὶ κοτζαμπάσηδων, ποὺ δὲν ἄργησε νὰ καταντήσει σὲ ἐμφύλιο πόλεμο. Ἀκόμα ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἦταν ὁ κύριος αἴτιος—κι' ἔχει βαρύτατην ἱστορικὴν εὐθύνη γι' αὐτό, χωρὶς καμιὰν ἀμφισβήτηση—νὰ παραμείνει ἡ Πάτρα ὁριστικὰ πλέον στὰ χέρια τῶν Τούρκων,

---

1. «Ἐγίνετο ὁλόκληρος προπαγάνδα διὰ νὰ τοὺς ἀποσπάσουν ἀπὸ τὰ ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην σώματα... Ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται τῶν σωμάτων τῶν εὑρισκομένων εἰς τὰς Πάτρας ἐλάμβανον διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως ν' ἀπέλθουν ἐκεῖθεν καὶ νὰ καταταχθοῦν εἰς ἄλλα σώματα καὶ τὰς ἐδείκνυον εἰς τὸν ἀρχηγόν των». Λ. Κόκκινου, τ. Δ', 218, 221. Χέρτσμπεργκ, τ. Β', 54. Οἰκονόμου, 298—299.

2. Δ. Κόκκιν., τ. Β', 91, τ. Δ', 221.

3. «Οἱ ραδιουργίες τοῦ ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν Γερμανοῦ καὶ τοῦ Ἀντρέα Ζαΐμη κατωρθώσανε, ὥστε ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνηση ν' ἀνακαλέσει τὸν Κολοκοτρώνη μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι οἱ ὑπηρεσίες του εἴτανε περσότερο ἀναγκαῖες ἀλλοῦ, καὶ ἔτσι ὁ μόνος ἄνθρωπος ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ πείσει τοὺς Τούρκους τῆς Πάτρας νὰ συνθηκολογήσουν ὑποχρεώθηκε νὰ τραβηχθεῖ, ἀκριβῶς ἐπειδὴ πιστεύανε ὅτι εἶχε ἀρκετὴ ἐπιρροὴ γιὰ νὰ ἐπιβάλλει τὸ σεβασμὸ μιᾶς συνθηκολόγησης», Φίνλεϋ, ΙΕΕ, μ' ἐπιμέλεια Τάσου Βουρνᾶ, τ. Α', 810—811. Χέρτσμπ. τ. Α', 186.

καὶ ποὺ οἱ ἱστορικοί μας δὲν ἐτόνισαν ὅπως ἔπρεπεν ὡς τώρα. Καὶ ἡ κατοχή της ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ἔκαμε μεγάλη ζημιά, ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ κατορθώσουν νὰ κυριαρχήσουν ποτὲ σ' ὅλον τὸ Μοριᾶ, πρᾶγμα ποὺ ἔβλαψε πολὺ τὸν ἀγώνα. Γιατί, μὲ τὴν ἐξαιρετικὴ θέση της, ἦταν σημαντικὴ στρατιωτικὴ βάση γιὰ τοὺς Τούρκους, ἀπὸ ὅπου ἐξορμώντας ἔκαναν φοβερὲς λεηλασίες καὶ καταστροφὲς στὶς γειτονικὲς ἐπαρχίες Ἠλείας καὶ Βοστίτσας. Κι' ἐπειδὴ γειτόνευε μὲ τὴ Δ. Στερεά, ἦταν ἡ ἀνοιχτὴ πάντα πύλη γιὰ τὴν εἴσοδό τους στὸ Μοριᾶ κι' ἀργότερα ἡ ἑστία νὰ φουντώσει τὸ ἐπικίνδυνο μίασμα μὲ τοὺς Τουρκοπροσκυνημένους, ποὺ ἀπείλησε νὰ σβήσει ὅλως διόλου τὴν Ἐπανάσταση [1]. Μὰ γιὰ τοὺς κοτζαμπάσηδες, ἦταν μεγάλο συμφέρον νὰ διαιωνίζεται ἡ πολιορκία της, γιατὶ τοὺς δίνονταν ἔτσι ἡ εὐκαιρία νὰ σφετερίζουνται τὰ ἐθνικὰ εἰσοδήματα τῆς πλούσιας περιοχῆς της καὶ ἀπὸ τὶς γειτονικὲς ἐπαρχίες, γιὰ νὰ συντηροῦν τοὺς μισθοφόρους των, ποὺ τοὺς ἦταν χρήσιμοι νὰ κυριαρχοῦν στὴν ἐπαρχία τους καὶ νὰ ἐξουσιάζουν τοὺς καπεταναίους καὶ πρὸ πάντων τὸ λαό [2]. Ὅμως μὲ τὴ φανατική του προσήλωση στὴν ἐξυπηρέτηση τῶν ἀνομολόγητων αὐτῶν συμφερόντων τῶν κοτζαμπάσηδων, ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἄρχισε νὰ χάνει τὴν ἐπιβολὴ καὶ τὸ κῦρος του στὸ λαὸ καὶ τὸ στρατό, ποὺ ἀγωνίζονταν νὰ πετύχουν μαζὶ μὲ τὴν ἐθνικὴ καὶ τὴν κοινωνική τους ἀπελευθέρωση. Κι' αὐτὸ φάνηκε στὸν καιρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δράμαλη. Πρὶν δηλ. φθάσει ἀκόμα στὴν Ἀργολίδα, ἡ ὀλιγαρχικὴ Κυβέρνηση πανικόβλητη ἔμπαινε νὰ σωθεῖ στὰ πλοῖα, ἐγκαταλείποντας ὅλα στὴν τύχη τους· κι' ἀπὸ τοὺς ἄλλους πολιτικοὺς ὁ Π. Π. Γερμανός, ὁ γαμπρός του Οἰκονόμος Βελισσάριος, ὁ Ν. Δεληγιάννης, ὁ Π. Ζαριφόπουλος καὶ ἄλλοι ἔτρεξαν κι' αὐτοὶ «φ ε υ γ α λ ά δ ε ς» νὰ βροῦνε καταφύγιο στὴν Τρίπολη κι' ἔφτασαν φεύγοντας στὸ χωριὸ Σάγκα. Ἐκεῖ εἶχε σταθμεύσει ὁ Πλαπούτας, ποὺ ἐβάδιζε μ' ἐντολὴ τοῦ Κολοκοτρώνη γιὰ τὸν Ἀκροκόρινθο, ν' ἀντιμετωπίσει τοὺς Τούρκους. Οἱ στρατιῶτες, ποὺ μὲ τόση ἀξιοθαύμαστη προθυμία κι' ἐνθουσιασμὸ ἔτρεχαν νὰ πο-

---

1. Βλ. ἀναλυτικά. Τάκη Α. Σταματόπουλου: «Ὁ μεγάλος κίνδυνος τοῦ 1821, Τὸ προσκύνημα στὸ Μοριᾶ» (οἱ Τουρκοπροσκυνημένοι).

2. Δ. Κόκκινου, τ. Γ', 143. Τάκη Σταματόπουλου: «Ὁ Ἐσωτερικὸς Ἀγώνας κλπ.», 200 κ.π.

λεμήσουν τὸ Δράμαλη, ἀγαναχτισμένοι μὲ τὴ δειλία ποὺ ἔδειξεν ἡ Κυβέρνηση καὶ οἱ «φευγαλάδες», θέλησαν νὰ τοὺς ἐπιτεθοῦν καὶ νὰ τοὺς κακοποιήσουν [1]. Μάλιστα πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Καλόγερο Λυμπερόπουλο καὶ τὸ Νικόλα Τσούση ἐπῆγαν ἀπειλητικοὶ στὸν Π. Π. Γερμανὸ καὶ τοῦ φώναξαν :

— Τί ἔκαμες τ' ἀσήμια καὶ τὰ καντήλια τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τ' ἄλλα ;

Τὴν ἴδια στιγμὴ ἄλλοι ἀπειλοῦσαν τὸν Π. Ζιριφόπουλο καὶ τοῦ ζητοῦσαν τὰ λάφυρα ποὺ τοὺς ἐπῆρε, ὅταν ἔφευγαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸ Φανάρι (Ὀλυμπίας) [2]. Ὁ Πλαπούτας, ποὺ εἶχε καὶ σχετικὴν ἐντολὴ ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη, τοὺς προστάτεψε, διέλυσε τοὺς στρατιῶτες καὶ τὴν ἄλλην ἡμέρα τοὺς συντρόφεψε ἀρκετὰ νὰ πᾶνε στὴν Τρίπολη [3]. Τότες ἐπρότεινε στὸν Π. Π. Γερμανὸ νὰ μείνει κοντά του καὶ νὰ λάβει μέρος στὴν ἐκστρατεία νὰ πολεμήσουν τὸ Δράμαλη (ὅπως εἶχαν κάνει ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Πετρόμπεης, ὁ Π. Κρεββατᾶς κ.ἄ.), ἀλλὰ ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἀρνήθηκε κι' ἐπροτίμησε νὰ φύγει, ὅπως πάντα, γιὰ μέρος ἀσφαλισμένο, ποὺ ἦταν ἡ Τρίπολη αὐτὴ τὴ φορά ! [4]

---

1. Τὴν ὀργὴ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ ὁμολογεῖ καὶ ὁ Π. Π. Γερμανὸς σὲ πολλὰ μέρη καὶ τονίζει μάλιστα ὅτι ἡ κυβέρνηση περσότερο φοβόταν «τὴν ὁρμὴν τοῦ λαοῦ ἢ τοὺς ἐχθρούς πλησιάζοντας». Ἀναγνωρίζει ἐπίσης καὶ τὴν ἀνδρεία, ποὺ ἔδειξαν. «Ἀπομνημονεύματα», 130, 133, 134, 136, 138, 139. Βλ. γιὰ τὸ μεγάλο ἐνθουσιασμὸ τοῦ λαοῦ στὸν καιρὸ τοῦ Δράμαλη καὶ τὴ δειλία τῶν πολιτικῶν. Ἀρχεῖο Ρώμα, τ. Α', 85, 93, 97, 120, 133. Φίνλεϋ, τ. Α', 387, 339, 391. Mario Pietri, «Storia del Prisorgimento dela Graecia». Μένδελσον, τ. Α', 483. Τάκη Σταματόπουλου: «Ὁ Ἐσωτερικὸς Ἀγώνας κλπ.», 236—346. Πουκεβίλ, 741, κλπ.

2. Φωτάκου, τ. Α', 326 σημ. Δ. Κόκκινου, τ. Δ', 288, τ. Στ' 14. Οἰκονόμου. 350.

3. Ὁ Οἰκονόμου, λέει, ὅτι ὁ Πλαπούτας ἔγραψε στὸν Κολοκοτρώνη στὸν Ἀχλαδόκαμπο ποὺ τοῦ ἀπάντησε «νὰ τοὺς ἀφήσουν νὰ πᾶνε στὸ καλό· ἴσως πᾶν νὰ στρατολογήσουν», ΙΕΕ, 350.

4. Ὁ Π. Π. Γερμανός, ἴσως γιὰ νὰ μετριάσει τὴν ἐντύπωση γιὰ τὴν ἀδικαιολόγητη φυγὴ καὶ τὴ δειλία του, γράφει στ' ἀπομνημονεύματά του, ὅτι φιάνοντας στὴν Τρίπολη συναντήθηκε μὲ τὸν Κολοκοτρώνη «τοῦ ὑπέθρεψε τὴν φιλοτιμίαν», ὅτι θ' ἀποχτήσει «δόξαν ἐὰν τρέξῃ μὲ ὅσους στρατιώτας ἔχει εἰς τὴν βοήθειαν τῆς πατρίδος», παρασιωπώντας ὅτι ὁ ἴδιος εἶχε «τρίξει», ὄχι γιὰ νὰ βοηθήσει τὴν πατρίδα, ποὺ διέ-

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'

Ο Π. Π. ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

Ὅπως εἴδαμε, ἀφοῦ οἱ κοτζαμπάσηδες ἐψήφισαν στὴ Ζαράκοβα τὸν ἀριστοκρατικὸν ὀργανισμὸ τῆς Γερουσίας, σχηματίστηκε προσωρινὴ διοίκηση ἀπὸ τὸν Π. Π. Γερμανὸ κι' ἄλλους ὀλιγαρχικούς, ποὺ θὰ διοικοῦσεν ὡς ὅτου νὰ συγκληθεῖ ἡ συνέλευση.

Μὲ τὴν ὁρκομωσία, ποὺ ἔγινε στὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁϊ Γιάννη (τέλος Νοέμβρη τοῦ 1821) στὸ Ἄργος, ἄρχισε τέλος καὶ ἡ συνέλευση καὶ ὁ Π. Π. Γερμανὸς μαζὶ μὲ ἄλλους 20 Μοραίτες ὀλιγαρχικούς, ἐχθροὺς τοῦ Ὑψηλάντη, ὁρίστηκε «παραστάτης» καὶ μέλος γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ Ὀργανισμοῦ της. Κι' ὅταν τελείωσε τὶς ἐργασίες της ἡ συνέλευση καὶ οἱ Ὀλιγαρχικοὶ μαζὶ μὲ τοὺς Φαναριῶτες Μαυροκορδάτο καὶ Νέγρη κατάφεραν νὰ παραμερίσουν τὸν Ὑψηλάντη καὶ τοὺς στρατιωτικοὺς κι' ἐσχηματίστηκε τὸ Βουλευτικό, ἕνα ἀπὸ τὰ 30 μέλη του ἦταν καὶ ὁ Π. Π. Γερμανός [1].

τρεχε τὸν ἔσχατο κίνδυνο, ἀλλὰ γιὰ νὰ σωθεῖ. Ὁ Φωτάκος ὅμως τὸν διαψεύδει καὶ γράφει ρητά, ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης τότε εἶχε φύγει ἀπὸ τὴν Τρίπολη γιὰ τὸν Ἀχλαδόκαμπο καὶ ὅτι ὁ Π. Π. Γερμανὸς δὲν τὸν ἀντάμωσε, οὔτε τὸν εἶδε πουθενά. Γι' αὐτὸ ὁ Φωτάκος θεωρεῖ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ «νόθα» ἢ ὅτι οἱ ἐκδότες τους τὰ «παρεμόρφωσαν» γιὰ νὰ δείξουν «ὅτι παντοῦ εὑρίσκετο». «Ἀπομνημ.» τ. Α', 326 σημ

1. Στὶς 11 τοῦ Σεπτέμβρη 1821, ὁ Π. Π. Γερμανὸς βρίσκεται στὸ Ἄργος καὶ ὑπογράφει μαζὶ μὲ ἄλλους τὸ συμφωνητικὸ γιὰ τὴν παράδοση τοῦ Ἀκροκόρινθου. Στὰ 1822 (Μάρτης), ἀπὸ τὴν Κόρινθο στέλνει ἔγγραφο στοὺς παπάδες καὶ χριστιανοὺς Μονεμβασίας, τοὺς καλεῖ νὰ δηλώσουν τὰ Τουρκικὰ κτήματα καὶ πράγματα, καὶ νὰ τὰ φυλάξουν γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ Ἔθνους, ἄλλως τοὺς ἀπειλεῖ μ' ἀφορισμό.

Ἡ συνέλευση, κοντὰ στ' ἄλλα, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ στείλει πρεσβεῖες στὶς εὐρωπαϊκὲς Αὐλὲς καὶ τὸν Π. Π. Γερμανὸ καὶ τὸν Πετρόμπεη στὴ Ρωσία. Μὰ ἡ ἀποστολή τους ματαιώθηκε, γιατὶ κρίθηκε προτιμότερο νὰ στείλουν Ἐπιτροπὴ νὰ συνάψει δάνειο. Ὅταν ὅμως, μὲ πρωτοβουλία τοῦ Μέτερνιχ, ἔγινε τὸ συνέδριο τῆς «Ἱερᾶς Συμμαχίας», στὴ Βερώνα (20 Ὀχτώβρη τοῦ 1822) γιὰ νὰ καταστείλει τὰ Ἐπαναστατικὰ κινήματα στὴ Ν. Εὐρώπη καὶ Ν. Ἀμερική, ἡ Κυβέρνηση ἔστειλε τὸν Α. Μεταξᾶ καὶ τὸ φιλέλληνα Γάλλο πλοίαρχο Ζουρνταὶν ἀντιπρόσωπους, ποὺ ἔφτασαν στὸν Ἀγκώνα στὶς 24 Ὀχτώβρη. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔγραψαν στὸ βασιλιᾶ τῆς Νεάπολης, στὸν Πάπα, στὸν καρδινάλιο Γονζάλι καὶ στοὺς ὑπουργούς, ποὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὴ Βερώνα, ἀλλὰ δὲν ἔλαβαν καμιὰν ἀπάντηση. Κι' ἐπειδὴ δὲν κατόρθωναν τίποτε, ἔγραψαν στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση νὰ στείλει ἀντιπροσωπεία στὸν Πάπα, νὰ ζητήσει τὴν μεσολάβησή του, ἔστω καὶ μὲ τὴν ἕνωση τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀποφασίστηκε τότε νὰ πάει ἕνας ἐπιφανὴς ἱεράρχης κι' ὡς τέτοιος προτιμήθηκεν ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ τὸν ἔστειλαν μαζὶ μὲ τὸ Γ. Μαυρομιχάλη [1]. Στὶς 26 τοῦ Ὀχτώβρη ἔφυγαν γιὰ τὴν Ἰταλία κι' ἔπειτ' ἀπὸ 50 μερόνυχτα φοβερὴ θαλασσοταραχή, ἔφτασαν στὸν Ἀγκῶνα, ὅπου τοὺς ἐκράτησαν ἀρκετὲς βδομάδες στὸ Λαζαρέττο γιὰ κάθαρση. Ἀλλὰ κι' ἐκεῖ ὁ Π. Π. Γερμανὸς δὲν ἔμειν' ἀργός, ἀλλ' ἔγραψεν ἀμέσως στὸν περίφημο μητροπολίτη Ἰγνάτιο στὴν Πίζα [2], τοῦ γνωστοποιοῦσε τὴν ἄφιξή

---

1. Ὁ Γ. Μαυρομιχάλης ἦταν πολὺ ὡραῖος ἄντρας καὶ οἱ γυναῖκες στὸν Ἀγκώνα ἔβγαιναν στὰ παράθυρα, τὸν ἐκαμάρωναν κι' ἀναφωνοῦσαν «Il bel principe Greco» (ὁ ὡραῖος Ἕλληνας πρίγκηπας).

2. Ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἔτρεφε μεγάλην ἐκτίμηση καὶ σεβασμὸ γιὰ τὸν Ἰγνάτιο, ὅπως βλέπουμε καὶ ἀπὸ τὰ γράμματα ποὺ τοῦ ἀπευθύνει: «Τῷ Πανιερωτάτῳ καὶ Σεβασμιωτάτῳ Μητροπολίτῃ πρώην Οὐγγροβλαχίας κ. ΙΓΝΑΤΙΩ τῷ ποθητοτάτῳ μοι ἀδελφῷ. Μετὰ θαλασσοπορίαν πεντήκοντα ἡμερῶν ἐφθάσαμεν σὺν Θεῷ διὰ τῶν θεοπειθῶν εὐχῶν της πρὸ 4 ἡμερῶν εἰς Ἀνκόνα διωρισμένοι κλ... Οὐδὲν πρότερον ἐφρόντισα ἢ τὸ νὰ γράψω πρὸς τὴν φίλην μου καὶ σεβαστὴν αὐτῆς Κορυφὴν κλ.». (Στ' ἀπομνηνεύματα καὶ τὰ γράμματα τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ, βρίσκουμε καὶ ἀρκετὲς ἀνορθογραφίες (Ναύπλοισν, Ἀνκόνα, ποθηνός, ἐφθάσαμεν, καθυποκλίμεθα, φερώμενος κλ.). Ὁ Ἰγνάτιος, ἐχρημάτισε μητροπολίτης Ναυπαχτίας, Ἄρτας καὶ Οὐγγροβλαχίας. Ἔμενε στὴν Πίζα

του καὶ τοὺς σκοποὺς κι' ἐζητοῦσε τὴν ἐνίσχυσή του. Ὁ Ἰγνάτιος εἶχε τὸ δικαιολογημένο παράπονο, ὅτι ἐνῶ ἔμενε τόσα χρόνια στὴν Ἰταλία καὶ τὸ κῦρος του ἦταν μεγάλο, ὅμως δὲν σκέφτηκαν ποτὲ νὰ τὸν χρησιμοποιήσουν, ἀλλὰ ἔστελναν ἄλλους καὶ γι' αὐτὸ ἀπάντησε εἰρωνικὰ στὸν Π. Π. Γερμανό, ὅτι ἀφοῦ τέλος πάντων ἦρθαν, ἂς καθήσουν νὰ ξεκουραστοῦν, ἀφοῦ δὲν πρόκειται νὰ κατορθώσουν τίποτε, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι ποὺ εἶχαν ἔρθει προτήτερα. Ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ τὸν δυσαρέστησε ἡ εἰρωνικὴ ἀπάντηση τοῦ Ἰγνάτιου (ποὺ τοῦ ἔτρεφε μεγάλην ἐκτίμηση καὶ τὸν ἀνεγνώριζε γι' ἀνώτερό του), καθὼς καὶ ἡ πληροφορία, ὅτι καὶ ἄλλοι εἶχαν σταλεῖ πρὶν ἀπ' αὐτόν, ὡς τόσο δὲν ἀποθαρρύνθηκε καὶ ἐξακολούθησε τὶς ἐνέργειές του, στέλνοντας γράμματα πολλὰ σὲ ξένους καὶ Ἕλληνες [1].

Κι' ἐνῶ, ὅταν ἦταν στὴν Ἑλλάδα πρωτοστατοῦσε στὴ διαίρεση τῶν προυχόντων καὶ τῶν καπεταναίων, τώρα ποὺ βρίσκονταν στὰ ξένα, κλεισμένος στὸ λοιμοκαθαρτήριο, σὰν νὰ καθάρισε κι' ὁ νοῦς του, βλέπει πόσο ζημιώνουν οἱ διαιρέσεις καὶ γράφει στὸν Πετρόμπεη καθὼς καὶ στὸν Κολοκοτρώνη : «τίποτε δὲν μᾶς ὠφελοῦν αἱ νίκαι, τὰ κάστρα, ἐὰν δὲν θεμελιώσωμεν τὰ ἐπιχειρήματά μας εἰς μίαν νόμιμον Κυβέρνησιν τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν (ποὺ τόσο πρὶν καταπολεμοῦσε), καὶ ν' ἀπορρίψωμεν

μὲ τὴ γενναία σύνταξη ποὺ τοῦ χορηγοῦσεν ὁ Ρῶσος Αὐτοκράτορας. Φιλοδοξοῦσε κι' αὐτὸς μαζὶ μὲ τὸ Ἰ. Καρατζᾶ νὰ κατέβει νὰ κυβερνήσει τὴν Ἑλλάδα. Κι' ἐπειδὴ ἔβλεπε σὰν ἐμπόδιο τὸ Δημήτρη Ὑψηλάντη, τοῦ ἔστειλε γράμμα καθὼς καὶ στὸν Π. Π. Γερμανό, ὅπου ἔβριζε μὲ τὰ βαρύτερα λόγια τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη, τοὺς Φιλικοὺς κι' ἐχαρακτήριζε τὴν ἐπανάσταση «μ έ γ α κ α κ ό ν». Ὁ στενὸς φίλος του καὶ ὁμοιός του Ἀλεξ. Μαυροκορδάτος—ποὺ ὁ Δ. Βερναδάκης τὸν ἀποκαλεῖ «ὁ λ έ θ ρ ι ο ν δ α ί μ ο ν α τ ῆ ς Ἑ λ λ ά δ ο ς»—ἐπιδιώκοντας τὸν ἴδιο σκοπό, σὲ ὑβριστικὸ γράμμα κι' αὐτὸς στὸ Δ. Ὑψηλάντη, ὁμολογεῖ ὅτι καὶ οἱ δυό τους (Ἰγνάτιος καὶ Μαυροκορδάτος), ἐπροσπάθησαν νὰ ματαιώσουν τὴν Ἐπανάσταση! Καὶ ὁ πάμπλουτος «πρίγκηψ» Ἰ. Καρατζᾶς, ὑποψήφιος κι' αὐτὸς κυβερνήτης, ὅταν τοῦ ἐζήτησαν χρήματα γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ Ἀγώνα, ὅπως λέει ὁ Δ. Ρώμας «ἔδεσε τὸ πουγγί του» κι' ἐπροσποιόταν τὸν φτωχό!

1. Ἀπὸ τὸ λοιμοκαθαρτήριο ὁ Π. Π. Γερμανὸς γράφει στὸ Νέγρη, τὸ Βάλβη, τὸν Κομιζόπουλο, τὸν Κοντογόνη, τὸν Καρτζώτη, τὸν Μαρίνογλου, τὸν ἀρχιμαντρίτη Ἰωάσαφ κ.ἄ.

δλοι τὰ ἴδια συμφέροντα καὶ νὰ προτιμήσωμεν τὸ κοινὸν συμφέρον τῆς πατρίδος... Εἰδὲ καὶ τὸ ἐσωτερικόν μας τρέχει ἀκατάστατον καὶ σπαράσσεται ἀπὸ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ τέλη ἑνὸς ἑκάστου τότε ὅλη ἡ Εὐρώπη ἂν μᾶς βοηθεῖ τίποτε δὲν μᾶς ὠφελεῖ». Ὅταν τέλος τοὺς ἐλευθέρωσαν ἀπὸ τὸ λοιμοκαθαρτήριο (τέλος τοῦ Γενάρη), φιλοξενήθηκαν ἕνα μῆνα στὸ σπίτι τοῦ φιλικοῦ ἔμπορα Δ. Ἀλεξάκη [1]. Ὅμως νὰ πᾶνε στὴ Ρώμη, ποὺ ἦταν καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ταξιδιοῦ τους δὲν στάθηκε δυνατό, γιατὶ τὸ Βατικανό, ποὺ ἀκολούθαγε τὴν πολιτικὴ τοῦ Μέτερνιχ καὶ μάλιστα ἔπειτ' ἀπὸ τὴν ἀπόφαση, ποὺ πῆρε τὸ συνέδριο τῆς Βερώνας, δὲν εἶχε καμιὰ διάθεση νὰ συνεννοηθεῖ μ' ἐπαναστάτες, ποὺ τοὺς κατηγοροῦσαν ὅτι εἶχαν σχέσεις μὲ τοὺς Καρμπονάρους. Κι' ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Πάπα καὶ φίλος τοῦ Ρώμα καὶ τοῦ Φλαμπουριάρη καρδινάλιος Μπενβενοῦτε μὲ τὴ δικαιολογία, ὅτι ὁ Πάπας ἦταν πολὺ γέρος γιὰ τέτοιες συζητήσεις, κι' ὁ ὑπουργός του καρδινάλιος Γονζάλι πολὺ ἄρρωστος, τοὺς ἔδωσε νὰ καταλάβουν, ὅτι ἦσαν ἀνεπιθύμητοι στὴ Ρώμη, ἀλλὰ ὅτι μποροῦσαν νὰ μείνουν στὸν Ἀγκώνα (περιοχὴ Πάπα), χωρὶς ὅμως νὰ μετακινηθοῦν [2]. Κι' ἀφοῦ ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς τους ἀπότυχε, ὁ κόμης Ζουρνταίν, ἀφοῦ συσκέφτηκαν μὲ τὸν Π. Π. Γερμανὸ καὶ τὸν Α. Μεταξᾶ, ἔφυγε γιὰ τὸ Παρίσι νὰ κάμει συμμαχία καὶ δάνειο μὲ τοὺς Ἱππότες τῆς Μάλτας [3]. Καὶ ὁ Π. Π. Γερμανὸς μὲ διάμεσο

---

1. Μαζὶ μὲ τὸν Π. Π. Γερμανὸ φιλοξενήθηκαν στὸ σπίτι τοῦ Ἀλεξάκη καὶ ὁ Α. Μεταξᾶς, ὁ Γ. Μαυρομιχάλης, ἴσως καὶ ὁ εὐνοούμενος διάκονός του Θεόφιλος, ποὺ ἔγινε ἀργότερα μητροπολίτης στὴν Ἀθήνα. Βλ. «ἔγγραφα τῆς Ἑπανασ.» ὑπὸ Ε. Ἀλεξάκη. ΔΙΕΕΕ, τ. Γ', 317—330.

2. Σπηλιάδη, τ. Α', 502—503. Δ. Κόκκινος, τ. Ε', 393, τ. Στ', 214.

3. Πόσο, οἱ ξένοι ἦταν πρόθυμοι νὰ βοηθήσουν μὲ τὸ ἀζημίωτο πάντα τοὺς Ἕλληνες, φαίνεται κι' ἀπὸ τὶς συνεννοήσεις ποὺ ἔκαναν οἱ Ἱππότες τῆς Μάλτας μὲ τὸ Μαυροκορδάτο (ἕτοιμο νὰ βγάνει τὴν Ἑλλάδα στὸ σφυρὶ γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὶς φιλοδοξίες του), γιὰ συμμαχία καὶ δάνειο, ποὺ οὔτε λίγο - οὔτε πολύ, ζητοῦσαν γιὰ ἀντάλλαγμα τὴ Σύρα, τὴ Ρόδο, τὴν Κάρπαθο καὶ τὴν Κρήτη! Ὁ Ἰγνάτιος σύμφωνος στὴν ἀρχὴ κι' αὐτὸς ἔγραφε στὸ φίλο του Μαυροκορδάτο: «... κλίνω εἰς τὸ ναί, καὶ ὅτι, ἂν εἶχα ψῆφον τὴν ἔδιδα διὰ νὰ παραχωρηθῇ ἡ Κ ύ π ρ ο ς ἀντὶ τῆς Ρόδου, διότι αὐτὴ ἡ νῆσος εἶναι μεμακρυσμένη ἀπὸ τὰς Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας καὶ νήσους»! Ἀργότερα ὅμως (1827) κατά-

τὸ Ρῶμα ποὺ βρίσκονταν στὴ Βενετία ἔγραφε στὸν Καποδίστρια νὰ κατέβει στὴν Πελοπόννησο «νὰ λάβῃ τοὺς χαλινοὺς διὰ νὰ ρυθμίσῃ τὸ ἐσωτερικὸν καὶ νὰ ὁδηγήσει τὰ πράγματα εἰς τὸν λιμένα τῆς σωτηρίας». Ὁ Καποδίστριας ὅμως τοὺς ἀποκρίθηκε μὲ γενικὲς συμβουλὲς κι' ἀπόφυγε νὰ δώσει ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματά του κι' ὁ Π. Π. Γερμανὸς κατάλαβε, ὅτι ἔπρεπε νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὸ ταξίδι του στὴ Ρωσία [1]. Κι' ἀφοῦ δὲν εἶχε τί ἄλλο νὰ κάμει στὸν Ἀγκώνα, ὅπου ἡ παραμονή του δὲν ἦταν εὐχάριστη γιατὶ ὑπῆρχαν πολλοὶ «φατριασταὶ» καὶ «intriganti», ποὺ παρακολουθοῦσαν τὶς ἐνέργειές του καὶ τὶς κινήσεις του, ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἔφυγε γιὰ τὴ Βολωνία νὰ συμβουλευτεῖ τὸ διάσημο στοματολόγο Τομαζίνη [2]. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐπῆγε γιὰ λουτροθεραπεία στὴ Φαέντζα καὶ κοντὰ στὴ Σινιγάλια, ὅπου καθὼς γράφει στὸν Δ. Ἀλεξάκη, ἔμεινε μερικὲς ἡμέρες νὰ δεῖ «τὸ πανηγῦρι τὸ ὁποῖον γίνεται καλλήτερον ἐφέτος ἀπὸ τοὺς προλαβόντας χρόνους ὡς λέγουσιν οἱ ἐνταῦθα» [3]. Γιὰ τὴ λουτροθεραπεία καὶ τὰ πανηγύρια ὁ ἀμείλιχτος Ἰγνάτιος ἄρχισε νὰ τὸν εἰρωνεύεται λέγοντας, ὅτι ὁ

λαβε τὸ λάθος καὶ γράφει στὸ Ζαΐμη: «δὲν εἰμποροῦν οἱ ἕλληνες νὰ παραχωρήσωσι τόπον ἐλεύθερον, διότι εἶναι ἄδικον καὶ ἐναντίον εἰς τὴν τιμὴν τοῦ γένους». Γιὰ τοὺς ἴδιους ἱππότες, ὁ Ζερβὸς ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, ποὺ φρόντιζε γιὰ τὰ συμφέροντα τῶν Ἄγγλων, ποὺ οἱ θαλασσινοὶ ἦταν ἀντίζηλοί τους, ἔλεγε στὸν Π. Π. Γερμανό: «ὁ σκοπός τους δὲν εἶναι καλός, ἀλλ' ἐνδέχεται νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὸ νὰ καθυποβάλουν τὴν Ἑλλάδα καὶ πολιτικῶς καὶ θρησκευτικῶς». Ἀρχεῖο Ρώμα, τ. Α' 216—217 (Φάκελλος 2123 ἀριθ. 2972α). Π. Μ. Κοντογιάννη, «Ἱστορικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν», 177, 190 (Φάκ. 1823, 1827 ἀριθ. 99). Κ. Σάθα, «Ἱστορικαὶ διατριβαί», 82 κ.π.

1. Ἀρχ. Ρώμα, τ. Α', 151—156 (Φάκ. 2127 ἀρ. 3034).

2. «Γνωρίζετε—γράφει ὁ Π. Π. Γερμανὸς στὸ Ρώμα—πόσον παρατηροῦνται τὰ βήματά μας». Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικο, καθὼς βλέπουμε στὸ γράμμα τοῦ Ἰ. Μελᾶ στὸν Δ. Ποστολάκα, σταλμένο ἀπὸ τὸν Ἀγκώνα: «Ὁ π α μ μ ι α ρ ώ τ α τ ο ς (!) Παλαιῶν Πατρῶν ἐμίσευσεν διὰ τὴν Βολωνίαν, μὲ λόγον ὅτι θέλει κάμει τὰ λουτρά, ἀλλὰ μοὶ φαίνεται διὰ μερικοὺς σκοπούς του νὰ τρέχῃ. Ἐ ξ ε σ κ ε π ά σ α μ ε ν ὅτι καὶ αὐτὸς εἶναι, εἰς τῶν φατριαστῶν καὶ εἰς εἴδησιν σας». Φαίδωνος Κ. Μπουμπουλίδου, «Εἰδήσεις καὶ κρίσεις περὶ τοῦ ἀγῶνος 1821—1824», ΔΙΕΕΕ, τ. ΙΒ', 14—71. Ἀρχεῖο Δ. Ρώμα, τ. Α', 199, 212, 219 (Φάκ. 2123 ἀριθ. 2968, 9278 καὶ ἀριθ. 46 Ἔγγρ. Ἀλέξη Ρώμα).

3. «Ἔγγραφα τῆς Ἐπαναστάσεως», ὑπὸ Ἐπ. Ἀλεξάκη, ΔΙΕΕΕ, τ. Γ', 325.

Π. Π. Γερμανὸς ἐπῆγε στὴν Ἰταλία νὰ γίνει... Χατζῆς καὶ ὅτι τοῦ ἔστελνε «τὰ πιὸ ἀμαθέστερα καὶ παράλογα» γράμματα. Ὁ Π. Π. Γερμανὸς κατάπληχτος καὶ πολὺ δυσαρεστημένος γράφει τὰ παράπονά του (στὸν Ἰγνάτιο) καὶ δὲν παραλείπει σ' ἐπιστολὴ στὸ φίλο του Ρώμα, νὰ περιποιηθεῖ κι' αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του τὸν Ἰγνάτιο : «τί ποιητέον ; ὅταν δὲν εὑρίσκομεν ἀρετὴν οὐσιωδῶς ἀλλὰ κατ' ἐπιφάνειαν ; » [1]

Στὸ μεταξύ, εἶχαν ἀρχίσει δραστήριες ἐνέργειες γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ δάνειο. Ὁ Π. Π. Γερμανὸς μὲ τὸ Γ. Μαυρομιχάλη εἶχαν πληρεξουσιότητα γιὰ «ἕνα μιλιούνι τάλληρα» καὶ ἡ Κυβέρνηση τοὺς ἐπλαισίωσε μὲ τὸ μητροπολίτη Ἰγνάτιο καὶ τὸ Δ. Ρώμα. Ὁ Ἰγνάτιος ὅμως στὴν ἀρχὴ δὲν ἔδειχνε διάθεση νὰ λάβει μέρος στὴν ἐπιτροπή, ἀλλὰ ἔπειτ' ἀπὸ ἔντονο γράμμα τοῦ Ρώμα δέχτηκε [2]. Ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ δὲν εἶχε τὶς ἀπαραίτητες γνωριμίες νὰ ἐνεργήσει ὁ ἴδιος, ἔδωσ' ἐντολὴ στὸ Ρώμα νὰ φροντίσει, ποὺ πραγματικὰ ἦρθε σὲ συμφωνίες μὲ κάποιον Ἑλβετὸ τραπεζίτη στὴ Βενετία, ἐνῶ ὁ Α. Μεταξᾶς εἶχε πληροφορίες, ὅτι μποροῦσαν νὰ πετύχουν δάνειο στὴ Γερμανία. Παράλληλα ἡ Κυβέρνηση ἔστελνε κι' ἄλλην ἀντιπροσωπεία στὴν Ἀγγλία μὲ τὸν Ὀρλάνδο καὶ Λουριώτη γιὰ τὸν ἴδιο σκοπό [3]. Γι'

---

1. «Ἐκ ποίας ἀφορμῆς—διερωτᾶται ὁ Π.Π. Γερμανὸς—ἐκφράζεται οὕτως ὁ ἀδελφὸς Ἰγνάτιος καὶ ἐκ ποίας αἰτίας ; Ἴσως κακοήθης τις νὰ ἐσκευώρησέ τι!» Καὶ ἀδυνατώντας νὰ ἐξηγήσει τὴν ἀδικαιολόγητη ἐχθρότητά του, γράφει : «Ἡ κακοήθεια ὑπερεπερίσσευσε καὶ ἀγνοεῖ ἕκαστος πόθεν πρῶτον νὰ προφυλαχθεῖ». Καὶ σὲ γράμμα του στὸ Ρώμα ἐκφράζει πλέον ἀσυγκάλυπτα τὶς ἀμφιβολίες του γιὰ τὸ χαρακτῆρα τοῦ Ἰγνάτιου. Ἀρχ. Δ. Ρώμα, τ. Α', 172—137 (Ἔγγ. Ἀλξ. Ρώμα, ἀρ. 42). Σ. Μελᾶ, ΜΡ, 401.

2. «Ὁ ἅγιος ἐκ Πεισῶν (Ἰγνάτιος) – γράφει ὁ Δ. Ρώμας στὸ Π. Π. Γερμανὸ—μοὶ ἀπεκρίθη καὶ συμπλέκει τὰ πράγματα μὲ ἀναρμόστους προφάσεις καὶ παραλογισμούς... Ἡ πρώτη μου ἀπόκρισις φαίνεται τὸν ἔβαλεν εἰς συστολὴν καί, ὡς καθὼς ἐπρονόησα, τώρα δοκιμάζει νὰ δικαιολογηθῇ καὶ δέχεται». Ἀρχ. Δ. Ρώμα, τ. Α', 171—172 (Ἔγγρ. Ἀλξ. Ρώμα, ἀριθ. 41).

3. Ὁ Π. Π. Γερμανὸς ποὺ εἶχε πληρεξουσιότητα γιὰ «ἕνα μιλιούνι τάλληρα», ἐπειδὴ δὲν εἶχε καμιὰ ἱκανότητα ὁ ἴδιος, γιαυτὸ ἔγραψε στὸ Ρώμα : «Σᾶς παρακαλῶ ἀφοῦ κάμετε ὀκέψιν περὶ τούτου τοῦ ἀναγκαίου διὰ τὴν Πατρίδα πράγματος (γιὰ τὸ δάνειο), καὶ προετοιμάσετε ἓν σχέ-

αὐτό, ὁ Ἰγνάτιος ἔγραφε στὸ Μαυροκορδάτο, ὅτι δὲν ἦταν σύμφωνος νὰ ζητᾶνε καὶ δεύτερο δάνειο, ἀλλὰ νὰ φροντίσουν μόνον στὴν Ἀγγλία [1]. Ἀντίθετα ὁ Π. Π. Γερμανὸς καὶ πρὸ πάντων ὁ Δ. Ρώμας, δὲν ἤθελαν τὸ δάνειο νὰ γίνει στὴν Ἀγγλία, γιατὶ φοβόντουσαν, ὅτι θὰ πέσει «εἰς χεῖρας ἁρπάγων», ἀφοῦ ἔμαθαν, ὅτι στὴν Ἑλλάδα εἶχεν ἀντικατασταθεῖ τὸ παλαιὸ Ἐκτελεστικὸ καὶ ὅτι τὸ νέο ἦταν «τῆς φατρίας τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ ἐκεῖ βέβαια θέλει καταντήσουν τὰ δάνεια χρήματα» [2]. Γι' αὐτό, ἤθελαν νὰ πετύχει τὸ δικό τους δάνειο, νὰ τὸ καταθέσουν στὰ Ἑφτάνησα καὶ νὰ τὸ ἔδιναν μὲ προσοχὴ καὶ λίγο - λίγο «εἰς τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος καὶ ὄχι εἰς χεῖρας ἁρπάγων». Ἀλλὰ τὸ δάνειό τους ἀπότυχε, γιατὶ οἱ τραπεζῖτες δὲν θεωροῦσαν ἱκανοποιητικὰ τὰ πληρεξούσια καὶ τοὺς ἀνησυχοῦσε ἡ ἐσωτερικὴ ἀκα-

---

διον, νὰ πληροφορήσετε καὶ ἐμὲ πόθεν στοχάζεσθε, διὰ νὰ κατορθωθῇ τοῦτο καὶ πῶς». Ἀρχ. Ρώμα, τ. Α', 148—149, 161, 211—212 (Ἔγγρ. Ἀλεξ. Ρώμα, ἀριθ. 28, 34, 46). Ἀρχ. Κουντουριώτη, τ. Β', 72 κ.π.

1. «Μ' ἔγραψεν ὁ ἅγιος Π. Πατρῶν καὶ ὁ κόμης Ρώμας—γράφει ὁ Ἰγνάτιος στὸ Μαυροκορδάτο—δι' ἓν δάνειον. Ἔλαβον καὶ δεύτερον γράμμα τοῦ Ρώμα, ἀλλὰ δὲν ἐκατάλαβα ποῦ ἔχει νὰ γενῇ τοῦτο τὸ δάνειον. Ὅπου ἔχουν ἐπιρροὴν ἢ ἐξουσιάζουν οἱ Αὐστριακοί, τίποτε δὲν ἠμπορεῖ νὰ γενῇ ὑπὲρ τῶν Γραικῶν. Ἂν εἶναι εἰς ἄλλα μέρη τῆς Εὐρώπης, ἀφοῦ στέλλονται ἄνθρωποι εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ κατορθωθῇ ἐκεῖ τὸ δάνειον, δὲν βλέπω συμφέρον νὰ ζητηθῇ συγχρόνως καὶ δεύτερον δάνειον, διότι τὸ δεύτερον ζήτημα ἠμπορεῖ νὰ προξενήσει ἀνησυχίαν καὶ εἰς τὸ πρῶτον». Π. Μ. Κοντογιάννη, ΙΕ, 177—178 (Φακ. 1823). Κ Σάθα, ΙΔ', 82 κ.π.

2 Ὁ Π. Π. Γερμανὸς καὶ πρὸ πάντων ὁ Δ. Ρώμας δὲν εἶχαν καμιὰν ἐμπιστοσύνη στὸ Μαυροκορδάτο, ποὺ ἦταν ὄργανο τῆς Ἀγγλίας, «ἐλλειπὴς παντὸς λαμπροῦ χαρακτῆρος... καὶ μὲ μερικοὺς κοτζαμπάσηδες ἐπραγματεύοντο νὰ προσκαλέσουν τοὺς Ἄγγλους εἰς τὴν Πελοπόννησον» κι' ἀκόμη περσότερο, γιατί, ἡ ἐφημερίδα «Παρατηρητὴς» τῆς Αὐστρίας τὸν ἐπαίνευε «ὡς μετριοφρονοῦντα καὶ ἀρκετὸν νὰ φέρῃ τὸ Ἔθνος εἰς τὴν προτέραν ὑποταγὴν μὲ ἀναλόγους συνθήκας μὲ τὴν Λαμπρὰν Πόρταν (Τουρκικὴ Κυβέρνηση). Καὶ προσθέτει χαρακτηριστικὰ ὁ Ρώμας: «Τοῦτο ἂς ἀναγνώσῃ καὶ ἂς τρομάξῃ πᾶς Ἕλλην... Ἀρκεῖ νὰ τὸν ἐπαινῶσιν αἱ ἐφημερίδες Αὐστρίας, Κωνσταντινουπόλεως καὶ Λόνδρας διὰ νὰ γνωρίσωμεν τοὺς ὀλεθρίους σκοπούς του». Ἀρχ Ρώμα, τ. Α', 131—132, 149—152, 194—200, 228—229, 230—234 (Φακ. 2123, 2124, 2132, ἀριθ. 2960, 2968, 2974, 2979, 3690, 3070).

ταστασία στὴν Ἑλλάδα [1]. Τέλος, τὸ δάνειο πραγματοποιήθηκε στὸ Λονδῖνο καὶ ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ εἶχε φοβηθεῖ, ὅτι θ' ἀποτύχαινε κι' ἐκεῖνο, ὅπως καὶ τὸ δικό τους στὴ Βενετία καὶ ὅτι θὰ εἶχαν τὴν κατακραυγὴ τοῦ Ἔθνους, εὐχαριστήθηκε, παρ' ὅλο ποὺ ἀνησυχοῦσε, ὅτι θὰ ἔπεφτε στὰ χέρια τοῦ Μαυροκορδάτου [2]. Ὁ Δ. Ρώμας ὅμως, ποὺ εἶχε μεγαλύτερη πεῖρα, τοῦ ἐμετρίασε τὸν ἐνθουσιασμό, τοῦ ἀνέλυσε πόσο σκληροὶ ἦταν οἱ ὅροι του καὶ ἔχοντας ὑπ' ὄψη του, ὅτι τὰ χρήματα θὰ περιέλθουν στὴ φατρία Μαυροκορδάτου, ἔγραφε τὰ προφητικὰ λόγια: «Αὐτὰ θέλει μεταβληθῶσιν εἰς τόσα βέλη, τὰ ὁποῖα θέλουσιν ἐντὸς ὀλίγου πληγώσωσι θανατερὰ τὴν φιλτάτην καὶ ἐλεεινὴν ἡμῶν Πατρίδα» [3].

---

1. Ὁ τραπεζίτης ποὺ διαπραγματευόταν τὸ δάνειο μὲ τὸ Ρώμα στὴ Βενετία, ἤθελε νὰ ἔχει τὰ σχετικὰ θεσπίσματα τοῦ Ἔθνους καὶ νὰ παρευρίσκουνται στὴν Ἰταλία ὅλοι οἱ πληρεξούσιοι. Ὁ Π. Π. Γερμανὸς ὑπόσχεται ὅτι «ἠμποροῦν νὰ γίνουν ὅλ' αὐτά» καὶ φιλοδοξώντας νὰ ἐπιτύχει ὁπωσδήποτε τὸ δάνειό τους φαίνεται γενναιόδωρος σὲ βάρος τοῦ Ἔθνους καὶ εἶναι πρόθυμος νὰ βελτιῶσει τοὺς ὅρους: «ἂν συγκατετίθετο ὁ τραπεζίτης νὰ δανείσῃ τὸ ἓν μιλιούνιον τάλλ:, ἢ καὶ ὀλιγώτερο, δυνάμει τοῦ ἐγγράφου τῆς πληρεξουσιότητος, ὅπου ἤδη ἐχομεν ἀνὰ χεῖρας, ἐμβαίνομεν εἰς συμφωνίας συμφερωτέρας δι' αὐτόν· δηλονότι εἰς τὰ ἑβδομήκοντα ἢ καὶ ἑξήκοντα πέντε τὰ ἑκατόν»! Ἀλλὰ παρ' ὅλ' αὐτὰ τὸ δάνειο τελικά, ματαιώθηκε γιατὶ «τὰ ὀχίσματα τῶν Γκραικῶν ἐμβάσασι εἰς ὑποψίαν» τὸν Τραπεζίτη καὶ τοὺς συντρόφους του καὶ δὲν ἤθελαν νὰ δανείσουν ἐὰν δὲν εἶχαν «ἀσφαλεῖς ἀποδείξεις ὅτι ἐν τῇ Γραικίᾳ ἐσυστήθη εὔτακτος καὶ ἰσχυρὰ Διοίκησις». Ἔπειτα ἀπ' αὐτὰ καὶ ἡ πληρεξουσιότητα τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ ἀκυρώθηκε. «Ἀρχεῖα Ἑλλ. Παλιγγενεσίας», τ. Α', 153, τ. Δ', 612. Ἀρχ. Δ. Ρώμα, τ. Α', 211—213, 218—224 (Φ. 2123, 2124 ἀρ. 2633, 9273).

2. Βλ. γράμμα τοῦ Π.Π. Γερμανοῦ γιὰ τὴν κατάσταση στὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς φόβους του: «... ἀπεκηρύχθη διόλου τὸ Ἐκτελεστικὸν καὶ ἀντικατέστη νέον· τοῦτο εἶναι τῆς φατρίας τοῦ Μαυροκορδάτου, καὶ ἐκεῖ βέβαια θέλει καταντήσούν τὰ δάνεια χρήματα». Ἀρχ. Ρώμα, τ. Α', 218, 225, 228—229.

3. «Πρῶτον ἀπ' ὅλα—γράφει ὁ Δ. Ρώμας στὸν Π. Π. Γερμανὸ—αὐτὸ τὸ δάνειον εἶναι βαρὺ ἓξ ὠ τοῦ μέτρου, ἐπειδὴ καὶ οἱ Γραικοὶ λαμβάνουσι τετρακόσιας ἑβδομήντα δύο χιλ. γουΐναίας καὶ ὑπόσχονται νὰ πληρώσουν ὀκτακοσίας χιλ. Τὸ 5 τὰ % τὸν χρόνον ὑπόσχονται νὰ τὸ πληρώνουν εἰς τὸν ὁλόκληρον ἀριθμὸν τῶν ὀκτακοσίων χιλ. ὥστε ὁποῦ ὑποχρεώνονται νὰ πληρώσουν σχεδὸν τὸ ὀκτωή-

Ἀλλὰ στὸ μεταξὺ στὴν Πελοπόννησο τὰ πράγματα ἦταν «κάκιστα καὶ χείριστα ὡς οὐδέποτε» [1]. Οἱ ἀρχηγοὶ φιλονικοῦσαν κι' ἦσαν ἕτοιμοι γιὰ ἐμφύλιο πόλεμο. Καὶ μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀπελπιστικὴ κατάσταση, ἄλλοι σκέφτουνται νὰ ζητήτουν τὴν προστασία τῆς Ἀγγλίας (Μαυροκορδάτος) [2] κι' ἄλλοι ἀναζητοῦν βασιλιᾶ. Στὴν Ἰταλία ὁ Γιαννιτσέσης καὶ ὁ Κωνσταντέλλης μαζὶ μὲ τὸ γυιὸ τοῦ μεγάλου Γάλλου ζωγράφου Δαβίδ, φροντίζουν νὰ ἐκλεγεῖ βασιλιᾶς ὁ Ἱερώνυμος Βοναπάρτης, ποὺ ἦταν πρόθυμος. Ἔπεισαν καὶ σημαντικοὺς Ἕλληνες, ποὺ ἦταν ἐγκατεστημένοι ὡς ἔμποροι στὸν Ἀγκώνα καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία ποὺ ἔλειπεν ὁ Π. Π. Γερμανὸς στὴ Φλωρεντία, κατάφεραν τὸ Γ. Μαυρομιχάλη νὰ φύγει γιὰ τὴν Ἑλλάδα νὰ φροντίσει γιὰ τὴν πραγματοποίησή του καὶ νὰ ὑποσχεθεῖ στοὺς ἀντίθετους μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ καὶ βαθμούς, νὰ γίνουν δοῦκες καὶ μαρκήσιοι [3]. Ὁ Ρώμας ὅμως, στὴ

μισυ τὰ ἑκατὸ εἰς τὸν ἀριθμὸν τὸν ἀληθινὸν τῶν 472.000 ὁποῦ λαμβάνουσι. Τώρα ἂς ἰδοῦμεν, ποῖος τὰ παίρνει καὶ μέλλει νὰ τὰ μεταχειρισθῇ; Ἐτυφλώθη τὸ Ἐκτελεστικὸν καὶ ἐστείλε μόνον ὀπαδοὺς τοῦ Μαυροκορδάτου»; Παρακάτω ἐξηγεῖ τὶς φατριαστικὲς καὶ ἀντεθνικὲς ἐνέργειες τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ συμπεραίνει «Ἰδοὺ, Σεβασμιώτατε Πάτερ, τίνος μέλλουσι νὰ περάσουν τὰ τῶν Ἄγγλων δάνεια». Ἀρχ. Ρώμα, τ. Α', 233—234 (Φακ. 2123 ἀρ. 2980). Βλ. πιὸ ἀναλυτικὰ γιὰ τὸ δάνειο Α. Ἀνδρεάδη: «Ἱστορία τῶν Ἐθνικῶν Δανείων».

1. Ἀρχ. Δ. Ρώμα, τ. Α', 183.

2 «Ἡ πρότασις διὰ τοὺς θαλασσοκρατοῦντας (Ἄγγλους) ἔγινεν ἀπὸ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τοὺς ὁμόφρονάς του κλπ». Ἀρχ. Δ. Ρώμα, τ. Α', 214.

3. Ὁ Π. Π. Γερμανὸς γράφει στὸ Ρώμα: «... ὁ Μαυρομιχάλης εὐθὺς ἠμπαρκαρίθη πρὸ τριῶν ἡμερῶν, διὰ νὰ προφθάσῃ ἴσως τὴν νέαν Συνέλευσιν καὶ νὰ τὴν πείσῃ περὶ τῆς γνωστῆς ὑποθέσεως (ἐκλογῆς Βασιλιᾶ), ἐπειδὴ ὁ εἰς Τεργέστην Γιαννιτσέσης τοῦ τὴν ἐζωγράφισεν εὐκατόρθωτον καὶ ὠφελιμωτάτην· καί, διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀντιθέτους γνώμας των, δίδει τὴν ἄδειαν νὰ τοὺς ὑποσχεθῇ 200 ἢ 300 χιλ. φλ. καὶ βαθμοὺς ἀξιωμάτων μεγάλους. Ὁ Μαυρομιχάλης, λοιπόν, καί τινες ἄλλοι σύμφωνοι μ' αὐτόν, ἐβουλιάσθηκαν, πρῶτον ἐλπίζοντες νὰ ἀπολαύσουν μιλιούνια καὶ δεύτερον βαθμούς—ὁ μὲν Δούξ, ὁ δὲ Μαρκέζες καὶ τὰ λοιπὰ...». Ἀρχ. Δ. Ρώμα, τ. Α', 192—193. Ι Θ. Κολοκοτρώνη, «Ἑλληνικὰ Ὑπομνήματα», 533. Ι. Ὀρλάνδου, «Ναυτικά», τ. Α', 435—436. «Ἑβδομάς», τ. Γ', 260. Σπηλιάδη, τ. Α', 528—529.

Βενετία, ἦταν ἀντίθετος γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Βοναπάρτη, γιατὶ αὐτὸ θὰ δυσαρεστοῦσε τοὺς μονάρχες τῆς Εὐρώπης («Ἱερὰ Συμμαχία»). Ἐπίσης καὶ στὴν Ἑλλάδα πολλοὶ δὲν ἤθελαν, ὅπως ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Δ. Ὑψηλάντης [1]. Ὁ Π.Π.Γερμανός, ποὺ φαίνεται τὸν δυσαρέστησε ἡ ξαφνικὴ ἀναχώρηση τοῦ Γ.Μαυρομιχάλη καὶ οἱ φροντίδες του γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Βοναπάρτη, ἀκολουθώντας σ' ὅλα τὸ Ρώμα, ἦταν κι' αὐτὸς ἀντίθετος γιὰ τὸ Βοναπάρτη, καὶ «θρηνεῖ καὶ γράφει μὲ μεγάλην ἰσχὺν κατὰ τοῦ προβλήματος». Καὶ καθὼς τοῦ ἔλειπε πάντα ἡ στέρεη πίστη καὶ ἡ πεποίθηση γιὰ τὴν καλὴ ἔκβαση τοῦ Ἀγώνα (ποὺ γιὰ τὴν ἔναρξή του τόσον ἀντέδρασε), ἀποθαρρυμένος ἐκδηλώνει τὴν ἀπογοήτευσή του στὸ Ρώμα : «Τί ποιητέον ; τί ἄλλο μᾶς μένει εἰμὴ νὰ εὐχώμεθα ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἡμῶν ὑποθέσεως !» [2] Τότες ὁ Ρώμας μὲ ἕνα πολὺ ὡραῖο γράμμα του, ἀγωνίζεται νὰ ἐμψυχώσει τὸν ὀλιγόπιστο καὶ ἀποθαρρυμένο ἱεράρχη καὶ πολιτικὸς αὐτός, φέρνοντας παραδείγματ' ἀπὸ τὶς Ἅγιες Γραφές, δίνει μαθήματα θάρρους καὶ ἐγκαρτέρησης στὸν ἱερωμένο : «Ἀλλοίμονο, σοφώτατε Δέσποτα, εἰς ἕνα λαόν, ὁπόταν οἱ διοικοῦντες αὐτὸν πέσωσιν εἰς τοιαύτην ἀπελπισίαν... Ὅστις ἀπελπίζεται δὲν ἔχει δικαίωμα εἰς τὴν ὑπεράσπιτιν τοῦ Οὐρανοῦ». Καὶ στὸ τέλος, τοῦ πρότεινε κι' αὐτός, ὡς σωτήρια λύση : «νὰ ζητήσῃ ἡ νομίμως συνηγμένη Ἐθνικὴ Συνέλευσις τὸν υἱὸν τοῦ ἐνθρονισθέντος βασιλέως τῆς Σβεκίας διὰ βασιλέα τῶν Ἑλλήνων», καὶ τοῦ συνιστοῦσε νὰ κατέβει τὸ συντομώτερο στὴν Ἑλλάδα, νὰ φροντίσει γι' αὐτό, καὶ νὰ μὴ «θελήσῃ νὰ χασομερᾷ ματαίως εἰς τὰ ξένα» [3]. Μὰ ὁ Π. Π. Γερμανός, παρ' ὅλες τὶς τόσο-

---

1. «Ἡ ἱστορία τοῦ πράγματος (βασιλείας) συγχύζει τοὺς ὁμογενεῖς τῆς Πελοποννήσου κλπ.». Ἀρχ. Δ. Ρώμα, τ. Α', 194—200. (Φακ. 2123 ἀρ. 2968).

2. Ἀρχ. Δ. Ρώμα, τ. Α', 199, 220.

3. Κοντὰ στὰ ἄλλα ὁ Ρώμας γράφει στὸν Π. Π. Γερμανό : «Ὁ παντοδύναμος Ποιητὴς τῆς φύσεως μᾶς ἔδωσεν ὀξύτητα νοὸς καὶ ἀνδρείαν τοῦ μεταχειρίζεσθαι αὐτὰς ἐν ἀνάγκαις καὶ κατὰ τὴν εἰλικρίνειαν καὶ ἀρετὴν ἡμῶν, ὁ ἅγιος Θεὸς μᾶς βοηθεῖ καὶ ὁδηγεῖ τὰ κινήματά μας». Καὶ σχετικὰ μὲ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο, ποὺ εἶχεν ἀρχίσει γράφει : «Οἱ Φαναριῶται μᾶς ἔφεραν εἰς τοιαύτην ἐπονείδιστον θέσιν». «Ἀρχεῖο», ἐκδ. Δ. Καμπούρογλου, τ. Α', 219—224 (Φακ. 3124 ἀρ. 3633).

ἐνθαρρυντικὲς καὶ φρόνιμες συμβουλὲς τοῦ Ρώμα, ἔχει χάσει ὁλότελα τὸ θάρρος του. Τὰ δυσάρεστα νέα γιὰ τὴν ἀναρχία στὴν Ἑλλάδα, τ' ἀποτυχεμένο του δάνειο καὶ ὁ φόβος, ὅτι τὴν ἴδια τύχη θὰ εἶχε καὶ τὸ Ἀγγλικὸ δάνειο καὶ ἴσως γιατὶ τὸν δυσαρέστησε ἡ προτροπὴ τοῦ Ρῶμα νὰ κατέβει στὴν Ἑλλάδα, τὸν φέρνουν σὲ φοβερὴ ἀμηχανία καὶ τοῦ γράφει : «Ἄχ ! φίλτατε Κόμη, ἡ ψυχή μου εἶναι κατώδυνος βλέπουσα τοὺς πατριώτας νὰ ὠθῶσι τὴν Πατρίδα εἰς τὸ βάραθρον. Ἀλλὰ τί ποιητέον ; Δὲν δύναμαι μήτε ἐντεῦθεν νὰ διορθώσω τι, μήτε ἐκεῖ ἂν ὑπάγω. Ὅθεν διάγω ἡμέρας λυπηράς, καὶ δὲν ἐλπίζω πάρεξ εἰς τὴν θείαν Πρόνοιαν νὰ μεταβάλῃ τὰ σκολιὰ εἰς ὁδοὺς λείας ἢ νὰ κεραυνώσῃ τὰς κεφαλὰς τῶν στρεβλούντων τὴν Πατρίδα» [1]. Ὡς τόσο, σύμφωνος κι' αὐτὸς γιὰ τὴν ἀνάγκη ἐκλογῆς βασιλιᾶ, καθὼς δὲν ἔφερνε ποτὲ ἀντίρρηση στὸ φίλο του Ρώμα, βρίσκει σωστὴ τὴν πρότασή του γιὰ τὸν ἐκθρονισμένο διάδοχο τῆς Σουηδίας. Ἀλλὰ ἐπειδή, ἐξὸν ἀπὸ τὴ θέληση τοῦ Ἔθνους καὶ τὴ συγκατάθεση τῆς Εὐρώπης, ἤθελε νὰ ἔχει καὶ τὴ γνώμη τοῦ Καποδίστρια, ἔστειλε τὸν Ἀθ. Τσακάλωφ στὴν Ἑλβετία νὰ τὸν συμβουλευτεῖ. Ὁ Καποδίστριας δμως δὲν ἦτανσύμφωνος κι' εἶχε τὴ γνώμη ὅτι «μόνον ἡ δμόνοια τῶν δμογενῶν θέλει φέρει καλὰ ἀποτελέσματα» καὶ παρακινοῦσε πολὺ τὸν Π. Π. Γερμανὸ νὰ κατέβει στὴν Ἑλλάδα νὰ φροντίσει γι' αὐτό [2]. Κι' ἐπειδὴ καὶ «ἄλλοι ἄλλοθεν» τοῦ συνιστοῦσαν τὸ ἴδιο, ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἀποφάσισε τέλος νὰ γυρίσει στὴν Ἑλλάδα, μιὰ καὶ δὲν εἶχε πιὰ τί ἄλλο νὰ κάμει, ἀφοῦ καὶ ἡ ἀποστολή του γιὰ τὸν Πάπα καὶ οἱ δικές του

---

1. Ὁ Π. Π. Γερμανὸς εἶχε καὶ «τὴν θλῖψιν», γιατί, ἐνῶ μερικοὶ Πατρινοὶ εἶχαν φορτώσει ἕνα Γαλαξιδιώτικο καράβι στὸν Ἀγκώνα γιὰ τὴ Ζάκυνθο ξέσπασε ξαφνικὰ μεγάλη τρικυμία καὶ «συνετρίβη τὸ πλοῖον εἰς τὸν λιμένα καὶ ἔμειναν γυμνοὶ οἱ ταλαίπωροι». Ἀρχ. Ρώμα, τ. Α', 224—225 (Φακ. 2123 ἀρ. 2974).

2. Ἐξὸν ἀπὸ τὸν Καποδίστρια καὶ οἱ δύο ἄλλοι σημαντικοὶ Ἕλληνες, ποὺ ἔμεναν στὴν Εὐρώπη, ὁ Κοραῆς καὶ ὁ Ἰγνάτιος, δὲν συμφωνοῦσαν γιὰ τὴν ἐκλογὴ βασιλιᾶ. Βλ. «Χιακὰ Χρονικά», τ. Ε', 69. Ἀρχ. Ἐθν. Βιβλ. 7258—Π. Μ. Κοντογιάννη, ΙΕ', 186—189. Ἀρχ. Ρώμα, τ. Α', 228. 238, 252, 263—264 (Φακ. 2123, 2124 ἀρ. 2983, 3690 καὶ ἔγγρ. Ἀλ. Ρώμα,

φροντίδες γιὰ δάνειο ἀπότυχαν καὶ ἡ λουτροθεραπεία εἶχε τελειώσει, καθὼς καὶ τὰ πανηγύρια τῆς Σινιγάλιας. Κι' ἔτσι ἄδοξα κι' ἔπειτ' ἀπὸ ἄσκοπη περιπλάνηση στὴν Ἰταλία κοντὰ δυὸ χρόνια, ἔφτασε τὸν Αὔγουστο τοῦ 1824 στὸ Ναύπλιο, ἀφοῦ δὲν παρέλειψε, στὸ γυρισμό του, νὰ περάσει ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα, νὰ συναντηθεῖ μὲ τοὺς φίλους του κοτζαμπάσηδες καὶ νὰ κουβεντιάσει «τὰ δέοντα» μαζί τους [1].

---

1. Ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἐπῆγε πρῶτα στὴν Κέρκυρα, ἔπειτα στὴ Ζάκυνθο καὶ ὅπως γράφει στὸν φίλο του Δ. Ἀλεξάκη: «Ἐκεῖθεν ἐπέρασα εἰς τὴν πατρίδα μου Πελοπόννησον. Ἀφοῦ εἰς διάφορα μέρη ὡμίλησα τὰ δέοντα μετὰ τῶν προυχόντων διηυθύνθην εἰς τὸ Ναύπλοιον, ὅπου καὶ ἡ Διοίκησις». «Ἔγγραφα τῆς Ἐπαναστάσεως», ΔΙΕΕΕ, τ. Γ', 327. Διατηροῦμε παντοῦ τὴν ὀρθογραφία, ποὺ ἔχουν τὰ ἔγγραφα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'

ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ

Όταν έγύρισεν ὁ Π. Π. Γερμανὸς στὸ Ναύλιο εἶχε τελειώσει ὁ α' ἐμφύλιος πόλεμος (μὲ ἐπικράτηση τῶν φίλων του Ὀλιγαρχικῶν) κι' εἶχε χορηγηθεῖ γενικὴ ἀμνηστεία. Δὲν παρέλειψε λοιπὸν νὰ συναντηθεῖ μὲ τὸ νικητὴ πρόεδρο τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Κουντουριώτη καὶ νὰ τὰ κουβεντιάσει μαζί του, ἐνημερώνοντάς τον μὲ ὅσα εἶδε καὶ ἔμαθε στὴν Εὐρώπη. Κι' ὅταν ἀργότερα (5 Ὀκτώβρη), ὁ Κουντουριώτης ἐπῆγε στὴν Ὕδρα, ὁ Π. Π. Γερμανός, ἀφοῦ ἔφυγε κι' αὐτὸς κι' ἐγκαταστάθηκε στὸ Ἄργος, τοῦ ἔγραψεν ἀπ' ἐκεῖ, τοῦ ὑπενθύμιζε, ὅσα εἶχαν συζητήσει στὸ Ναύπλιο, ἐκφράζοντας τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ὁδηγήσει τὰ πράγματα «εἰς τὸν λιμένα τῆς σωτηρίας» [1].

Ὅμως ἡ κατάσταση παρὰ τὴ φαινομενικὴν ἡσυχία ποὺ ἐπικρατοῦσε, ἄρχισε πάλι νὰ χειροτερεύει καὶ σὲ λίγο κατάντησε στὴ διάσπαση τῆς νικήτριας Ὀλιγαρχίας [2]. Οἱ φίλοι τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ κοτζαμπάσηδες Ἀχαΐας, ποὺ ἦταν οἱ κύριοι συντελεστὲς τῆς νίκης καὶ εἶχαν τὴν ἀπαίτηση νὰ λάβουν μέρος κι' αὐτοὶ στὴν ἐξουσία, κατάπληχτοι εἶδαν μόλις ἐτελείωσεν ὁ α' ἐμφύλιος πόλεμος τὸν Κουντουριώτη ν' ἀλλάζει στάση ἀπέναντί τους, νὰ τοὺς φέρεται προσβλητικά, νὰ μὴν ἱκανοποιεῖ τὶς χρηματικὲς ἀπαιτήσεις τους γιὰ τὰ ἔξοδα, ποὺ εἶχαν κάνει στὸν πόμεμο καὶ νὰ θέλει ἀκόμα νὰ στείλει στὴν Πελοπόννησο Ρουμελιώτικα στρατεύματα «νὰ τρέφωνται παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ λόγῳ οἰκονομίας, καὶ

---

1. Κοντὰ στ' ἄλλα ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἐξεδήλωνε τὴν ἐπιθυμία νὰ πάει στὴν Ὕδρα νὰ γνωρίσει καὶ τὸ Λάζαρο Κουντουριώτη, ἀλλὰ ὅπως ἔγραφε «αἱ σωματικαί του ἀσθένειαι καὶ τὸ περισσότερον διὰ νὰ μὴ ἤθελε σᾶς προξενήσει δυσαρέσκειαν ἡ εἰς τὰ αὐτόθι παρουσία μου καὶ ἄλλοι πολλοὶ στοχασμοὶ μὲ ἐμπόδισαν». Ἀρχ. Κουντουρ. τ. Γ', 290—91.

2. Βλ. Τ. Σταματόπουλου, ΕΑ, τ. Α', 353—370.

λόγῳ τιμωρίας», σὰ νὰ ἦταν καταχτημένη κι' ἐχθρικὴ χώρα. Κι' ἐπειδὴ, καταπατώντας τὶς συμφωνίες νὰ εἶναι τὸ Παλαμήδι σὲ Μοραΐτικη κατοχὴ, ἔβαλε Ρουμελιῶτες, οἱ «'Ανδρέϊδες» (Α. Ζαΐμης καὶ Α. Λόντος) ἔφυγαν «πλήρεις ὀργῆς» γιὰ τὶς ἐπαρχίες τους [1]. Καὶ μετανοιωμένοι πλέον, ποὺ εἶχαν συντελέσει, αὐτοὶ προπάντων στὴν ταπείνωση τοῦ Κολοκοτρώνη (ποὺ ἦταν ἡ παντοτεινή τους ἐπιδίωξη), ἀναγκάζουνται τώρα ν' ἀρχίσουν μυστικὲς συνεννοήσεῖς μαζί του καὶ μὲ ἄλλους κοτζαμπάσηδες τοῦ Μοριᾶ γιὰ ν' ἀνατρέψουν τὸν Κουντουριώτη. Κι' ἀφοῦ ἄρχισαν, ἀσυγκράτητοι πλέον, ἐξώθησαν ἀκόμα τὰ πράγματα περσότερο, διέλυσαν τὴν αἰώνια πολιορκία τῆς Πάτρας, (26.9.1824), παρ' ὅλες τὶς ἐπίμονες καὶ φρόνιμες συμβουλὲς τοῦ 'Ασημάκη Φωτήλα, τοῦ 'Αναστάση Λόντου καὶ ἄλλων κι' ἀξίωναν ἐπιταχτικὰ νὰ γίνει 'Εθνικὴ Συνέλευση χωρὶς ἀναβολή, ἄλλωστε ἀπειλοῦσαν ν' ἀρχίσουν νέον ἐμφύλιο πόλεμο ! [2]

'Ο Π. Π. Γερμανός, ποὺ ἦταν ἀκόμα νωπὲς οἱ ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, γεμᾶτος ἀνησυχία, γράφει πάλι στὸν Κουντουριώτη ἀπὸ τὸ "Αργος : «ἡ πατρίς, ἐκλαμπρότατε καὶ πανευγενέστατε, πάσχει κακῶς, ἐπαπειλεῖται ἐμφύλιος πόλεμος, τοῦ ὁποίου τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα κοινῶς καὶ κατὰ μέρος συμπεραίνει κάθε φρόνιμος καὶ πεῖραν ἔχων πραγμάτων. 'Η παροῦσα ἐποχὴ καὶ ἡ κατάστασις τοῦ ἔθνους δὲν συγχωρεῖ ἓν τοιοῦτον, ἀλλὰ τοὐναντίον χρειάζεται ἕνωσις διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν τοῦ σκοποῦ διὰ τὸν ὁποῖον ἐρριψοκινδύνευσε τὸ "Εθνος. Εἶναι ἁμάρτημα μέγα πολιτικὸν τὸ νὰ παραβλέψωμεν τὸ τοιοῦτον ὀλέθριον κακόν. 'Η ἐσωτερικὴ εὐταξία εἶναι δυνατὸν δι' ἄλλων μέσων καὶ εἰς ἄλλην ἐποχὴν νὰ διορθωθῇ. Λοιπὸν δι' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος, σπεύσατε, προφθάσατε νὰ ἀναχαιτισθῇ

---

1. Φωτάκου, τ. Α', 536. Καὶ ὁ Μαυροκορδάτος μὲ γράμμα του στὸν Κουντουριώτη ἐπρότεινε νὰ σταλεῖ σῶμα Ρουμελιώτικο ἀπὸ 1500 στρατιῶτες στὸ Μοριᾶ «καὶ ἐκεῖ ἐνῷ εὑρίσκει τὰ μέσα νὰ τραφῇ νὰ χρησιμεύσῃ ἐν ταυτῷ καὶ εἰς τοὺς ὀκοπούς τῆς Διοικήσεως». 'Εζήτησε μάλιστα νὰ πάει καὶ ὁ ἴδιος ἐπὶ κεφαλῆς. 'Αλλ' αὐτὸ τὸ ἐπραγματοποίησε ὁ Κωλέττης. 'Αρχ. Κουντουρ., τ. Γ', 420—432.

2. Τ. Α. Σταματόπουλου «'Ο 'Εσωτερικὸς 'Αγώνας κλ.», 372—373.

τοῦτο τὸ κακόν· μεταχειρισθῆτε κάθε τρόπον διὰ νὰ ἐμποδίσετε αὐτὰ τὰ ἐπιβλαβέστατα κινήματα κλπ.» [1].

Ὁ Κουντουριώτης, ὅμως τοῦ ἀπάντησε ὀρθά - κοφτά, ὅτι ἦταν ἀποφασισμένος νὰ θυσιάσει καὶ τὴ ζωὴ καὶ τὴν περιουσία του, καὶ ἀκόμα νὰ φτάσει σ' ἐμφύλιο πόλεμο γιὰ νὰ πετύχει τὴ στερέωση τῶν Νόμων [2]. Καὶ πραγματοποιώντας, ὅσα ἔλεγεν, ἔστειλε τὸν Παπαφλέσσα (22 Ὀκτώβρη 1824), νὰ χτυπήσει τοὺς Ἀρκαδινοὺς Τριφυλιῶτες, ποὺ ἀρνιούνταν νὰ πληρώσουν φόρους καὶ ν' ἀναγνωρίσουν τὴν Κυβέρνησή του. Μὰ ἐκείνη τὴν κρίσιμη στιγμή, ποὺ ὁ πόλεμος ἐφαίνονταν βέβαιος, ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ λίγους μῆνες πρὶν ζώντας στὴν Εὐρώπη, μακρυὰ ἀπὸ τὶς ἐσωτερικὲς διαμάχες, ἦταν κυριαρχημένος ἀπὸ διαλλαχτικὸ πνεῦμα, τώρα ποὺ βρέθηκε ἀνάμεσα στὰ «κοχλάζοντα πάθη», ἄρχισε πάλι νὰ κυριεύεται καὶ ὁ ἴδιος ἀπ' αὐτά [3]. Κι' ὅπως ἦταν ἀρχηγὸς τῆς «Ἀχαϊκῆς Ἑταιρίας ἢ Συμμαχίας» τῶν κοτζαμπάσηδων κι' ἀσκοῦσε μεγάλην ἐπιρροὴ ἀπάνω τους, ἦταν σωστὸ καὶ δίκαιο σ' αὐτοὺς πρῶτα ν' ἀποταθεῖ, ποὺ ἦσαν οἱ κύριοι ὑποκινητὲς τοῦ ἐμφύλιου σπαραγμοῦ (καὶ προπάντων ὁ Ζαΐμης). Ὅμως, εἶναι περίεργο καὶ χαρακτηριστικό, ὅτι δὲν βρίσκουμε κανένα του γράμμα στὸ «Ἀρχεῖο τοῦ Λόντου», ποὺ νὰ τοὺς ἀποτρέπει — ὅπως βλέπουμε τόσων ἄλλων [4] — νὰ διαλύσουν τὴν πολιορκία τῆς

---

1. Ἀρχ. Κουντουριώτη, τ. Γ', 335.

2. Βλ. γράμμα Κ. Ζωγράφου: «... ὁ ἅγιος Π. Πατρῶν ἔγραψεν πρὸς τὸν Κουντουριώτη μὲ τρόπον εἰρηνοποιόν, ἀλλ' ὁ Κουντουριώτης ἀπεκρίθη δικαιολογῶν τὸν ἐμφύλιον πόλεμον καὶ ἀποδεικνύων αὐτὸν ἀναγκαῖον διὰ τὴν κατάπαυσιν, λέγει, τῶν Πελοποννησιακῶν καταχρήσεων, καὶ προσθέττει ὅτι εἰς τοῦτο εἶναι ἕτοιμος νὰ θυσιάσῃ καὶ περιουσίαν καὶ ζωήν». Ἀρχ. Λόντου, τ. Β'. 392—393.

3. ΔΙΕΕΕ, τ. Γ', 336

4. Ἡ Βουλή, μὲ πρωτοβουλία Πελοποννησίων βουλευτῶν εἶχε στείλει «εἰρηνοποιοὺς» στὸ Ζαΐμη, τὸν Ὑπουργὸ τῆς Θρησκείας ἐπίσκοπο Ἰωσὴφ καὶ τὸν Γ. Καλαρᾶ. Ἐκινητοποιήθηκαν καὶ οἱ δεσποτάδες τῆς Τριπολιτσᾶς Δανιὴλ καὶ ὁ Κύριλλος τῆς Κορινθίας ποὺ ἤρθαν στὴν Βυτίνα κι' ἐκάλεσαν καὶ τὸν Π. Π. Γερμανὸ καὶ τὸν Θεοδώρητο νὰ φροντίσουν γιὰ τὴν εἰρήνευση, ἀλλὰ στὸ τέλος δὲν ἔγινε τίποτε, γιατὶ ὁ ἀλαζονικὸς ἀριστοκράτης τῆς Κερπινῆς Ζαΐμης ἦταν ἀνένδοτος. Ἀρχ. Κουντουριώτη, τ. Γ', 325, 384—386, 462—464. Ἀρχ. Λόντου, τ. Β', 326—328, 340—341, 358—359, 362—363.

Πάτρας καὶ ν' ἀποφύγουν τὴν ἐνοπλη ρήξη. 'Αντίθετα (ὅπως ἔκανε καὶ μὲ τὸν 'Υψηλάντη) [1], γράφει πάλι στὸν Κουντουριώτη, σὰ νὰ θεωροῦσε αὐτὸν ὑπεύθυνο καὶ νὰ ἐξαρτοῦσε ἀπ' αὐτὸν μόνο, τὴν φροντίδα ν' ἀποτραπεῖ ὁ πόλεμος μὲ τὴν ὑποχώρησή του φυσικὰ κι' ἀφίνοντας κατὰ μέρος τὶς γενικότητες, ποὺ χρησιμοποιοῦσε στὰ προηγούμενα γράμματά του, παίρνει φανερὰ πλέον τὸ μέρος τῶν φίλων του 'Ανδρέϊδων, προσπαθεῖ νὰ τοὺς δικαιολογήσει, βρίσκει τὰ σφάλματά τους: «μικρὰ καὶ ἀδιάφορα ὡς πρὸς τὴν εὐθυδρομίαν τῶν πραγμάτων τῆς πατρίδος», παρακαλεῖ ν' ἀναβληθεῖ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Παπαφλέσσα στὴν 'Αρκαδία, γιατὶ οἱ 'Ανδρέϊδες «θέλουν ἐκλάβει ὅτι τὸ κίνημα γίνεται κατ' αὐτῶν καὶ ὅτι αὐτοὶ θέλει ἀντιπαραταχθῶσιν ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεώς των» καὶ στὸ τέλος ζητάει καὶ ὁ ἴδιος νὰ γίνει 'Εθνικὴ Συνέλευση, ὅπως ἄξίωναν μὲ τὰ ὅπλα στὸ χέρι κι' ἐκεῖνοι! [2] Κι' ἐπειδὴ καταλάβαινε, ὅτι ἦταν ἀναπόφευκτος πιὰ ὁ πόλεμος καὶ δὲν ἤθελε νὰ μένει στὴν περιοχὴ ποὺ κάτεχαν οἱ ἀντίπαλοι τῶν συμπατριωτῶν του, ἀποφάσισε νὰ φύγει κι' αὐτός, ἀκολουθῶντας τὸ παράδειγμα τοῦ 'Ασημάκη Φωτήλα (μέλους τοῦ 'Εκτελεστικοῦ) καὶ τοῦ βουλευτῆ 'Αναστάση Λόντου, ποὺ ἂν καὶ ἦσαν ἀντίθετοι στὸν ἐμφύλιο πόλεμο καὶ κατέβαλαν μεγάλες προσπάθειες νὰ τὸν ἀποσοβήσουν, ὅταν ὅμως δὲν μπόρεσαν νὰ ματαιώσουν τὴν ἐκστρατεία τοῦ Παπαφλέσσα, ποὺ δίκαια τὴ θεωροῦσαν ὡς ἀρχὴ τοῦ ἐμφύλιου σπαραγμοῦ, ἐπροτίμησαν νὰ φύγουν γιὰ τὶς ἐπαρχίες τους. Μὲ τὴ δικαιολογία λοιπόν, ὅτι οὔτε στὸ Ναύπλιο, ποὺ ἦταν ἐπιδημία, μποροῦσε νὰ μείνει, οὔτε στὸ "Αργος, ὅπου ἐπικρατοῦσαν «δειναὶ ἀταξίαι» καὶ φοβότουν ὅτι θ' ἀκολουθήσουν «δεινότεραι εἰς τὸ μετὰ ταῦτα», ἔφυγε γιὰ τὴν 'Αχαΐα κι' ἔφτασε στὰ Καλάβρυτα. 'Απὸ ἐκεῖ, ἀφοῦ ἔμεινε λίγον καιρὸ κι' ἐπειδὴ ἔλειπαν καὶ οἱ φίλοι του 'Ανδρέϊδες, ἀποσύρθηκε στὸ μοναστήρι τῆς «Χρυσοποδαρίτισσας» στὰ Νεζερά, μὴ θέλοντας νὰ ἔχει καμιὰ ἀνάμιξη στὸν πόλεμο, ποὺ ξέσπασε πολὺ καταστρεφτικὸς καὶ παρὰ λίγο νὰ σβήσει τὴν 'Επανάσταση.

---

1. "Οπως στὴ διάταση κοτζαμπάσηδων -'Υψηλάντη, ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἐννοοῦσε νὰ πειύχει τὴ συμφιλίωση μὲ τὴν ὑποχώρηση μόνο τοῦ 'Υψηλάντη, ἔτσι καὶ τώρα ζητοῦσε ἀπὸ τὸν Κουντουριώτη νὰ ὑποχωρήσει αὐτὸς καὶ ὄχι οἱ φίλοι τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ κοτζαμπάσηδες 'Αχαΐας.

2. 'Αρχ. Κουντουριώτη, τ. Γ', 370—372.

Ἡ Κυβέρνηση Κουντουριώτη - Κωλέττη, διαθέτοντας τὰ χρήματ' ἀπὸ τὸ Ἀγγλικὸ δάνειο γιὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο, εἶχε γίνει πολὺ ἰσχυρή. Ὁ πονηρὸς καὶ δραστήριος Κωλέττης, ποὺ ἤθελε ν' ἀποχτήσει δικό του κόμμα καὶ ν' αὐξήσει τὴ δύναμή του, ἔμπασε δλους τοὺς Ρουμελιῶτες καπεταναίους στὴν Πελοπόννησο. Κι' ἀφοῦ κατάφεραν νὰ πᾶρουν μὲ τὸ μέρος τους καὶ τοὺς σημαντικοὺς στρατιωτικοὺς τοῦ Μοριᾶ καὶ ν' ἀπομονώσουν τοὺς κοτζαμπάσηδες, τοὺς νίκησαν εὔκολα, ἐγύμνωσαν τὰ σπίτια τους κι' ἔκαναν φοβερὲς λεηλασίες σ' δλον τὸν τόπο, ποὺ ἔχουμε ἱστορήσει ἀναλυτικὰ στὸ βιβλίο μας «Ὁ Ἐσωτερικὸς Ἀγώνας» [1]. Οἱ Ἀνδρέϊδες καὶ ὁ Νικηταρᾶς μόλις κατόρθωσαν νὰ διαφύγουν στὴ Δ. Στερεὰ καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, οἱ Δεληγιανναῖοι, ὁ Σισίνης κι' ἄλλοι σημαντικοὶ τοῦ Μοριᾶ, ἐφυλακίστηκαν στὴν Ὕδρα. Ἀλλὰ καὶ τὸν Π. Π. Γερμανό, ἂν καὶ ἔμεν' ἀμέτοχος, τὸν ἅρπαξε ὁ σίφουνας τοῦ ἐμφύλιου σπαραγμοῦ. «Αἴφνης—γράφει στὸ φίλο του Δ. Ἀλεξάκη—λαῖλαψ ἐξ ἀντιθέτου ὁρμώμενος παρέσυρε τὰ πάντα εἰς τὸ κάταντες τῆς ἀνωμαλίας καὶ συμπαρέσυρε πᾶν τὸ προστυχὸν καὶ ἐμὲ τὸν ἴδιον» [2]. Ὁ Κωλέττης μὲ τὸν Γκούρα ξαγριεμένοι ποὺ διέφυγαν οἱ Ἀνδρέϊδες, κυνηγοῦσαν ἀλύπητα δλους τοὺς Μοραΐτες. Κι' ἐπειδὴ ἤξαιραν ὅτι ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τῆς «Τριανδρίας τοῦ Βορρᾶ» καὶ τοὺς εἶχε γίνει ὕποπτος γιατὶ γυρίζοντας ἀπὸ τὴν Ἰταλία ἐπέρασε ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα καὶ τὰ κουβέντιασε μὲ τοὺς κοτζαμπάσηδες κι' ἀκόμα γιατὶ ὁ Γκούρας ἰσχυρίζονταν, ὅτι εἶχε πιάσει γράμματα ἐνοχοποιητικὰ τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ καὶ τοῦ Ἀσημ. Φωτήλα, ὁ Κωλέττης διέταξε τὸ Γκοῦρα νὰ τοὺς πιάσει καὶ νὰ τοὺς στείλει στὴ Διοίκηση [3]. Ὁ Γκούρας τότ' ἐκάλεσε τὸ Νικολέτο Σοφιανόπουλο ἀπὸ τὸ Χλεμούτσι ποὺ ἦταν φρούραρχος, τοῦ ἔδωσ' ἀρκετὴ δύναμη καὶ τὴν ἐντολὴ νὰ προβεῖ στὴ σύλληψή τους. Κι' ὁ Νικολέτος, ἦρθε τὸ

---

1. Τάκη Σταματόπουλου, ΕΑ, 378 κ.π.

2. «Ἔγγραφα τῆς Ἐπαναστάσεως», ΔΙΕΕΕ, τ. Γ', 327.

3. Βλ. γράμματα τοῦ Κωλέττη στὸν Γκούρα: «ἂν ἔχεις εἰς χεῖρας σου, ὡς γράφεις γράμματα τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ καὶ τοῦ Φωτήλα μὲ τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύονται ἔνοχοι, τότε στεῖλε νὰ τοὺς συλλάβῃς καὶ νὰ μοῦ τοὺς ἐξαποστείλῃς ἐδῶ διὰ νὰ διευθυνθοῦν εἰς τὴν Διοίκησιν». «Ἀθηναϊκὸν Ἀρχεῖον», ἔγγραφα στρατηγοῦ Γκούρα, τ. Α', 401, 406.

Γενάρη τοῦ 1825 στὸ μοναστήρι τῆς Χρυσοποδαρίτισσας, ἔπιασε τὸν Π. Π. Γερμανό, τὸν ἔδεσε καὶ τοῦ ἐπῆρε ὅλα τὰ πολύτιμα πράγματα, τὰ χρήματα, τὰ ζῶα καὶ τὰ ἱερά του ἄμφια ἀκόμα [1]. Ἀπὸ ἐκεῖ, ἀφοῦ χωρὶς νὰ σεβαστοῦν οὔτε τὴν προχωρημένη ἡλικία του, οὔτε τὸ σχῆμα του, τὸν περιέφεραν στὰ χωριὰ Δροβολοτό, Λιβάρτζι, Λούσια καὶ Δίβρη, ἐτράβηξαν γιὰ τὴ Γαστούνη, ἐνῶ ἔρριχνε χιονόνερο καὶ ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἦταν ἀναγκασμένος τὶς περσότερες φορὲς νὰ βαδίζει πεζὸς στὰ παγωμένα χιόνια κι' ἄλλοτε στοὺς λασπωμένους δρόμους μέσα στὴν καρδιὰ τοῦ χειμώνα. Μὰ καὶ στὴ Γαστούνη δὲν τοῦ φέρθηκαν μὲ λιγότερη ἀνευλάβεια (τόσο εἶχε μειωθεῖ τὸ κῦρος του στὸ στρατό), καὶ τὸν ἐπίεζαν νὰ τοὺς μαρτυρήσει ἂν εἶχε καὶ ἄλλα πράγματα καὶ χρήματα κρυμμένα [2].

Τέλος, ἀπὸ τοὺς ἐξευτελισμοὺς τὸν ἔσωσε ἡ ἐπέμβαση τοῦ Κ. Π. Λοιδωρίκη καὶ πρὸ πάντων τοῦ Σουλιώτη ὁπλαρχηγοῦ Γ. Δράκου, ποὺ ἀξίωσε ἀπειλητικὰ ἀπὸ τὸν Γκούρα καὶ ἐπέτυχε νὰ τὸν ἀφήσουν ἐλεύθερο [3].

Ὁ Π. Π. Γερμανός, ἔπειτ' ἀπὸ τὰ πρωτάκουστ' αὐτὰ παθήματα καὶ μὲ τὴ συναίσθηση, ὅτι ἦταν ἀμέτοχος στὸν πόλεμο καὶ μετανοιωμένος, ποὺ ἔφυγ' ἀπὸ τὸ Ἄργος, ἔγραψ' ἀπὸ τὴ Γαστούνη τὰ παράπονά του στὸν Κουντουριώτη, διαβεβαιώνοντάς τον πάλι γιὰ τὸ αἰσθήματά του: «...περιέπεσα εἰς δεινὰ ὑπὲρ τὴν δύναμιν τοῦ γηραιοῦ καὶ ἀσθενοῦς σώματός μου· ἤδη εὑρίσκομαι κλινήρης ἐκ τῶν πολλῶν καὶ ἀνυποίστων κακοπαθειῶν καὶ ἐξ ἑνὸς δριμυτάτου ρευματισμοῦ εἰς τοὺς πόδας», καὶ τὸν παρακαλοῦσε, «ὦ; συμπαθῆ καὶ ὁμογενῆ χριστιανόν», νὰ μὴν

---

1. Ὁ Νικολέτος Σοφιανόπουλος ἀπὸ τὸ Σοπωτὸ Καλαβρύτων, ἦταν ἀδερφὸς τοῦ ἰδιόρρυθμου γιατροῦ καὶ μυστικοσύμβουλου τοῦ Γκούρα, Παναγιώτη Σοφιανόπουλου. Κατὰ σύμπτωση ὁ Νικολέτος πέθανε σὲ λίγο ἀπὸ ἀκατάσχετη αἱμορραγία καὶ τὸ ἀπέδωκαν στὶς κατάρες τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ, «ἐπειδὴ ὁ Νικολέτος ἐχλεύαζεν αὐτὸν καὶ πρὸς περισσοτέραν ὕβριν καὶ καταφρόνησιν ἔβγαλε καὶ ἄερας κάτωθεν». Φωτάκου, τ. Β', 3—7. Οἰκονόμου, 461. Σπηλιάδη, τ. Β', 207. Σ. Τρικούπη, τ. Δ', 260.

2. Ἀπὸ τὴ Δίβρη, ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἔγραψε στὸ γαμπρό του Χρυσοβέργη νὰ πληροφορήσει τὴν «Γερόντισσαν» (μητέρα του), ὅτι εἶναι καλὰ καὶ νὰ «μὴν ἐννοιάζεται» γιὰ τὴν περιπέτειά του.

3. Φωτάκου, τ. Β', 5—7. Γούδα, τ. Α', 129. Π. Π. Γερμανοῦ, 211.

ἐπιτρέψει νὰ ὑποφέρει περσότερο καὶ ἂν ἦταν διαταγὴ νὰ μεταφερθεῖ στὴ Διοίκηση, νὰ τὸν ἀφῆσει ὡς ὅτου νὰ περάσει ὁ βαρὺς χειμώνας, ὁπότε ἦταν πρόθυμος νὰ πάει [1].

Κι' ὅταν τελείωσεν ὁ πόλεμος καὶ ὁ νικητὴς Κουντουριώτης, ἀποφάσιοε νὰ ξαναρχίσει τὴν ἀτέλειτωτη πολιορκία τῆς Πάτρας, ὁ Π. Π. Γερμανὸς κακοπαθισμένος κι' αὐτὸς καὶ ταπεινωμένος, ὅπως καὶ οἱ φίλοι του κοτζαμπάσηδες, προσφεύγει πάλι στὸν Κουντουριώτη, τοῦ ξαναγράφει γιὰ τὴ γύμνωσή του ἀπὸ τοὺς «ληστὰς» (τοῦ Γκούρα), τὸν κολακεύει, ἐλπίζει νὰ ἀνταμωθοῦν καὶ ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ συμπράξει γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση «τοῦ τόπου ἐκείνου δι' ὃν ἔθυσε τὸ πᾶν», ξεχνώντας ὅμως, ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος ἦταν ὁ κύριος ὑπαίτιος, ποὺ ἡ Πάτρα βρίσκονταν ἀκόμα στὴν κατοχὴ τῶν Τούρκων [2].

Τέλος, τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1826, κι' ὕστερ' ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐθνικὴ συμφορὰ μὲ τὴν πτώση τοῦ Μεσολογγιοῦ, τὸ «Ἀρχοντικὸν Κόμμα» τῶν φίλων του κοτζαμπάσηδων Ἀχαΐας ἤρθε στὴν ἐξουσία. Ὅλα του τὰ μέλη ἐπῆραν διάφορα ἀξιώματα καὶ ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ ἦταν ἀρχηγός του, ὁρίστηκε πρόεδρος τῆς ἐπιτρο-

---

1. Ἀρχεῖο Κουντουριώτη, τ. Δ', 113. Βλ. καὶ Ἀρχεῖο Δ. Ρώμα, τ. Α', 585—586.

2. Ὁ Π. Π. Γερμανὸς μαθαίνοντας, ὅτι ὁ Κουντουριώτης θὰ ἐπήγαινε γιὰ τὴν πολιορκία τῆς Πάτρας, μὲ κολακευτικὸ γράμμα τὸν διαβεβαιώνει, ὅτι τὸν περιμένουν «μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας καὶ εἴθε νὰ σᾶς ἀπολαύσωμεν ἐν ὑγείᾳ καὶ εὐκλείᾳ... σᾶς εἶμαι εὐχέτης ἔνθερμος καὶ εἰλικρινὴς... διὰ καὶ ἐγὼ θέλει σᾶς ἰδῶ, καὶ θέλει παρηγορηθῶ ἐκ τῶν πυλλῶν μου ταλαιπωριῶν... Ἡ παρουσία σας εἰς τὰ ἐνταῦθα θέλει εὐτακτήσει ἔτι μᾶλλον τὰ πράγματα καὶ θέλει κατορθώσει ἔνδοξα ἀποτελέσματα. Ἐκλαμπρότατε, ἐξήλθετε (!) εἰς τὸ στάδιον τῆς δόξης· ἡ ἐπισφράγισις τούτου εἶναι ἡ πολιορκία τῶν Πατρῶν καὶ ἡ Ἐλευθερία αὐτῆς κλ.». Ἀργότερα ὅμως, ποὺ ἀρχισαν ν' ἀλλάζουν τὰ πράγματα σὲ βάρος τοῦ Κουντουριώτη, ὁ ἴδιος ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ δὲν τὸν εἶχεν ἀνάγκη τώρα, μαζὶ μὲ τὸν Α. Ζαΐμη, τὸ Θ. Κολοκοτρώνη καὶ τὸν Ἀναγν. Δεληγιάννη γράφουν στὴν «Ἐπιτροπὴ Ζακύνθου»: «Ὁ Κουντουριώτης, ὅστις θέλει ἂν ὑπάρξῃ ἡ Ἑλλὰς νὰ δεσπόσῃ αὐτὸς καὶ ἂν δὲν δεσπόσῃ νὰ χαθῇ ἡ Ἑλλάς, μεταχειρίζεται ὅλους τοὺς τρόπους τῶν Κριτίων καὶ ἄλλων τοιούτων ὅπου ἐφάνησαν κατὰ καιροὺς διὰ τὴν δυστυχίαν τῆς ἀνθρωπότητος» ! Ἀρχ. Ἐθν. Βιβλ. ἀρ. 7508. Ἀρχ. Δ. Ρώμα, τ. Β', 39—41. Ἀρχεῖο Κουντουριώτη, τ. Δ', 405—406.

πῆς γιὰ τἄ ἐξωτερικά [1]. Μὰ δὲν ἔμελλε, οὔτε τὸ «Ἀρχοντικὸ Κόμμα» νὰ χαρεῖ πολὺ τὴν ἐξουσία, οὔτε ὁ ἴδιος νὰ προσφέρει τὶς ἱκανότητές του στὰ νέα καθήκοντα [2]. Γιατὶ στὶς 27 τοῦ Μάη τοῦ 1826, πέθαν' ἀπὸ ἐξανθηματικὸ τύφο, ποὺ θέριζε τὸ Ναύπλιο. Ὁ ξαφνικὸς θάνατός του γέννησε ὑ π ο ψ ί ε ς «κ α τ ὰ τ ῶ ν ο ἰ κ ε ί ω ν π ε ρ ὶ δ η λ η τ η ρ ι ά σ ε ω ς»! Κι' ἡ φοβερὴ αὐτὴ ὑπόνοια, ἐνισχύθηκε μὲ τὴν ἀνεξιχνίαστη δολοφονία τοῦ πιστοῦ του ὑπηρέτη Γιάννη, λιγάκι ἀργότερα στὴ Γαστούνη, ποὺ θεωρήθηκεν ὅτι ἔγινε, γιὰ νὰ μὴ προβεῖ σ' ἀποκαλύψεις . . . [3]

---

1. Βλ. γράμμα Π. Π. Γερμανοῦ. «Ἀρχ. Δ. Ρώμα», τ. Β', 158—159 (Ἀρχ. Ἐθν. Βιβλ. ἀρ. 6761).

2. Οἱ μόνες του ἀξιομνημόνευτες πράξεις ο' αὐτὴ τὴν τελευταία περίοδο τῆς ζωῆς του, εἶναι ἡ εἰσήγηση γιὰ τὰ ἐκκλησιαστικά, ποὺ ἔκανε στὴ Συνέλευση, καθὼς καὶ τὸ ὡραῖο γράμμα ποὺ ἔστειλε (10 ἡμέρες πρὶν πεθάνει), στοὺς συμπολίτες του Δημητσανίτες, ποὺ ζητοῦσαν τὶς συμβουλές του καὶ ποὺ εἶναι σὰν ἡ «πατριωτικὴ διαθήκη του», ὅπως τὸ χαρακτηρίζει ὁ Κυμπούρογλου.

3. Ὁ Γ. Παπούλας, ὁ ἐκδότης καὶ σχολιαστὴς τῶν «Ἀπομνημονευμάτων» τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ, γράφει γιὰ τὸ θάνατό του: «Ὁ Ἱεράρχης ἀπέθανεν ἐξ ὑπερμέτρου δόσεως ἰατρικοῦ τῆς ἐμετικῆς τρυγός. Τὸ τοιοῦτον δ ι ή γ ε ι ρ ε ν ὑ π ό ν ο ι α ν κ α τ ὰ τ ῶ ν ο ἰ κ ε ί ω ν π ε ρ ὶ δ η λ η τ η ρ ι ά σ ε ω ς, ἥτις ἐνισχύθη ἔπειτα ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Γιάννης, ὁ καφφεντζῆς του, πιστὸς αὐτοῦ ὑπηρέτης, ἀπῶλετο δολοφονηθεὶς μετ' οὐ πολὺ εἰς Γαστούνην ἄδηλον παρὰ τίνος καὶ ἐκ τούτου ἐνισχύθη ἡ ὑπόνοια ὅτι καὶ τοῦτο ἴσως ἐγένετο πρὸς ἐ ξ ά λ ε ι ψ ι ν π ά σ η ς ἐ ν δ ε χ ο μ έ ν η ς ἀ π ο κ α λ ύ ψ ε ω ς». («Ἀπομν.» 215). Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Μ. Οἰκονόμου: «Ὡς ἐ φ η μ ί ο θ η ἀπέθανεν ἐξ ὑπερμέτρου δόσεως ἰατρικοῦ τῆς ἐμετικῆς τρυγός, καὶ δὴ ὑ π ὸ ν ο ι α ν τ ο ῦ τ ο δ ι ή γ ε ι ρ ε κ α τ ά τ ῶ ν ἐ ν τ ῷ ο ἴ κ ῳ» καὶ συνεχίζει τὰ ἴδια γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Γιάννη. (ΙΕΕ, 663). Βλ. καὶ Σπηλιάδη: «Ἀφοῦ ὡρκίσθη ὁ ἀρχιερεὺς (Π. Π. Γερμανός), ὡς πληρεξούσιος (στὴ Συνέλευση), ἐπλησίασεν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον ν' ἀσπασθῇ αὐτό, καὶ ἔπεσε κατὰ γῆς, ἀπὸ τὴν Τράπεζαν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τοῦτο ἐνομίσθη κακὸς οἰωνός. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ἀσθενήσας καὶ ἐ ρ ρ έ θ η ὅ τ ι ἐ φ α μ α κ ώ θ η». («Ἀπομνημ.», τ. Β', 542). Ὁ Σ. Μελᾶς, ἀναγράφοντας τὴ σχετικὴ περικοπὴ τοῦ Γ. Παπούλα γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ, παραλείπει τὴ φράση «κατὰ τῶν οἰκείων» καὶ δὲ δυσκολεύεται νὰ ἀποδώσει τὴ δηλητηρίαση στοὺς ἐχθρούς του, παρ' ὅλο, ποὺ καὶ ὁ σύγχρονος τότε Οἰκονόμου γράφει ρητά: «διήγειρε ὑπόνοιαν κατὰ τῶν ἐν τῷ οἴκῳ». «Ματωμένα Ράσα», 411.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'

Ο ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΓΕΡΜΑΝΟΣ

Ὁ ἀπροσδόκητος θάνατος τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ, ἔδειξε γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ πόσες δυσαρέσκειες κι' ἀντιπάθειες εἶχε προκαλέσει ὁ μακαρίτης ἱεράρχης. Γιατὶ κι' ἐκείνη τὴν πικρὴν ὥραν ἀκόμη, ὅταν οἱ φίλοι του θέλησαν νὰ τοῦ ἀποδώσουν τιμὲς σὰ νὰ ἦταν πρόεδρος στὴ συνέλευση καὶ καθὼς ἦταν καὶ ἀρχιερέας νὰ τὸν θάψουν στὸ μητροπολιτικὸ ναὸ τοῦ Ἁϊ Γιώργη στὸ Ναύπλιο «πολλοί τινες φθονερῶς πρὸς αὐτὸν καὶ δυσμενῶς δι' ἀντιπολίτευσιν διακείμενοι κατέκρινον καὶ ἐμπόδιζον τοῦτο καὶ ἄλλοι ἠδιαφόρουν»[1]. Καὶ μόνο μὲ τὴν ἐπέμβαση τῶν Ἑφτανησιωτῶν καὶ τὴ συμπαράστασή τους ἔγινεν ἡ κηδεία μὲ τὶς πρεπούμενες τιμές. Ἡ ἐχθρότητα αὐτὴ δὲ φαίνεται ἀνεξήγητη. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, ὅταν ἔφτανε στὴν Πάτρα, φίλος καὶ «ὁμόφρων» τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ (τοῦ φοβεροῦ διώχτη τῶν κλεφτῶν) καὶ τοῦ γυιοῦ του Βελῆ, ποὺ φρόντιζε μὲ κάθε τρόπο νὰ ἐξοντώσει τὸν Κολοκοτρώνη καὶ τὸν Ἀναγνωσταρᾶ (ποὺ εἶχαν σωθεῖ στὴ Ζάκυνθο), ὁ Π. Π. Γερμανός, ἀδιαφορῶντας γιὰ τὴν κατακραυγὴ τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν κοτζαμπάσηδων (γιατ' εἶχαν συνεργαστεῖ μὲ τοὺς Τούρκους στὴν ἐξόντωση τῶν κλεφτῶν), τάχθηκεν ἀμέσως προκλητικὰ μαζί τους (δηλ. τοὺς κοτζαμπάσηδες) κι' ἔγινεν ὁ ἐπίσημος ἀρχηγός τους. Κι' ἡ δλόθερμη ὑποστήριξη τοῦ Βελῆ Πασᾶ, ποὺ τὸν ἔκαμε τὸν ἰσχυρότερο μητροπολίτη τοῦ Μοριᾶ καὶ οἱ μεγάλες τιμές, ποὺ τοῦ ἔκαναν πάντα δλοι οἱ ἐπίσημοι Τοῦρκοι, ποὺ ἐκολάκευαν τὴν ὑπέρμετρη φιλοδοξία του, τὸν κατέστησαν ἀργότερα ὕποπτο στοὺς Φιλικούς, ὅτι δὲν θὰ ἦταν διατεθειμένος νὰ θυσιάσει

---

1. Μ. Οἰκονόμου, 663. Π. Π. Γ. «Ἀπομνημον:» 216, «ἔκδ. γ', σημ. Γ. Παπούλα.

τὴν ἐξαιρετικὴ θέση του, τὶς τιμὲς καὶ τὴν καλοπέρασή του, γιὰ ἕνα ἐπικίνδυνον ἀγώνα [1].

Μά, ὅταν ἔστω καὶ ἀναγκαστικὰ ἔλαβε μέρος στὴν Ἐπανάσταση, ὁ λαὸς πάλι τὸν ἐτίμησε καὶ τὸν ἐδόξασε περσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον.

Ὅμως, ἂν ἐξαιρέσουμε τὴ μεγάλη καὶ θετική, ἀλλὰ καὶ μοναδική, ὑπηρεσία στὴν Ἐπανάσταση μὲ τὴ συμμετοχή του καὶ τὴν εὐλογία τῶν ὅπλων στὴν πλατεῖα τοῦ Ἁϊ Γιώργη στὴν Πάτρα, ἡ κατοπινή του δράση, ἦταν μέτρια κι' ἀσήμαντη καὶ τὶς περσότερες φορὲς ἀρνητικὴ κι' ἐπιζήμια καὶ δυσανάλογη μὲ τὴ μεγάλη δόξα ποὺ ἀπόχτησε. Καὶ ὁ Σ. Τρικούπης, πρῶτος ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ἱστορικοὺς τὸ ἐτόνισε: «Ὅλη ἡ δόξα τοῦ πρωταγωνιστοῦ τούτου ἀνέτειλε καὶ ἔδυσε ταῖς πρώταις ἡμέραις» [2]. Ὡς τόσο, πολὺ λίγοι δοξάστηκαν κι' ὑμνήθηκαν τόσο πολύ, ἀπὸ ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς βιογράφους, ποὺ δὲν τοῦ βρίσκουν παρὰ μόνο ἀρετὲς καὶ μεγάλα προτερήματα [3]. Ὅμως, καιρὸς εἶναι πιά, νομίζουμε, καὶ δίκαιο νὰ πάρει τὴ σωστὴ θέση, ποὺ τοῦ πρέπει, καὶ νὰ μὴν ἀποκρύψουμε καὶ τὰ ἐλαττώματα ποὺ εἶχε, ὅπως ἄλλωστε, ὅλοι σχεδὸν οἱ ἥρωες τῆς μεγάλης καὶ τρικυμισμένης ἐκείνης ἐποχῆς. Καὶ δὲ χρειάζεται παρὰ νὰ ἰδοῦμε τὰ «Ἀπομνημονεύματα» ποὺ μᾶς ἄφησε, γιὰ νὰ πειστοῦμε, ὅτι ὁ Π. Π. Γερμανός, ἐξὸν ἀπὸ τὰ ἀναμφισβήτητα προτερήματα, εἶχε μαζὶ μὲ ἄλλα ἐλαττώματα καὶ ἀσυγκάλυπτην ἐμπάθεια καὶ τὸ χειρότερο θεληματικὰ ἄδικη κρίση. Φτάνει νὰ ἰδοῦμε, μὲ πόσο μῖσος καὶ ὁλοφάνερη προκατάληψη ἐκφράζεται γιὰ τὸν Παπαφλέσσα, ὄχι μόνο γιὰ τὰ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐξέγερση, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, ἀφοῦ ἡ Ἐπανάσταση εἶχε σημειώσει τόσην ἐπιτυχία, ὅση ἀσφαλῶς οὔτε καὶ οἱ πιὸ αἰσιόδοξοι ἐπερίμεναν. Κι' ὅμως ὁ Π. Π. Γερμανός, συντάσσοντας τ' ἀπομνημονεύματά του πολὺ ἀργότερα, «ἐν ψυχρῷ» κι' ἔχοντας μάλιστα ὑπ' ὄψει του

---

1. Οἱ Φιλικοὶ εἶχαν δώσει ἐντολὴ στὸν Α. Πελοπίδα νὰ μὴν μυήσει τὸν Π. Π. Γερμανό. Φραντζῆ, τ. Δ', 93. Κανδηλώρου, Φ.Θ, 228.

2. ΙΕΕ, ἔκδ. Σιδέρη τ. Δ', 14.

3. Οἱ συστηματικοὶ βιογράφοι του εἶναι ὁ Μ. Γούδας, ὁ Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Δ. Αἰνιάν, Α. Ἀγαπητός, Γ. Παπούλας, Α. Σταυρόπουλος, Σ. Μελᾶς καὶ στὰ Ἐγκυκλοπαιδικὰ Λεξικά, ὁ Κανδηλῶρος, ὁ Γ. Κορομηλᾶς καὶ ὁ Ε. Φωτιάδης.

τὶς μεγάλες ἐπιτυχίες, ὡς τὄσο ἐπιμένει νὰ γράφει γιὰ τὸν Παπαφλέσσα, σὰ νὰ ἐπρόκειτο γιὰ τὸν πιὸ ἄγνωστο κι' ἄσημο ἄνθρωπο, «Γρηγόριός τις Δικαῖος, λεγόμενος», καὶ νὰ τὸν ἀποκαλεῖ ἐμφαντικὰ μὲ τοὺς πιὸ βαρεῖς καὶ ἄδικους χαρακτηρισμοὺς «ἅρπαγα, ἁλιτήριον, ἀπατεῶνα, ἐξωλέστατον, ἀσυνείδητον κλπ.», ποὺ δὲν φρόντιζε γιὰ τίποτ' ἄλλο «εἰ μὴ τίνι τρόπῳ νὰ ἐρεθίσῃ τὴν ταραχὴν τοῦ ἔθνους διὰ νὰ πλουτήσῃ ἐκ τῶν ἁρπαγῶν»![1] Καὶ πόσο βέβαια ὁ θρυλικὸς δημιουργὸς τοῦ 21, ἐπεδίωκε «νὰ πλουτήσῃ ἐκ τῶν ἁρπαγῶν» τὸ ἀπέδειξε στὸ Μανιάκι, ὅπου μὲ τόσον ἡρωϊσμὸ ἔδωσε τὴ ζωή του γιὰ τὴν πατρίδα.

Τὴν ἴδια προκατάληψη δείχνει καὶ γιὰ τὸν ἄλλον ἐπίσημο Φιλικό, τὸν Π. Ἀναγνωστόπουλο (ἀπὸ τοὺς ἱδρυτὲς τῆς Φ. Ἑταιρίας). Ἀπαξιῶνοντας νὰ ἀναφέρει καὶ τ' ὄνομά του ἀκόμα, γράφει ἁπλῶς στ' ἀπομνημονεύματά του μὲ καταφρόνηση, ποὺ κρύβει τὸ μῖσος του: «ἕνας ἄνρωπος τοῦ Ὑψηλάντη». Παραλείπει ὅμως νὰ γράψει, ὅτι σ' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν ἄσημο (ὅπως ἀφήνει νὰ ὑπονοηθεῖ) ἄνθρωπο, ἔκανε ὁ Π. Π. Γερμανὸς τὴν καταπληχτικὴ πρόταση νὰ πείσει τὸν Ὑψηλάντη (ποὺ ἐπηρέαζε πολὺ) νὰ ὑποχωρήσει στὶς ἀξιώσεις τῶν κοτζαμπάσηδων, μὲ τὴν ὑπόσχεση, ὅτι θὰ τὸν ἔκανε κι' αὐτὸν (τὸν Ἀναγνωστόπουλο) μέλος τῆς ἀριστοκρατικῆς Ὀλιγαρχίας! Κι' ἐπειδὴ ὁ ἀδέκαστος καὶ ὑπερήφανος Ἀναγνωστόπουλος ὄχι μόνον ἀπέρριψε μὲ περιφρόνηση τὶς ἀνήθικες προτάσεις του, ἀλλὰ ἔκανε τὸ ἀντίθετο, ὁ ἐκδικητικὸς ἱεράρχης δὲ μποροῦσε βέβαια νὰ τὸ λησμονήσει...[2]

Καὶ γιὰ τὸν Ὑψηλάντη, ποὺ τὸν ἐνόμιζε σύμφωνο μὲ τοὺς

---

1. Π. Π. Γερμανοῦ, «Ἀπομνημονεύματα», 22, 23, 35.

2. Βλ. καὶ Δ. Κόκκινο: «Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ Π. Π. Γερμανὸς εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τῶν ὀνομάτων τῶν Ἑλλήνων ἀντιπροσώπων εἰς τὸς μετὰ τῶν Τούρκων διαπραγματεύσεις διὰ τὴν παράδοσιν τῆς Τριπολιτσᾶς, γράφει περὶ τοῦ Ἀναγνωστοπούλου ἀντιπροσωπεύοντος εἰς τὰς διαπραγματεύσεις τὸν ἀπουσιάζοντα Ὑψηλάντην «καὶ ἕνας ἄνθρωπος τοῦ Ὑψηλάντη». Ἀποφεύγει νὰ ἀναφέρῃ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀναγνωστοπούλου, μολονότι ἐπρόκειτο περὶ προσώπου τόσον γνωστοῦ ὄχι μόνον ἐκ τῆς ἐκεῖ θέσεώς του, ἀλλὰ ἐκ τῆς εὐρυτάτης δράσεως του εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας». ΙΕΕ, τ. Γ', 147—148, 413. Π. Π. Γερμανοῦ, 80.

καπεταναίους καὶ τὸ λαὸ κι' ἐχθρὸ τῶν φίλων του κοτζαμπάσηδων καὶ γι' αὐτὸ τὸν μισοῦσε, δὲν δυσκολεύτηκε νὰ γράψει σκόπιμα (ὁ Φωτάκος καὶ ὁ Φραντζῆς τὸν κατηγοροῦν γιὰ πολλὲς ἀνακρίβειες) [1], πώς, ἔπειτ' ἀπὸ τὴ ματαίωση τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν Πάτρα, ἔστειλε τοὺς Πετιμεζαίους καὶ Κουμανιωταίους νὰ πολεμήσουν στὸ τόπο τους, «μ' ὅλον ὅπου ἤξευρεν ἀκριβῶς τὰ διατρέχοντα μεταξὺ Προκρίτων καὶ Καπιταναίων»,καὶ ἀφίνει φυσικὰ νὰ ὑπονοηθεῖ, ὅτι ἔγιν' αἴτιος τοῦ διχασμοῦ προυχόντων καὶ καπεταναίων [2]. Κατὰ τὴ γνώμη του, φαίνεται, ὁ ἀρχιστράτηγος ἔπρεπε νὰ ἐνεργεῖ ἀνάλογα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τῶν προυχόντων, κι' ὄχι ὅπως τὸ ἐπέβαλεν ἡ πολεμικὴ ἀνάγκη! Δὲν ἀναφέρει ὅμως στ' ἀπομνημονεύματά του, ὅτι μόλις ἔμαθε, ὅτι ἀποφασίστηκεν ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν Πάτρα, αὐτὸς ὁ ἴδιος (ὁ Π.Π.Γ.) ἔτρεξ' ἀμέσως ἀπὸ τὴν Τρίπολη στὴν Ἀχαΐα στοὺς φίλους του κοτζαμπάσηδες καὶ πρωτοστατώντας μάλιστα στὴ διαίρεση, τοὺς ἐρέθιζε κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ὅτι ἔγραψε στὸν Ὑψηλάντη νὰ ματαιώσει τὴν ἀποστολὴ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ἄλλων καπεταναίων γιατὶ ἀλλοιῶς θὰ τοὺς χτυποῦσαν μὲ τὰ ὅπλα οἱ κοτζαμπάσηδες [3]. Καθὼς καὶ ὅτι μὲ τὴ ραδιουργικὴ ἐνέργειά του αὐτή, ἔγιν' αἴτιος, ὄχι μόνο νὰ ξεσπάσει πιὸ ἔντονα κι' ἀνεπανόρθωτα ὁ διχασμὸς προυχόντων καὶ καπεταναίων, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴν κυριευτεῖ ἡ Πάτρα καὶ νὰ παραμείνει ὁριστικὰ πλέον στὰ χέρια τῶν Τούρκων [4].

Ἀκόμα κατηγορεῖ τὸν Ὑψηλάντη, γιὰ τὴν ἐπιμονή του στὴν ἀρχιστρατηγία, ποὺ ὡς τόσο, ὅλοι οἱ ἱστορικοὶ ἀναγνωρίζουν, ὡς τὴν πιὸ ἀπαραίτητη ἐνέργεια γιὰ τὶς τόσο κρίσιμες τότε περιστάσεις [5]. Ὅμως ὁ Π. Π. Γερμανός, ἀδιαφορώντας γι' αὐτό, ἐπέ-

---

1. Βλ. γιὰ τὶς ἀνακρίβειες τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ, ποὺ τονίζει ὁ Φωτάκος, τ. Α', 78, 172, 227, 241, 249, 270, 316, 319, 326—328, 334, 374, 390, 433—434 καὶ Φραντζῆ, τ. Α', 116, 129. τ. Β', 178.

2. «Ἀπομνημονεύματα», 86, 98.

3. «Ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἐπειδὴ ἐμίσει τοὺς καπεταναίους καὶ τὸν Δ. Ὑψηλάντη, δὲν ἀναφέρει (στὰ ἀπομνημονεύματά του), ὅτι σ' αὐτὸν ἔγραψε νὰ τὸν ἐμποδίσῃ» (τὸν Κολοκοτρώνη). Φωτάκου, τ. Α', 109, 270. Δ. Κόκκινου, τ. Γ', 376.

4. Τ. Σταματόπουλου, «Ὁ Ἐσωτερικὸς Ἀγώνας κλ.», 201 κ.π.

5. «Οἱ κοτζαμπασίδες... τυφλοὶ πρὸς τὴν ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις ἀνάγκην μιᾶς κεντρικῆς στρατιωτικῆς ἀρ-

μενε νὰ τὸν πείσει νὰ ὑποχωρήσει καὶ νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχιστρατηγία γιὰ νὰ μὴ δυσαρεστηθοῦν οἱ κοτζαμπάσηδες καὶ κατὰ τὴ γνώμη του γίνει αἴτιος νὰ προκληθοῦν ταραχές [1]. Ἔπρεπε δηλ. καὶ σ' αὐτὴ τὴ σωστὴ κι' ἐπιβαλλόμενη ἀπὸ τὰ πράγματα στρατιωτικὴν ἐνέργεια νὰ ὑποχωρήσει ὁ Ὑψηλάντης κι' ὄχι οἱ φίλοι του κοτζαμπάσηδες.

Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸν συντοπίτη του Κολοκοτρώνη, παρ' ὅλα του τὰ κατορθώματα, ἐπειδὴ ἦταν κλέφτης, ὁ Π. Π. Γερμανὸς (ὅπως καὶ γιὰ ὅλους τοὺς καπεταναίους καὶ τοὺς Ψιλικούς), δὲν ἔτρεφε καμιὰ συμπάθεια [2]. Καὶ τὸ ἔδειξεν ἀμέσως στὴν πολιορκία τῆς

χ ῆ ς... ἀπέρριψαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ (τοῦ Ὑψηλάντη). Δημ. Βερναδάκη, «Ἐπιστολιμιαία βιβλιοκρισία». Ἐφ. «Νέα Ἡμέρα», 1874 καὶ Ν. Δραγούμη, «Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις», 322—323. Κλεάνθους Νικολαΐδη. «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ», 384. Θ. Γ. Ἀγγελοπούλου, «Ἡ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος β' βουλευτικὴ περίοδος», 5. Σπ. Τρικούπη, τ. Α', 220.

1. Βλ. τὰ ὅσα μεροληπτικὰ γράφει ὁ Π. Π. Γερμανὸς γιὰ τὸν Ὑψηλάντη, ποὺ οὔτε λίγο, οὔτε πολύ, αὐτὸν θεωρεῖ αἴτιο νὰ προκληθοῦν νέες ταραχὲς κ' ὄχι τοὺς κοτζαμπάσηδες: «Περὶ δὲ τῆς Πληρεξουσίου Ἀρχιστρατηγίας ὁποῦ ἐζήτει (ὁ Ὑψηλάντης), καλῶς γινώσκων, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ τὰ δεχθῶσιν οἱ Πρόκριτοι διά τὰς ὑποψίας των, καὶ ὅτι ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ὑψηλάντη κατὰ τοῦτο θέλει γεννήσει νέας ταραχάς, τὸν παρεκίνει (ὁ Π. Π. Γ.), νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὴν κοινὴν ἀπόφασιν (δηλ. νὰ ὑποχωρήσει στὶς ἀξιώσεις τῶν κοτζαμπάσηδων), καὶ νὰ μὴ γίνῃ αἴτιος διαλύσεως τῆς Συνελεύσεως καὶ ἀνατροπῆς τοῦ Συστήματος· πλὴν δὲν ἐδυνήθη νὰ τὸν πείσῃ καὶ ἐπέστρεψεν ἄπρακτος» («Ἀπομνημονεύματα», 74—75). Ἡ ἐχθρικὴ στάση τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ πρό πάντων ἀπέναντι τοῦ Ὑψηλάντη γιὰ χάρη τῶν κατζαμπάσηδων, εἶναι ὅλως διόλου ἀδικαιολόγητη κι' ἀληθινὰ ἐξοργιστική.

2. Ὅπως λέει ὁ Φωτάκος, ὁ Π. Π. Γερμανὸς καὶ ὁ ἐπίσκοπος Κερνίκης Προκόπιος «ἔτρεφεν πολὺ μῖσος κατὰ τῶν κλεφτοκαπεταναίων». Καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὸν Κολοκοτρώνη: «ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ οἱ δύο ἐχθρεύοντο (Κολοκοτρ.—Π. Π. Γ.) καὶ μάλιστα ὁ Κολοκοτρώνης ἔσωζεν ἐνδομύχως τὴν ἀπέχθειάν του κατὰ τοῦ ἀρχιερέως διότι οὗτος ὑπῆρξεν αἴτιος νὰ ἐμποδισθῇ ὁ Κολοκοτρώνης νὰ καταβῇ καὶ νὰ κυριεύσῃ τὰς Πάτρας, ὅτε οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τριπολιτσᾶς τὸν ἐπερίμεναν». («Ἀπομνημονεύματα» 109, 270, 381, 446). Εἶναι πολὺ χαραχτηριστικὴ καὶ ἡ σύμπτωση, πὼς ὅταν ἔφευγε κατατρεγμένος ἀπὸ τὸ Μοριᾶ, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἀπροσκύνητων ἀνταρτῶν Κολοκοτρώνης, ἔμπαινεν ὁ Π. Π. Γερμανὸς κι' ἔγινεν ἀμέσως ἀρχηγὸς τῶν κοτζαμπάσηδων, ποὺ εἶχαν κατατρέξει τοὺς κλέφτες μαζὶ μὲ τοὺς Τούρ-

Τριπολιτσᾶς, ὅταν θέλησε νὰ τὸν διώξει γιὰ νὰ μὴν πάρει λάφυρα καὶ κατόπιν ματαιώνοντας τὴν ἐκστρατεία τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν Πάτρα, γιατὶ φοβότουν, ὅτι θ' ἀποχτοῦσε μεγάλη δύναμη σὲ βάρος τῶν φίλων του κοτζαμπάσηδων. Κι' ὅταν στὴν ἐξόντωση τῆς στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη, οἱ Καπεταναῖοι, ὁ Λαὸς καὶ ἡ Γερουσία, τιμώντας τὸν Κολοκοτρώνη, ποὺ ἔσωσε τὴν πατρίδα, ἀπὸ τὸν φοβερὸ κίνδυνο, τοῦ ἔδιναν ὁμόφωνα τὸ δίπλωμα τῆς ἀρχιστρατηγίας, ὁ Π. Π. Γερμανὸς δυσαρεστημένος μὲ τὸ δίκαιο καὶ τιμητικὸν αὐτὸ διορισμό, δὲ δυσκολεύτηκε νὰ τὸν χαραχτηρίσει «αἴτιον σκανδάλου». Καὶ ὁ λόγος, γιατὶ τὸ δυνάμωμα τοῦ Κολοκοτρώνη (ποὺ πάντα προσπαθοῦσε νὰ ματαιώσει ὁ Π.Π.Γ.), ἔβαλε σὲ μεγάλη ἀνησυχία τοὺς κοτζαμπάσηδες. Καὶ ὄχι μόνο ἄρχισαν ἀμέσως νὰ ραδιουργοῦν ὑποκινώντας τὶς φιλοδοξίες τῶν ἄλλων καπεταναίων, ἀλλὰ εἶχαν στείλει καὶ τὸν Π. Π. Γερμανὸ στὴν Γερουσία (ποὺ εἶχεν ἀναγνωρίσει τὴν ἀρχιστρατηγία), νὰ τὴν πείσει νὰ ἑνωθεῖ μὲ τὴ φιλική τους Βουλὴ κι' ἔτσι νὰ πετύχουν τὴ διάλυση τῆς Γερουσίας καὶ τὴν κατάργηση τῆς ἀρχιστρατηγίας τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἀλλὰ ἡ «μυστικὴ» αὐτὴ ἀποστολὴ ἀπέτυχε, γιατὶ ὁ Κολοκοτρώνης «ἐσκληρύνθη ἔτι μᾶλλον» καὶ ἡ Γερουσία δὲν θέλησε νὰ ἑνωθεῖ καὶ νὰ διαλυθεῖ [1].

Ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ λαό, τοὺς ἁπλοῦς ἀγρότες, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ στρατό, ὁ ἀλαζονικὸς Π. Π. Γερμανός, ἂν καὶ προέρχονταν καὶ ὁ ἴδιος ἀπὸ τὰ λαϊκὰ στρώματα, ὅμως δὲν παραλείπει εὐκαιρία νὰ ἐκδηλώνει ὅλη τὴν ἀντιδραστικὴ καὶ ἀριστοκρατικὴ νοοτροπία, ποὺ ἀπόχτησε μὲ τὴν πολύχρονη μαθητεία του κοντὰ στὸν συμπατριώτη του Πατριάρχη Γρηγόριο τὸν Ε'. Κι' ἐνῶ τὸν ἄφηναν ἀσυγκίνητο τὰ θαυμαστὰ κατορθώματα, ποὺ μαζὶ μὲ τοὺς ἄξιους καπεταναίους ἐπετέλεσαν, ἂν καὶ ὅπλοι καὶ ἀπειροπόλεμοι

κους, καθὼς καὶ φίλος στενὸς καὶ προστατευόμενος τοῦ Βελῆ Πασᾶ ποὺ ἐπεδίωκε νὰ ἐξοντώσει τὸν Κολοκοτρώνη καὶ τὸν Ἀναγνωσταρᾶ, τοὺς φευγάτους στὴ Ζάκυνθο. Καὶ ὅταν οἱ ἐς παραμονὲς τοῦ 1821, ὁ Π. Π. Γερμανὸς πάσκιζε νὰ ματαιώσει τὴν Ἐπανάσταση, ὁ Κολοκοτρώνης ξανάμπαινε στὸ Μοριὰ ν' ἀρχίσει τὴν Ἐπανάσταση...

1. «Ἡ ἐνέργεια αὕτη (ἀποστολῆς τοῦ Π. Π. Γ.) ἐγίνετο μυστικῶς διότι ἐφοβεῖτο τὸν Κολοκοτρώνη τοῦ ὁποίου καὶ τὸν ἀχνὸν τότε οἱ πολιτικοὶ ἔτρεμον». Φωτάκου, τ. Α', 330. Δ. Κόκκινος, τ. Στ', 26.

(καὶ ποὺ τόσον ἐθαύμαζαν κι' ἐτιμοῦσαν οἱ ξένοι) [1], καὶ βλέποντας μόνο τὶς ἀδυναμίες, ποὺ ἦταν φυσικὲ νὰ ἔχουν μὲ τετρακόσια χρόνια σκλαβιὰ καὶ φοβερὴ φτώχεια, ὁ ἐπιδεικτικὰ καλοντυμένος καὶ μὲ τὸ ἀγέρωχο πάντα ὕφος ὑπεροπτικὸς ἱεράρχης, τοὺς ἀποκαλεῖ μὲ τὴ μεγαλύτερη περιφρόνηση «πτωχούς, ἀπείρους, ἀπαιδεύτους, ποταπούς, χυδαίους» καὶ ὅτι «οὔδὲν αἴσθημα εἶχον ἐλευθερίας», οὔτε «ἐνθουσιασμὸν ἐθνικόν»! [2] Κι' ὅμως αὐτοί, οἱ «ἀπαίδευτοι καὶ χυδαῖοι» ἀγρότες, ποὺ τοὺς φέρνονταν τόσον αὐταρχικὰ καὶ μὲ καταφρόνηση ὁ Π. Π. Γερμανός, πολεμοῦσαν τοὺς Τούρκους τὶς περσότερες φορὲς ξυπόλητοι καὶ νηστικοί, ὥστε κάποτε—ὅπως διηγιέται ὁ Περραιβὸς—μπῆκαν στὰ ἐχθρικὰ λιμέρια νὰ φᾶνε σταφύλια γιὰ νὰ κορέσουν τὴν πεῖνα τους καὶ θερίστηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους! «Βλέπεις (ἔγραφ' ὁ Ἀμερικανὸς Τζώρτζ Τζάρβις, ποὺ ἦρθε νὰ πολεμήσει στὰ 1821), τοὺς δύστυχους αὐτοὺς Ἕλληνες ξυπόλητους τὶς περσότερες φορὲς χωρὶς ψωμὶ νὰ σκαρφαλώνουν σὲ ὕψη καὶ νὰ κατεβαίνουν σὲ πεδιάδες ἀγωνιζόμενοι νὰ προασπίσουν τὴν πατρίδα των καὶ νὰ πολεμῆσουν ἐναντίον τοῦ τυραννικοῦ κατακτητοῦ τους». Καὶ ὁ ἐθελοντὴς Ἄνταμς, ἀπὸ τὸ Κεντάκυ, ποὺ ὑπηρέτησε στὸ ναυτικό, σὰ νὰ δίνει ἀπάντηση στὸν Π. Π. Γερμανὸ γράφει: «Μόνον ἐκεῖνος ποὺ πολεμᾶ πλάϊ στοὺς Ἕλληνες καὶ συμμερίζεται τὶς δυσκολίες καὶ τὶς στερήσεις των μπορεῖ καὶ ἔχει δικαίωμα νὰ κρίνει τὸ χαρακτῆρα καὶ τὴ γενναιότητά των. Ἄνχανεὶς σᾶς εἰπῆ ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν εἶναι γεν-

---

1. «Ἡ πραγματικὴ δόξα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως βρίσκεται στὴν ἀδάμαστη ἐνεργητικότητα καὶ τὴν ἀκατάβλητη καρτερία τῆς μάζας τοῦ λαοῦ της». (Φίνλεϋ, τ. Α', 316, 317). Βλ. καὶ Ζουριὲν ντὲ λὰ Γκραβιέρ: «Ἡ ἱστορία δὲν ἔχει ἄλλα παραδείγματα τοσούτῳ σκληρῶν θυσιῶν, τοσούτῳ ὀδυνηρῶν δοκιμασιῶν, τοσαύτης καρτερίας». («Ἱστορία τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνος», 10, 53). Ὁ Κασομούλης γράφει, ὅτι «οἱ Ἕλληνες στρατιῶται τρέχουν, ὅπου ἦταν ψωμὶ καὶ πόλεμος». «Στρατ. Ἐνθυμήματα», τ. Β', 350.

2. Π. Π. Γερμανοῦ 17, 34, 37. Ἀλλοῦ ὅμως, στ' ἀπομνημονεύματά του (σ. 23), ὁ Π. Π. Γ. γράφει μὲ φανερὴ δυσφορία, ὅτι «οἱ ἄπειροι (λαὸς)... κατήντησαν εἰς ἀχαλίνωτον ἐνθουσιασμόν»!

ναῖοι νὰ τοῦ εἰπῆτε ἀπὸ μέρους μου ὅτι ψεύδεται...» [1]. Μὰ καὶ ὁ μητροπολίτης Ἰγνάτιος, ποὺ ἦταν πολὺ ἀνώτερος τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ, μ' εὐρύτερο πνεῦμα καὶ μόρφωση, κοσμικὸς καὶ μὲ σχέσεις καὶ κῦρος μεγάλο στὴν Εὐρώπη, παραδέχεται: «ὁ λαὸς δὲν πταίει... τὸ στράτευμα χάμνει τὸ χρέος του. Ὅλοι εἶναι ἥρωες, ἄξιοι τῶν παλαιῶν προγόνων καὶ ἄξιοι τῆς ἐλευθερίας» [2]. Καὶ αὐτοί, οἱ καταφρονεμένοι ἀπὸ τὸν Π. Π. Γερμανὸ χωρικοί, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ στρατό, ὄχι μόνο δὲν ἔπαιρναν καμιὰ πληρωμὴ (μισθό), ἀλλ' ἀπὸ τὸ ὑστέρημά τους συντηροῦσαν μόνοι τὰ πρῶτα χρόνια τὸν Ἀγώνα [3], ἐνῶ ὁ Π. Π. Γερμανός, ποὺ ἀγαποῦσε τὴ μεγαλοπρέπεια κι' ἐφρόντιζε τόσο πολὺ γιὰ τὸ ντύσιμό του καὶ τὴν καλοπέρασή του (ὁ Χέρστμπεργκ τὸν ἀποκαλεῖ καὶ «φιλήδονον»), εἶναι χαρακτηριστικό, ὅτι κατὰ τὸν ἔρανο, ποὺ ἔγινε στὰ 1822, δὲν ἀνα-

---

1. «Τί στρατεύματα εἶναι αὐτὰ—ἔγραφε ὁ Ἀμερικανὸς συμπολεμιστὴς τοῦ Φαβιέρου Μέρρετ Μπόλλς—καὶ ποῦ ἄλλοῦ θὰ μποροῦσες νὰ τὰ βρῆς, τὰ ὁποῖα νὰ ὑπακούουν στὰς διαταγὰς καὶ νὰ προχωροῦν στὴ μάχη ἀφοῦ ἐπὶ μῆνες ἐτρέφοντο μόνο μὲ ψωμί, καὶ καμμιὰ φορὰ οὔτε καὶ μ' αὐτό;» Καὶ ὁ Ἄνταμς, ποὺ ὑπηρέτησε στὰ ἑλληνικὰ πλοῖα γράφει: «ἡ γενναιότης τῶν ναυτῶν καὶ ὁ ἀκατανίκητος ἐνθουσιασμὸς τῶν μπουρλοτιέριδων μοῦ προκαλεῖ ἀφάνταστη ἐκτίμηση καὶ ἀγάπη». Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Στῆβεν Λάρραμπη, ποὺ ἐκυκλοφόρησε τελευταῖα: «Ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ παρατήρησιν—Ἡ Ἀμερικανικὴ ἐμπειρία τῆς Ἑλλάδος 1775—1865). Ἐφημ. «Βῆμα» 2.2.1958.

2. Καὶ στὸ Ἀρχεῖο Ρώμα (τ. Α', 183), βλέπουμε: «ὁ λαὸς εἶναι ἱερός, ἅγιος καὶ κάλλιστος». Ἐπίσης τὸ γράμμα τοῦ Ἰγνάτιου στὸν Πετρόμπεη, Ἀρχ. Ἐθν. Βιβλ. ἀρ. 7258. Π. Μ. Κοντογιάννη, «Ἱστορικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἑλλην. Ἐπανάστασιν», 186—139.

3. «Ὁ πόλεμος ἐοτηρίζετο—γράφει ὁ Δ. Ζωγράφος—εἰς τὴν αὐτοθυσίαν τῶν Ἑλλήνων οἱ ὁποῖοι ἔδιδον τῆς Ἑλληνικῆς Γῆς τὰ προϊόντα προθύμως καὶ ἐχορήγουν τὰ ἀπαιτούμενα ποίμνια πρὸς συντήρησιν τῶν ἀγωνιζομένων ἀδελφῶν». «Ἱστορία Ἑλληνικῆς Γεωργίας», τ. Α', 178. Βλ. γιὰ τὶς συγκινητικὲς δωρεὲς σὲ γιδοπρόβατα, Κολοκοτρώνη «Διήγησις». Σπηλιάδη, τ. Α', 329. Φωτάκου. τ. Α', 255, 435, 462.

φέρεται καμιά του προσφορά, ἐνῶ ἐδάνειζε χρήματα μὲ τόκο 15 ο|ο, σὲ μοναστήρια καὶ ἰδιῶτες [1].

Ἀντίθετα μὲ τοὺς ἀπόλεμους καὶ «ἐπαρχιοφάγους» φίλους του κοτζαμπάσηδες, ποὺ ἀναστάτωναν τὸν τόπο κάθε τόσο γιὰ

---

1. Σύμφωνα μὲ ἀνεξακρίβωτες πληροφορίες τοῦ Πουκεβίλ, τὴν ἐποχὴ τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ ἡ «Μητρόπολις Πατρῶν» (μ' ἐτήσιο εἰσόδημα 30.000 γαλ. φράγκα ἢ πιάστρα), περιλάβαινε τὶς ἐπισκοπὲς Αἰγίου (εἰσόδ. 8.000 πιάστρα), Καλαβρύτων (10.000), Μεθώνης (6.000) καὶ Κορώνης (6.000 πιάστρα). Ἐξὸν ἀπὸ τὰ πολὺ πλούσια μοναστήρια Μ. Σπήλαιο, Ταξιάρχες κ.ἄ., εἶχε καὶ 870 παπάδες μὲ εἰσόδημα 250 πιάστρα τὸν καθένα. Ὥστε τὰ κανονικὰ ἔσοδα τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ ἀπὸ ἐπισκοπές, μοναστήρια καὶ παπάδες ἦταν πάρα πολὺ μεγάλα (10.000 γρόσια). Κι' ἐφρόντιζε νὰ τὰ αὐξήσει ἀκόμη πιὸ πολύ, ὁ «τὴν μεγαλοπρέπειαν θηρεύων» ἱεράρχης δανείζοντας χρήματα μὲ τόκο 15 % σὲ μοναστήρια καὶ ἰδιῶτες. Στὴ μονὴ «Χρυσοποδαρίτισσα» ἐδάνεισε στὶς 9.4.1818, 650 γρόσια πρὸς 15 %, κοντὰ σὲ 500, ποὺ εἶχε δανήσει ὁ χρυσοχόος πατέρας του. Καὶ ἀργότερα οἱ κληρονόμοι του ζητοῦσαν 2065 γρόσια. Στὸ μοναστήρι «Γηροκομειοῦ», ἐδάνεισε στὰ 1820, πέντε χιλιάδες γρόσια (ποσὸ μεγάλο γιὰ ἐκείνη τὴν ἐποχή). Καὶ ὅπως σημειώνει ὁ Κ. Ν. Τριανταφύλλου στὴν «Ἱστορία τῶν Πατρῶν», ποὺ μὲ τόση καλαισθησία καὶ γνώση ἐπιμελήθηκε, «ὁ κληρονόμος του Περικλῆς Γ. Καλαμογδάρτης προσήγαγε χρεωστικὸν ὁμόλογον ἀλλὰ ἡ μονὴ ἀντέτεινεν κλπ.». Τέλος ἡ «διαφορά» ἔφτασε στὸ Πρωτοδικεῖο Πατρῶν, ὅπου οἱ κληρονόμοι τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ ζητοῦσαν 10.000 γρόσια στὰ 1851 ἀπὸ τὴ Μονή. Ἐξὸν ἀπὸ αὐτά, ὁ Π. Π. Γερμανὸς εἶχε σταλμένα στὴ Ζάκυνθο γιὰ ἀσφάλεια πολλὰ πράγματα, ποὺ τὰ ἐφύλαγε ὁ ξάδερφός του Γ. Παναγιωτόπουλος. Κι' ὅταν ἐπέθανε ὁ Παναγιωτόπουλος (1825), ὅρισεν ἐπίτροπους νὰ τὰ φυλάξουν μὲ διαθήκη «ὅποῦ ἀνοήτως ἔκαμε (γράφει ὁ Π. Π. Γερμανός), ἀποκαθιστῶν ἐμὲ κληρονόμιον τῶν ἰδίων μου πραγμάτων». Γιὰ τὴν παραλαβή τους ὁ Π. Π. Γερμανὸς ἔστειλε τὸν εὐνοούμενο διάκονό του Θεόφιλο. Ἡ περιουσία, ποὺ εἶχε στὴ Ζάκυνθο, φαίνεται ἦταν σημαντική, γιατὶ φιλονικοῦσαν οἱ κληρονόμοι του καὶ κατηγοροῦσαν τὸν Θεόφιλο καὶ τὸ γαμπρὸ τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ Γ. Καλαμογδάρτη ὅτι «ἐπισήμως διέφθειραν τὴν ὑπόθεσίν μας... καὶ καιριώτατα μᾶς βλάπτουν». Ἐπίσης κατὰ τὸ θάνατό του βρέθηκαν στὴν κασέλλα του (φορτσεράκι), ποὺ κλείδωνε μὲ διπλᾶ κλειδιά, ἕνας φάκελλος σφραγισμένος μὲ δύο σφραγῖδες ἀπὸ ἱσπανικὸ κερὶ κόκκινο καὶ μέσα 26 χρεωστικὲς ὁμολογίες (ποὺ τὶς ἀνέγραφε μὲ λεπτομέρεια σὲ ἔγγραφο), ἀπὸ διάφορα ἄτομα πρὸς τὸν Π. Π. Γερμανὸ καθὼς καὶ ἀπὸ τὰ μοναστήρια «Μέγα Σπήλαιο», «Ταξιάρχες» Βοστίτσας, «Γηροκομειοῦ» Πάτρας, «Θεολόγου» Γρεβενῶν καὶ «Φιλοκάλου» Νεζεροῦ, ποὺ ἀντιπροσώπευαν ἕνα πολὺ μεγάλο ποσό, ἀπὸ 112.568 γρόσια, 80 Αὐστριακὰ τάλληρα καὶ 610 Βενέτικα

τ' ἀνίερα πάθη καὶ συμφεροντά τους, ἦταν πολὺ οἰκεῖος, «προσηνὴς καὶ ἀστεῖος».

Ἔτσι, ὁ Π. Π. Γερμανός, μὲ τὴν ἀπροκάλυπτη ἐχθρότητα στοὺς Φιλικούς, τὸν Κολοκοτρώνη καὶ τοὺς ἄλλους καπεταναίους καὶ τὸ λαό, μὲ τὴν ἐπίμονη προσπάθειά του νὰ παρασύρει τὸν Ὑψηλάντη σ' ἐξευτελιστικὴ ὑποχώρηση στὶς θελήσεις τῶν κοτζαμπάσηδων, μὲ τὴν ἀποτυχία του στὴν πολιορκία τῆς Πάτρας καὶ τὶς κατοπινὲς ραδιουργίες καὶ ἀντενέργειες, μὲ τὴν πανικόβλητη φυγή του στὸν ἐρχομὸ τοῦ Δράμαλη καὶ τὴν ἄρνησή του νὰ μείνει ν' ἀγωνιστεῖ, ὅπως τοῦ πρότειν' ὁ Πλαπούτας (ποὺ κι' αὐτὰ παραλείπει ν' ἀναφέρει στ' ἀπομνημονεύματά του), ἄρχισε νὰ χάνει ἑνωρὶς τὴν ἐπιβολὴ καὶ τὸ μεγάλο του κῦρος. Γιατί, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ σταθεῖ πάνω ἀπὸ τὰ κόμματα καὶ τὰ πάθη καὶ ν' ἀγκαλιάσει ὅλους ἀνεξαιρέτως καὶ πρὸ πάντων τοὺς ἀδύναμους καὶ κατατρεγμένους ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ κοτζαμπάσηδες χωρικοὺς καὶ ν' ἀναδειχτεῖ πραγματικὸς «ποιμενάρχης», ὁ Π. Π. Γερμανὸς μὲ τὴν ἀνάμιξή του στὶς ἐσωτερικὲς διαμάχες, μὲ τὴν

φλουριά. Ἐπίσης μέσα στὸ ἴδιο φορτοεράκι του βρέθηκαν: μία «ποσάδα» ἀσημένια ἀπὸ ἕνα κουτάλι, ἕνα πηροῦνι καὶ ἕνα μαχαίρι. Μία ἀμμοθήκη ἀσημένια, ἕνας Σταυρὸς χρυσὸς μὲ τὴν ἁλυσίδα του. Δύο ταμπακιέρες χρυσές. Ἂν καὶ εἶχε τόση περιουσία ὁ μακαρίτης ἱεράρχης, ὅμως στὸν ἔρανο τῆς 22 Ἰούλη τοῦ 1822, στὴν Πελοπόννησο ἀπὸ τὴ Γερουσία, καὶ ἀργότερα γιὰ τὸ ξεκίνημα τοῦ στόλου ποὺ κινδύνευε τὸ Μεσολόγγι, εἶναι χαρακτηριστικό, ὅτι δὲν ἀναφέρεται καμμιά του δωρεά, ἀνάμεσα στὰ ὀνόματα τόσων ἄλλων Μοραϊτῶν, στὸν κατάλογο καὶ τὸ θέσπισμα, ποὺ ἐδημοσίεψεν ὁ Φωτήλας. Τὰ κρατοῦσε ζηλόφθονα στὸ «φορτσεράκι» · γιὰ τοὺς κληρονόμους του, ποὺ φιλονικοῦσαν ἀργότερα γιὰ τὴν κατοχή τους! Κι' ἕνας Θεὸς ξέρει, ἂν τὸ μοιραῖο φορτσεράκι μὲ τὸ περιεχόμενό του καὶ οἱ φιλονικεῖες τῶν κληρονόμων του, δὲν ἔχουν σχέση μὲ τὶς φοβερὲς ὑπόνοιες, ποὺ ἀναφέρουν ὁ Οἰκονόμου καὶ ὁ Παπούλας «κατὰ τῶν οἰκείων περὶ δηλητηριάσεως»... Βλ. «Ἑστία» 2.4.1904. Ἀ. Ἀνδρεάδη, «Ἱστορία τῶν Ἐθνικῶν Δανείων», 9—10. Ἀρχεῖο Δ. Ρώμα, τ. Α', 775, τ. Β', 158—159, 197—198, 392 (Ἔγγρ. Ἐθν. Βιβλ. ἀρ. 6761, 6764 καθὼς κ. Π. Ρώμα καὶ Κ. Δραγώνα). Π. Ραπτάρχη, «Ἱστορ. τῆς Οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς Ἑλλάδος», 90. Ἰ. Τσαγγάρη, «Συμβολὴ εἰς τὴν Δημοσιονομ. Ἱστορίαν τῆς Ἐπαναστάσεως», 18. Σ. Θωμόπουλου, «Ἱστ. Πατρῶν», μ' ἐπιμέλεια Κ. Ν. Τριανταφύλλου, 594—595. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, «Ἀρκαδικὴ Ἐπετηρίς», τ. Β', 177—181. Pouqueville, «Voyage dans la Grèce», τ. Δ', 460—461.

μονόπλευρη, τὴν τόσο φανατικὴ καὶ ἀληθινὰ ἐξοργιστικὴ προσκόλλησή του, μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του στοὺς κοτζαμπάσηδες, ἐδημιούργησε πολλὲς δυσαρέσκειες, ἀπαγοητεύσεις καὶ ἀντιπάθειες. Καὶ ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατός, ποὺ ἔχυναν τὸ αἷμα τους γιὰ νὰ πετύχουν μαζὶ μὲ τὴν ἐθνικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ τους ἀπελευθέρωση, ἔχασαν τὸ σεβασμὸ στὸ ἱερατικό του σχῆμα καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη στὶς ἱκανότητές του, ἀφοῦ ἔβλεπαν νὰ τὰ χρησιμοποιεῖ μόνο γιὰ τ' ἀνομολόγητα συμφέροντα τῶν μισητῶν κοτσαμπάσηδων. Καὶ εἶναι πολὺ χαραχτηριστικὸ γιὰ τὴ μεροληπτικὴ καὶ ἄδικη κρίση του, ὅτι γιὰ τοὺς φίλους του κοτζαμπάσηδες, ποὺ ἔκαναν συχνὲς διαρπαγὲς σὲ βάρος τοῦ λαοῦ κι' ἐκατάτρωγαν τὰ ἐθνικὰ εἰσοδήματα στὶς ἐπαρχίες,(Λόντος, Σισίνης, Νοταραῖοι) [1] —πράγματα ποὺ ἦταν πολὺ γνωστὰ—δὲν κάνει καθόλου λόγο, παρασιωπώντας τα ὅλα, χωρὶς νὰ ἐκδηλώνει οὔτε τὴν πιὸ ἁπλῆν ἀποδοκιμασία στ' ἀπομνημονεύματά του. Ἀντίθετα γιὰ τοὺς φτωχοὺς χωρικοὺς μὲ τὰ ρημαγμένα σπίτια, ποὺ ἔχυναν τὸ αἷμα τους γιὰ τὴν πατρίδα, χωρὶς καμιὰ πληρωμὴ καὶ τροφὴ καὶ ἦταν πολὺ φυσικὸ νὰ παίρνουν ἀπὸ τὰ λάφυρα στὴν ἀνοργάνωτην ἀκόμα περίοδο τοῦ Ἀγώνα, γιὰ νὰ ντύσουν τὴ γύμνια τους καὶ νὰ ὁπλιστοῦν, ὁ πλούσιος καὶ μὲ τόσο προκλητικὴ πολυτέλεια ντυμένος στὰ δύστυχα ἐκεῖνα χρόνια ἱεράρχης, ἀντὶ νὰ συγκινηθεῖ μὲ τὴν δυστυχία τους καὶ νὰ δείξει κατανόηση, ὅμως δὲν παραλείπει εὐκαιρία νὰ ἐκδηλώνει τὴν ἀγανάχτησή του καὶ μάλιστα μὲ τὰ βαρύτερα λόγια στὰ τόσο πικρόχολα «Ἀπομνημονεύματά» του [2].

---

1. «Οἱ ἐθνικὲς πρόσοδοι ἀφαιρούνταν ἀπὸ τὸν προορισμό τους γιὰ τὴν διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου καὶ ξοδεύονταν γιὰ νὰ συντηροῦνται τὰ ὀπίτια καὶ οἱ προσωπικοὶ ἄνδρες τῶν ὁλιγαρχικῶν». Φίνλεϋ, τ. Α', 317 — 318, 413. Βλ. γιὰ τὶς διαρπαγὲς τῶν κοτζαμπάσηδων Σπηλιάδη, τ. Α', 210, 322, 511, 512, 565. Κασομούλη, «Στρατιωτικὰ Ἐνθυμήματα», τ. Β', 85. Ἀρχ. Λόντου, τ. Β', 98, 196, 428. Ἀρχ. Ρώμα, τ. Β', 484.

2. Π. Π. Γερμανοῦ, 31, 41, 88. Γιὰ τὴ φοβερὴ δυστυχία τῶν χωρικῶν στὰ ἐπαναστατικὰ χρόνια ποὺ ἄφηνε ἀσυγκίνητο τὸν Π. Π. Γερμανὸ καὶ ἦταν τόσον ἀμείλιχτος μαζί τους, γράφει ὁ περιηγητὴς Λούθηρ Μπράντις: «Ἔχω διασχίσει τὴ βασανισμένη αὐτὴ χώρα καὶ εἶδα τὰ καπνισμένα ἐρείπια τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων της καὶ ἀντίκρυσα τὸ θέαμα τῶν ρημαγμένων ἀγρῶν της». Τὸ ἴδιο καὶ ὁ ἔμπορος Οὐίλλιαμ Λῆ: «Ἂν δὲν ὑπῆρχαν τὰ χόρτα καὶ τὰ σαλιγκάρια, ὁ θάνατος θὰ ἔσπευδε ν' ἀνακου-

Καὶ πόσο τοῦ ἔλειπεν ἡ χριστιανικὴ ἀνεξικακία καὶ ἡ συγκατάβαση στὶς δύσκολες ἐκεῖνες περιστάσεις καὶ ὅτι δὲν ἦταν καθόλου «ἀνώτερος χρημάτων», ἀλλὰ συμφεροντολόγος, φιλοχρήματος καὶ πολὺ ἐκδικητικός, φάνηκε τὸν καιρὸ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἰμπραΐμ, ποὺ οἱ συμπατριῶτες του Δημητσανῖτες τοῦ ἔπῆραν «μερικὰ» πράγματα (δεῖγμα κι' αὐτό, πόσο εἶχε μειωθεῖ τὸ κῦρος του καὶ ὁ σεβασμὸς στὸ ἱερατικό του πρόσωπο καὶ στὴν ἴδια του τὴν πατρίδα). Τότες, ὁ Π. Π. Γερμανός, μόλις τὸ ἔμαθε, γεμᾶτος σύγχυση καὶ ἀγανάχτηση καὶ ὁλοφάνερη κακία, ἀπειλοῦσε νὰ τοὺς καταγγείλει στὴ Διοίκηση γιὰ νὰ στείλει ἐχτελεστικὴ δύναμη νὰ τὰ πάρουν μὲ τὴ βία, καὶ ὅτι ἦταν ἀποφασισμένος νὰ τὰ πάρει πίσω καὶ χαλασμένα ἀκόμα, ἔστω «καὶ ἂν παρέλθουν χίλιοι χρόνοι», γιατὶ ὅπως ἔγραφε, τὰ εἶχεν ἀποχτήσει «μὲ κόπους καὶ ἱδρῶτας» (ἀπὸ τὶς εἰσπράξεις τῆς πλούσιας μητροπολιτικῆς περιοχῆς του φυσικά) [1]. Γιὰ ὅλ' αὐτα, δημιουργήθηκε σύγ-

---

φίση τὸν ἀτυχῆ αὐτὸν λαόν. Χιλιάδες δὲν ἔχουν κἂν κατοικία καὶ κοιμοῦνται κάτω ἀπὸ τὰ δένδρα χωρὶς ἀρκετὸ ρουχισμὸ γιὰ νὰ σκεπάσουν τὴ γύμνια των». Καὶ ὁ περίφημος Σάμουελ Γκρίντλεϋ Χάου τονίζει, ὅτι «οἱ χειρότεροι ἐχθροὶ τοὺς ὁποίους ἔχουν νὰ καταπολεμήσουν οἱ Ἕλληνες εἶναι ἡ πεῖνα καὶ ἡ γύμνια». Ἐπίσης ὁ Ἰωνάθαν Μίλλερ—ποὺ πολέμησε στὸ Μεσολόγγι—εὗρισκεν ὅτι «ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἀφάνταστα ἀθλία», κι' ἀντίθετα μὲ τὸν Π. Π. Γερμανό, ἀποροῦσε «πῶς μέσα σὲ τόσην ἀθλιότητα ὑπῆρχε τόση ἀρετὴ... καὶ ποὺ ἀλλοῦ θὰ εὕρισκε κανεὶς—γράφει—δύο χιλιάδες στρατιῶτες ἀπὸ τοὺς ὁποίους οὔτε ἕνας δὲν εἶναι μεθυσμένος;» Τὶς διαρπαγὲς στὰ λάφυρα ὁ ἐθελοντὴς Χένρυ Πόστ, τὶς ἐξηγεῖ ὡς «πρακτικὴ ἀρχή, ὄχι μόνον τοῦ Ἕλληνος παλληκαριοῦ ἀλλὰ κάθε στρατιώτου σ' ὁλοκληρο τὸν κόσμο», ποὺ πολεμάει γιὰ τὴν πατρίδα του καὶ αὐτὴ δὲν τὸν τρέφει. Σ' αὐτὸ δὲ διαφέρει καὶ ὁ Ἕλληνας πολεμιστὴς ἀπὸ τοὺς ξένους, «ἐνῶ σὲ ἄλλα εἶναι τόσο ἀνώτερος τῶν Ἄγγλων καὶ Ἀμερικανῶν πολεμιστῶν ὥστε ἐκεῖνοι ἐν συγκρίσει νὰ φαίνωνται σὰν ζῶα». Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Στῆβεν Λάρραμπη: «Ἡ Ἀμερικανικὴ Ἐμπειρία τῆς Ἑλλάδος κλ.»—Ἐφ.. «Βῆμα», 2.2.1958.

1. Βλ. τὸ γράμμα τοῦ Π. Π. Γερμανοῦ στὸν Ἀνδρέα Σπηλιόπουλο, παπᾶ καὶ νομοφύλακα Δημητσάνας:

Αἰδεσιμώτατε Παπᾶ Ἀνδρέα σὲ εὐχόμεθα

Τὸ αἴτιον τοῦ παρόντος μας εἶναι νὰ σᾶς φανερώσωμεν, ὅτι με-

χυση κι' ἀμφισβήτηση γιὰ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ χαραχτήρα του, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἀνιδιοτέλειά του καὶ ὑποψίες ἀκόμα, ὅτι σφετερίστηκεν ἐκκλησιαστικὰ ἀντικείμενα (ἀσημικὰ κλπ.), ποὺ ὅπως εἴδαμε, τὸν κατηγόρησαν κατὰ τὴν πανικόβλητη φυγή του στὴν Τρίπολη τὴν ἐποχὴ τοῦ Δράμαλη [1]. Ὁ σύγχρονός του καὶ πολύπειρος Γεώργιος Σταύρου, ὁ ἱδρυτὴς τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας, ποὺ τὸν γνώρισ' ἀπὸ κοντά, περιγράφοντάς τον, λέει, ὅτι τοῦ φάνηκε «ἀληθὴς δεσπότης καὶ τύραννος· ἡ φυσιογνωμία του δὲν παρρησιάζει τὸν ἐνάρετον πατριώτην, ἀλλὰ ἄνδρα ἰδιοτελῆ καὶ φιλόδοξον» [2]. Καὶ ἀπὸ τοὺς συγκαιρινούς μας, ὁ Ι. Κ. Κορδάτος τὰ ἴδια γράφει [3]. Μὰ καὶ οἱ ξένοι μεγάλοι ἱστορικοὶ δὲν ὑστεροῦν. Ὁ Φίνλεϋ τονίζει τὴ μεγάλη του προτίμηση καὶ συνταύτισή του μὲ τοὺς κοτζαμπάσηδες : «Ὁ Γερμανός, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πα-

---

ρικὸν πρᾶγμα ὁποῦ αὐτοῦ εἴχομεν, οἱ καλοὶ πατριῶται μας εἰς τὸν καιρὸν ὁπού ὁ Ἰμπραΐμης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Καρύταιναν, τὸ ἥρπασαν ὅσον τὸ ἰδικόν μου καθὼς καὶ τῆς μακαρίτισσας τῆς Γερόντισσας καὶ τῶν παιδίων τῶν ἀνεψιῶν μου· διὸ ἅμα λάβητε τὴν παροῦσαν μας νὰ ὁμιλήσητε πνευματικῶς μὲ ὁποῖον τρόπον γνωρίζετε διὰ νὰ μᾶς βοηθῇ τὸ πρᾶγμα μας, διότι ἀλλέως εἴμεθα ἀναγκαομένοι νὰ δώσωμεν ἀναφορὰν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ θέλει σταλθῇ ἐκτελεστικὴ δύναμις, καὶ θέλει τὰ δώσουν μὲ ζημίαν τους τὸ ὁποῖον δὲν τὸ θέλομεν, πρὸς δὲ τούτοις ὅσα πράγματα μας ἔχωσι χαλασμένα νὰ τὰ βάλλουν εἰς τὸν τόπον τους, καθὼς μερικὰ ὅπου ἀκούω ὅτι ἐχάλασαν δηλ. ἕνα τζατῆρι τὸ ὁποῖον εἶχον ἀγορασμένον ἀπὸ τὴν Τριπολιτζάν, πεντακόσια γρόσια (sic) καὶ τὰ φορτζέρια μου ὅλ' αὐτὰ παπᾶ ἀνδρέα ἐγὼ δὲν τὰ ἔκλεψα ἀλλὰ τὰ ἔχω ἀποκτήσει μὲ κόπους καὶ ἱδρῶτας καὶ τά θέλω καὶ ἂν παρέλθουν καὶ χίλιοι χρόνοι, φθάνει μόνον νὰ ὑπάρξῃ ἡ πατρίς, θὰ τὰ πάρω, καὶ ἂς μὴ τοὺς περνᾶ ἀπὸ τὸν νοῦν ὅτι θὰ ἀδιαφορήσω. Ἐλπίζω λοιπὸν εἰς τὴν ἀξιότητα σας διὸ ἔρρωσθε.

Τῇ α'. Ἰανουαρίου αωκς'. Ναύπλιον

† Πατρῶν Γερμανὸς εὐχέτης σου.

1. Φωτάκου, τ. Α', 326. Οἰκονόμου, 350.

2. Ἀρχεῖο Κουντουριώτη, τ. Ε', 362.

3. Βλ. Ἱ. Κορδάτου, «Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος» καθὼς καὶ τὰ παλαιότερα βιβλία του: «Νεοελληνικὴ Πολιτικὴ Ἱστορία» καὶ «Ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821».

τρῶν ἔγινε διάσημος γιὰ τὴν πολυτέλεια καὶ τὴν ὑπεροψία του. Ἀγωνιζόταν νὰ ὀργανώσει σὲ μιὰ κάστα τοὺς Μοραΐτες προεστοὺς ποὺ ζητούσανε νὰ κυβερνήσουν τὴν Πελοπόννησο μὲ τὰ μέσα μόνο τῆς Ἐπαρχίας»[1]. Ὁ Γερβῖνος γράφει, ὅτι ἦταν «φιλόδοξος εἰς τὸ ἄκρον»[2]. Καὶ ὁ Μέντελσον, ὅτι εἶχε τὴν «ὑπεροψίαν καὶ τὴν ὑπέρφρονα φιλοδοξίαν τοῦ ἀνωτέρου κληρικοῦ»[3]. Μά, ὁ Χέρτσμπεργκ εἶναι ἀκόμη πιὸ χαρακτηριστικός: «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γερμανός... εὐθὺς μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου ἀποβαλὼν τὸ προσωπεῖον τῆς ἁγιότητος παρίστατο νῦν μόνον ὡς τις μεγαλοπρέπειαν θηρεύων καὶ φιλήδονος ἀνὴρ διακρινόμενος ἐπὶ μεγάλῃ ἀγερωχίᾳ καὶ ἀλαζονικῇ φιλοδοξίᾳ»[4].

Τέλος, ἀναγνωρίζοντας τὰ ἐλαττώματα, δὲ σημαίνει ὅτι παύουμε νὰ ἐκτιμοῦμε τ' ἀναμφισβήτητα καὶ ἐξαιρετικά του προτερήματα (εὐφυΐα, εὐγλωττία καὶ μόρφωση), καθὼς καὶ τὴ μεγάλη του ὑπηρεσία στὴν Ἐπανάσταση μὲ τὴν εὐλογία τῶν ὅπλων στὴν Πάτρα, ποὺ τὸν δόξασε μὲ τὸ παραπάνω. Ὅμως θαρροῦμε, ὅτι τὴν ἴδια δόξα καὶ σίγουρα μεγαλύτερη δικαιοῦνται καὶ ἄλλοι ἱεράρχες, ὅπως ὁ Κορώνης Γρηγόριος, ὁ Ἡσαΐας Σαλώνων καὶ ὁ Ἰωσὴφ Ρωγῶν, ποὺ ἔδωσαν τὴ ζωή τους γιὰ τὴ λευτεριά μας καθὼς καὶ ὁ Ἄνθιμος Ἔλους, ὁ Θεοδώρητος Βρεσθένης, καὶ πρὸ πάντων ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς γιὰ τὴν ὁλόθερμη συμμετοχὴ καὶ ἀφοσίωσή τους στὴν Ἐπανάσταση.

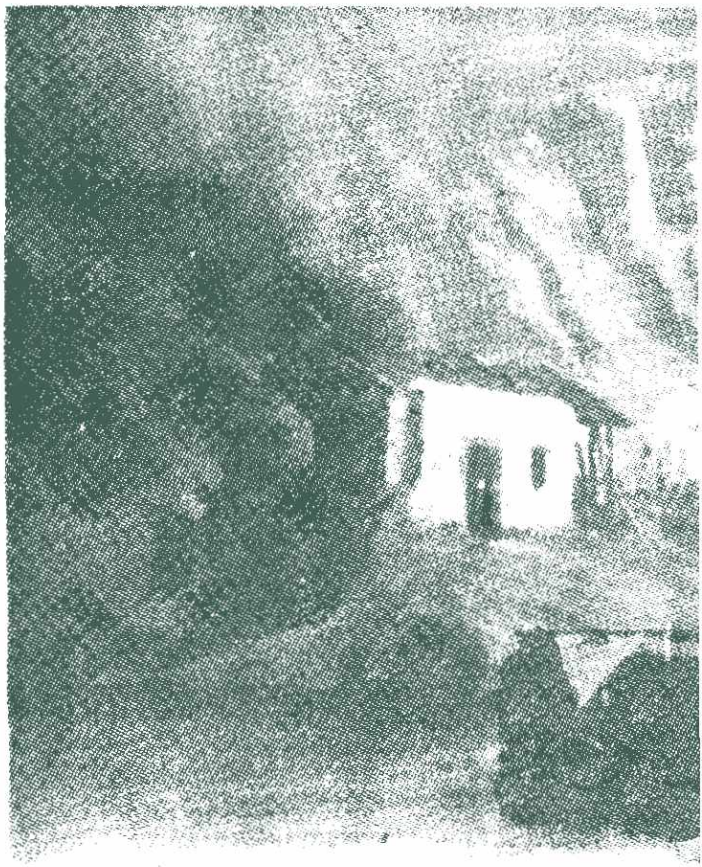
1. ΙΕΕ, μ' ἐπιμέλεια Τ. Βουρνᾶ, τ. Α', 827.
2. ΙΕΕ, τ. Α', 192.
3. ΙΕΕ, μετάφρ. Ἰ. Οἰκονομ., τ. Α', 283.
4. ΙΕΕ, μετ. Κυρολίδου, τ. Α'. 178.